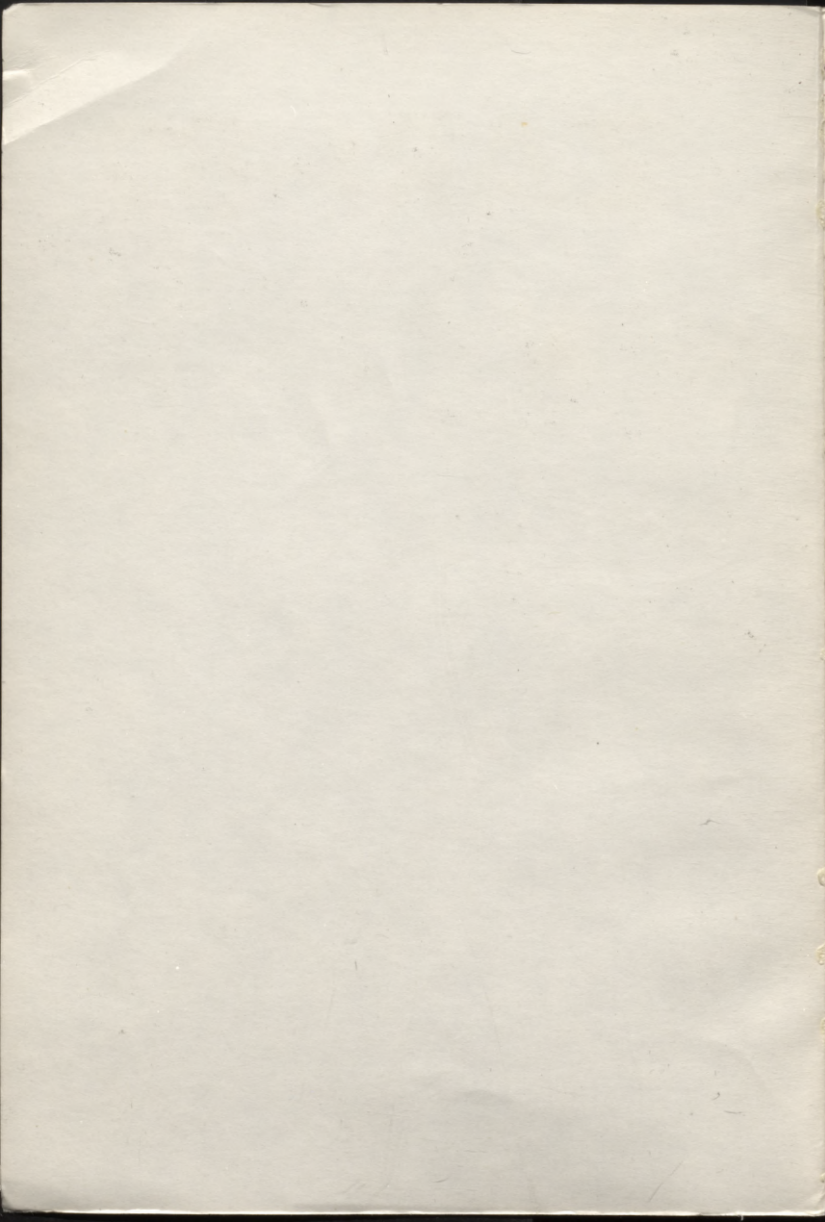

52-78

ZARI

2502-83
377

ZARI~82

ZARI

Förläggare
ÅMÖRSTEN

1982
Västra Götalandsregionen, ZARI, Åmörsten

ZARI-82

Vāks: Sarma Draviņa "Z A R I". Audums

2008-3
L 377

guld
L 82

LITERĀRĀ GADAGRĀMATA

ZARI

Riksby Tryck
STOKHOLMĀ
1982

Redaktore: Velta Rūķe-Draviņa

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

0308071366

C BALTIJAS INSTITŪTS SKANDINĀVIJĀ
The Baltic Scientific Institute in Scandinavia
Stockholm 1982

KALNU AVOTS

Ja arī kalnu avotu
Jūs vienā vietā aizbērtu,
Vai cerat to jau pazudušu?
– Viņš otrā vietā lauž klintis pušu.

A s p a z i j a

Dzejniece VERONIKA STRÉLERTE
(Foto: Margita Gütmane)

Veronika Strēlerte

PAR TULKOŠANAS DARBU

Kādreizējā Baltijas Institūta (Baltiska Institutet) (1931-1940) tradīcijas Stokholmas latvieši sešdesmitajos gados turpināja studiju grupās.

1969/70. mācību gadā Stokholmas Vakara Universitātes ietvaros (Folkuniversitetet, Stiftelsen Kursverksamheten vid Stockholms Universitet) bija ietilpināts īpašs kurss latviešu valodas un kultūras vēsturē — TULKOJUMU VĒSTURE. Spriežot pēc saglabātiem dokumentiem, kurss aptvēra divus pusgadus, un tā mērķis bija 1) iztīrīt teorētiskas un praktiskas tulkošanas problēmas un 2) dot pārskatu par latviešu daiļliteratūras tulkojumiem citās valodās, kā arī par skandināvu, vācu, angļu, krievu, franču u.c. tautu tulkojumiem latviski, izvērtējot šo tulkojumu lomu latviešu kultūras dzīvē.

Nodarbibas notika ik pārnedēļas trešdienas vakaros. Aktīvajiem kursa dalībniekiem bija tiesības gada beigās, izturot pārbaudījumu, iegūt Vakara Universitātes aplieciņu par kursa sekmīgu beigšanu.

Kursu vadīja Stokholmas universitātes vispārējās valodniecības profesore Dr. Velta Rūķe-Draviņa, dažkārt par referentiem uzaicinot arī mūsu pazīstamākos tulkotājus. 1969. gada 10. decembrī viešņa bija Veronika Strēlerte, kas kursa dalībniekus iepazīstināja ar savu ilgo gadu pieredzi tulkošanas darbā. Viņas stāstījumu no magnetoфона lentes pārrakstījusi Maiga Brūvere; rediģējusi Velta Rūķe-Draviņa saziņā ar autori.

1. Mani šovakar aicināja pastāstīt kaut ko par tulkojumiem un tām problēmām, kas man radušās tulkošanas darbā.

Ar tulkošanu esmu nodarbojusies diezgan daudz. Varbūt varētu nosaukt tos darbus, kurus esmu tulkojusi. No itāliešu valodas tulkoti: Benvenuto Āellini (Cellini) "Dzīve", B. Kastiljones

(Castiglione) "Galminieks", Goldoni "Divu kungu kalps", Makiavelli (Machiavelli) "Valdnieks", daži Dantes dzejoļi, Asizes Franča – dažas leģendas, dzejojums par Brāli Mēnesi un Māsu Sauli; daži Petrarkas (Petraarca) soneti un dzejojumi; no franču valodas: Voltēra "Kandids", Moljēra "Tartifs", Ž. Diamela "Negaisa nakts", Andrē Žida "Sievu skola", Andrē Žida "Pastorālā simfonija", F. Moriaka "Mīlestības tuksnesis", Flobēra "Bovārī kundze", A. Dimā "Trīs musketieri", daži Bodlēra (Charles Baudelaire) dzejoļi.

No vācu valodas tulkoti: Fr. Šillera "Mesīnas līgava" (nav publicēta), E. T. A. Hofmaņa "Runcis Muris" un "Velna eleksiri", daži Gētes dzejoļi.

Tātad esmu tulkojusi no trim valodām, bet ne visi šie tulkojumi ir publicēti. Daži no tiem palika Rīgā, sagatavoti publicēšanai. Piemēram, Makiavelli "Valdnieks" un Kastiļones "Galminieks" palika Zelta Ābeles īpašumā un tika atstāti Rīgā. Nav publicētas arī lugas, kuras tulkotas Nacionālā teātra uzdevumā: Goldoni "Divu kungu kalps", Fr. Šillera "Mesīnas līgava" un Moljēra "Tartifs".

Bet ir pazīmes, ka šie tulkojumi ir dzīvi, jo "Tartifu", piem., pagājušā gadā (= 1968. g.) izrādīja Rīgā Jaunatnes teātrī, pat ar tulkotājas vārdu. Nepublicēta ir kāda luga, ko es tulkoju šeit latviešu dramatiskās trupas uzdevumā, un daži dzejoļi, kurus es neuzskatīju par labi pārtulkotiem.

2. Varētu teikt, ka ar tulkošanu zināmā mērā sāku nodarboties jau 7 gadu vecumā, kad, grūti slima, gulēju slimnīcā – kādu mēnesi apmēram – un man māsa lasīja priekšā krievu valodā Krilova fabulas, reizē tulkojot tās. Un bija tā, ka viņa brīžiem apstājās un domāja, lai nu atrastu isto vārdu, un tad es intuitīvi mēģināju nojaust, kam tad nu vajadzētu nākt, un dažreiz arī izdevās uzminēt. Protams, tā bija vairāk minēšana nekā tulkošana, bet zināma smadzeņu rosme šai virzienā varbūt tika ievādīta.

Tulkošanas darbs man ir sagādājis varbūt vislielāko prieku, kādu jebkad kāds darbs ir sagādājis. Tur ir dažādi momenti, kas vilina. Pirmkārt, kad tulko dzejoļus, tas jau ir tikpat kā matemātiska uzdevums, kur ir zināmi dotumi, bet jāatrod pareizais iznākums. Gluži ne tā kā matemātiskā, jo iznākums var arī būt dažāds, bet var būt tikai viens, kas pilnīgi apmierina pašu tulkotāju. Otrkārt, katram rakstniekam ir periodi, kad ir grūti pašam kaut ko radīt; ir tādi zināmi tukšuma periodi, un šais tukšuma periodos ir ļoti svētīgi nodarboties tieši ar tulkošanas darbu, lai neaizmirstu savu amatu, jo, tāpat kā kurš katrs cits darbs prasa tehnisku veiklību un vingrināšanos, tā arī rakstniecība. Un tulkojot mēs daudz ko apzinām, daudz ko vingrinām, piem., valodas izjūtu, vairojam vārdu bagātību, vingrināties dažādos izteiksmes līdzekļos utt. Tātad es varu būt tikai pateicīga par to, ka man kādreiz tulkošanas darbs ir bijis uzticēts. Pa lielākai daļai tas ir noticis maizes pelnīšanas nolūkos, bet dažreiz arī pašai sava prieka pēc.

3. Lai tulkotu literāru darbu, ir ļoti jākoncentrējas, lai nesabojātu oriģināla māksliniecisko formu. Ir tātad respektējams autora stils un izteiksmes līdzekļi. Šai ziņā literāra darba tulkošana atšķiras, piemēram, no zinātniskā vai no filozofiskā darba tulkojuma, kur galvenais ir pareizi un ļoti precīzi tulkot autora domas, lai nekas netiktu pārprasts, lai viss būtu kristālskaids. Kas attiecas uz prozu, tad es nedomāju, ka būtu pieļaujams patvaļīgi saskaldīt teikumu iśākos, kā to mēdz darīt skolā, padarīt tos vieglāk saprotamus, tā ka tie skanētu it kā veiklāk un raitāk. Ja autors pats to nav darījis, tad tam būs bijuši savi iemesli, un šie iemesli mums ir jārespektē. Ir autori, kas mīl rakstīt garos, komplicētos teikumos, un tulkotājam īstenībā nav nekādu tiesību šos periodus tieši vienkāršot. Balss nolaidums pirms semikola nav tik spēcīgs kā pirms punkta, tāpat arī teikuma turpinājums pēc semikola nesākas ar tik stipru uzsverumu kā pēc punkta. Tur ir sava starpība. Tāpat es nedomāju, ka drīkstētu tulkojumā autora stilu izskaistināt

un izgludināt tur, kur tas oriģinālā ir bijis grubuļains un atskabargains. Tas sevišķi jāievēro, tulkojot memuāru autorus, kur atmiņu stāstījumā atspoguļojas autora dabiskais runas plūdums – ar visām pauzēm, atrāvumiem, ar visu to dzīvo stāstījuma veidu, kas nav literāri gluds. Mēs, piemēram, lasām Čellini "Dzīvi". Viņš nav bijis sevišķi izglītots cilvēks, un mēs redzam, cik saraustīti, negludi, bet *dzīvi* viņš stāsta. Pietiek palasīt tikai tādu mazu vietīņu:

"Kad man bija kādi gadi pieci, tēvs bija iegājis kādā mūsu pagrabiņā, kur mazgāja veļu un kur bija palikusi uguns no ozola žagariem. Džovanni ar vijoli pie pleca spēlēja un dziedāja savā nodabā pie uguns. Bija ļoti auksts. Lūkodamies ugunī, viņš pēkšņi ieraudzīja starp viskarstākajām liesmām dzīvnieciņu, tādu kā ķirzaku, kas tiksmīnājās spēcīgajās liesmās".

Tā ir dabiska stāstījuma valoda, un šai ziņā mums daudz var palīdzēt vērojumi, kā mūsu teikas ir rakstītas un kāds ir teiku stils. Kaut vai tas pats izteiciens "man varēja būt kādi gadi pieci" nav gluži tas pats, ja mēs teiktu "man varēja būt pieci gadi". Jau vārdu kārtība "gadi pieci" rāda, ka gadu skaits minēts tikai aptuveni: ka viņš tā *domā*, ka bija varbūt pieci gadi, bet nav pārliecināts par to. Tāpat šis atkārtojums "viņš pēkšņi ieraudzīja / . . . / dzīvnieciņu, tādu kā ķirzaku" – arī šis paņēmieni ir raksturīgs teiku valodai. Teikas man palīdzējušas ne vienu reizi vien, kā tādos gadījumos būtu jāsaka.

Piemēram, tulkojot "Tris musketierus", nepārtraukti jāsaduras ar dažādiem lamu un sodīšanās vārdiem. Jā, kur lai tos ņem? Nevaram lietot modernos žargona izteicienus, jo tie skanētu kā anahronisms. Bet tiešām šeit man daudz palīdzēja teikās sastopamie sodīšanās izteicieni "vilks parāvis!" u. tml.

Ļoti svarīga ir vārdu secība teikumā. Mēs zinām, ka vārdu kārtība katrai valodai ir savādāka. Tad jāmeģina izprast, kas katrā teikumā ir svarīgākais, ko autors ir gribējis izteikt un parādīt, kas ir tas vārds, kas ir ticis ritmā uzsvērts, ap ko citi vārdi

grupējas. Bet ne vienmēr autora nolūkus var tik vienkārši izprast. Dažreiz var arī pārprast. Teikuma intonācija jau ļoti bieži mainās tieši no vārdu pozīcijas. Jo sevišķi svarīgi tas ir lugās, kur no vārdu pareizā uzsvēruma bieži vien atkarīgs attiecīgais efekts.

Lai ņemam vienkāršu dialogu Mārtiņa Ziverta lugā "Zaļā krūze". Vārdu pareizais uzsvars ir ārkārtīgi svarīgs, lai saprastu, ko autors gribējis pateikt. Runa tur ir par kādu dāmu, kas izīrējusi istabu diviem irniekiem. Viens dzīvo tur pa dienu, otrs pa nakti. Un nu īstais irnieks, kas domā, ka viņš ir vienīgais, ir pārsteigts, ka vēl kāds cits dzīvo tai pašā istabā. Viņš jautā: "Cik ilgi viņa te jau pārguļ?" – "Viņa te nepārguļ." – "Ko tad viņa te dara?" – "Viņa te dzīvo". – "Manā istabā!?" – "Jā, šai istabā . . ." – "Un guļ manā gultā!" – "Nevis viņa guļ *jūsu* gultā, bet jūs guļat *viņas* gultā". – "Bet es maksāju!" – "Arī viņa maksā".

Tātad te ir ļoti svarīgi uzsvērt attiecīgos vārdus pareizi, lai izceltu šo lielo, aso ironiju. Ja ir kāda tulkota luga, kur aktierim pašam jāizvēlas, kuru vārdu uzsvērt, kuru ne, tad mēs varam te runāt jau par diviem tulkojumiem. Jo katra lugas interpretācija jau arī ir sava veida tulkojums. Bet, ja nu tulkotājs, kā saka, "nošauj greizi" un iztulko ne gluži tā, kā autors būtu domājis, tad arī aktierim nav skaidrs, kā tādā situācijā rīkoties, kuru vārdu uzsvērt, kuru ne. Tā viegli var rasties dažādas interpretācijas kļūdas.

4. Lugas, kuras esmu tulkojusi, man sagādājušas ne mazumu grūtumu. Tā Goldoni luga "Divu kungu kalps" arī balstās uz ļoti asa dialoga, pie tam gandrīz katra persona tur runā sava novada valodā. Fr. Šillera "Mesīnas līgavā" grūtības bija gluži citas, jo tā rakstīta pantos, pie tam atskaņotos pantos, un atskaņu bija vajadzīgs ļoti daudz. Bez tam Šillera stils prasa jūsmīgu plūsmu, zināmu retorisku plūdumu. Ir tāda sajūta, ka visa izrāde notiek kaut kādā pacilātā jutoņā un ka luga prasa paceltu toni, arī lasot.

5. Pirms sāku kādu darbu tulkot, es nemēdzu to iepriekš pār- lasīt. Es mēģinu rast tādu jutoņu, it kā *es* rakstītu tai mirkli, it kā tas būtu manis pašas darbs. Ja tas ir romāns, tad tulko- tājam ir interesantāk, ja nezina, kas tur tālāk notiks. Ja es visu zinātu iepriekš, man būtu diezgan garlaicīgi bezgalīgo lappušu skaitu pārtulkot, jo tulkošanas darbs ir arī tīri fizisks darbs. Viss teksts taču jāpārraksta uz mašīnas.

Bet, kad darbs iztulkots, tad es to pārlasu. Pārlasu vispirms tūliņ pēc tulkošanas, izlaboju lielumu, tā sakot. Pēc tam ļauju kādu laiciņu nogulties. Tad velku ārā no atvilktnes un lasu, it kā man tur nebūtu bijis nekādas darišanas, it kā to būtu darijis kāds cits un es tagad pirmo reizi lasītu šo darbu. Tā iespējams vislabāk atklāt kļūdas, un neveiklības, un izteiksmes negludumus.

Jāpārbauda ir no dažādiem viedokļiem. Jau pašā tulkošanas procesā jāpārbauda saskaņa ar oriģinālu tīri jēdzieniski. Bez šaubām, nevar iztikt bez vārdnīcas, jo tik pilnīgi mēs neviens valodu neprotam. Bet pēc tam, kad ir pārbaudīta šī saskaņa ar oriģinālu, ir jāmēģina rast tāda izteiksme, kas būtu visda- biskākā latviešu valodā. Tad ir jāaizmirst, ka tas ir tulkojums, tad ir jāmēģina to, ko grib pateikt, pateikt tā, it kā es to dzir- dētu sev apkārt, vai arī atcerēties, kā tas būtu skanējis attie- cīgā situācijā. Tas varbūt ir visgrūtākais. Tas arī ne vienmēr izdodas, sevišķi, ja ir sarežģītāks tulkojums. Bet ne vienmēr var ticēt tādiem kritiķu spriedumiem, kuri izlasa kādu tulko- jumu, kas skan gludi, veikli, un tad saka: "tas ir gan ļoti labi pārtulkots", "tulkojums ir ļoti labs". Bet, ja nu salīdzinām ar oriģinālu, tad izrādās, ka atšķirība ir liela, tā ka nevar pa- ļauties tikai uz to, ka kāds tulkojums labi vai veikli skan.

Tādēļ kontroles dēļ oriģināls vienmēr ir turams blakus. Ļoti svētīgi turēt blakus arī tulkojumus citās valodās, lai redzētu, kā citi tulkotāji tikuši galā ar vienu vai otru problēmu. Pie- mēram, tulkojot Asizes Franča dzejojumu par Brāli Mēnesi un Māsu Sauli, es sākumā biju lielā nesaprašanā, kā lai pārtulkoju "sauli", kas itāliešu valodā ir viriešu dzimtē. Tur ir teikts

"brālis Saule". Bet tad es paskatījos, ka vācu tulkojumā gluži mierīgi tulkots "Bruder Mond", tātad brālis—mēness un māsa—saule. Katrā valodā šie saule un mēness ir citādas dzimtes, un tad jau arī var attiecīgi mainīt personifikāciju bez lieliem sirdsapziņas pārmetumiem.

Grūtāk ir ar renesanses laika dzeju, kurā pastāvīgi sastopamies ar vārdu "amor". Amor ir mīlestība, bet šī mīlestība parasti tiek simbolizēta skaista jaunekļa tēlā, kam ir šķēps un bulta. Kā šo vārdu tulkot? Ja mēs lietojam vārdu "amors", tad tas rada priekšstatu par "amoretu" — mazu zēniņu ar spārniem, radījumu, kādu redzam mākslas darbos. Bet tas neatbilst šim itāliešu dzejas tēlam. Šis amors, kas tur darbojas, dažreiz ir nežēlīgs, tāds, kas rada ciešanas, brūces un sāpes. Tādēļ krietni jāpārdomā, kā tikt galā ar šāda veida problēmām.

Ja lugā vai prozā kādā situācijā vajadzīgs straujāks valodas ritms, šķautņaināks stils, tad es atmetu visus liekos, sikos vārdus. Piemēram, ļoti bieži var iztikt bez "ir", bez "es" un "mēs". Ja salīdzinām izteicienus: "Es ieraudzīju abas māsas. Es skrēju tām pakal" un otru variantu "Ieraudzīju māsas, skrēju tām pakal", tad bez šaubām otrajā gadījumā stils būs raitāks, straujāks, dramatiskāks. Arī dialogu "Vai tu nāksi? — Nē, es nenākšu" varam izteikt tikai diviem vārdiem: "Nāksi? — Nenākšu", kas uzreiz piešķir zināmu asumu, šķautņainu spriedumu.

Prozu tulkojot, jāpazīst attiecīgā terminoloģija, un ne vienmēr to var tā pārzināt, nelūkojoties speciālās grāmatās. Piemēram, tulkojot Čellini "Dzīvi", jāstopas ar tēlniecības un zeltkaļa terminiem, kas man bija jāprasa attiecīgajiem speciālistiem vai jāinformējas grāmatās.

Savā laikā, sekojot V. Tones aicinājumam, sāku tulkot arī kādu teorētisku darbu par glezniecību, bet tas man prasīja ārkārtīgu piepūli, jo pilnīgi trūka zināšanu šai nozarē, tā ka nodomu tulkot atmetu.

Bet, ja mēs pievēršamies dzejai, tad problēmu komplekss ir mazliet savādāks. Dzejā, ja tā nav pārāk gara un to varam aptvert vienā ņēmienā, jāskatās, kas ir šis dzejas kodols un kurus vārdus tajā nedrīkstam atnest, nedrīkstam izteikt citādi, bet kuri par katru cenu jāpatur. Nelaimīgā kārtā šie vārdi dažkārt stāv tieši atskaņu pozīcijā. Tad nu ir liela galvas laužšana, kādā veidā šo atskaņu un isto vārdu dabūt iekšā, sevišķi, ja runa ir par saistītām formām, par sonetiem, sekstinām utt. Vispirms, jau ar pirmo acu uzmetienu ir jāapsver, vai šis dzolis vispār ir pārtulkojams. Ja ir tādas grūtības un tādi šķēršļi, kurus nevar pārvarēt, tad labāk nemaz nesākt. Katrs, kam kaut cik ir apgūta tulkojuma tehnika, to var redzēt no pirmā acu uzmetiena. Ne vienmēr atskaņas ir tās, uz kurām jāklūp. Dažreiz šķēršļi slēpjas pašā valodā, piemēram, ja gribētu zviedru valodā pārtulkot vienkāršo Jāņa Poruka pantu "Kad būs asras izraudātas, Kad būs izpriecājies prieks, Milestība izmilēta, Mani apņems nāves miegs". Grūtības te rada jau tas, ka atkārtojas divi vārdi ar vienādām saknēm, viens substantīvs, otrs verbs: izpriecājies prieks, milestība izmilēta. Neredzu nekādas iespējas, kā to varētu izteikt zviedru vai vācu valodā. Citos gadījumos tulkotājs nevajadzīgi mēģina par katru cenu dabūt iekšā kādu vārdu, kas faktiski ir nesvarīgs, bet oriģināla autoram bijis vajadzīgs tikai kādas atskaņas vai asonanaces dēļ. Ja, piemēram, A. Čaka dzejā sastopamies ar asonanci "skūpstās" un "lupstājs" un ja tulkotājs par visu vari gribētu sameklēt atbilstošu vārdu "lupstājam", tad tas būtu pilnīgi aplams process.

Esmu tulkojusi no trim valodām. Vislabāk man patīcis tulkot no itāliešu valodas. Man liekas, ka itāliešu valodas sintakse ir diezgan tuva mūsu sintaksei. Bez tam viņi lieto arī ļoti daudz pamazināmo vārdu ar dažādām galotnēm, kas viss kaut kā vairāk atbilst mūsu valodas garam. Arī pati valoda šķiet ļoti skanīga, elastīga. No vācu valodas tulkot man licies visgrūtāk, varbūt arī tādēļ, ka tulkojamais autors bijis sevišķi grūts,

jo Hofmanis jau ir diezgan nepateicīgs tulkojumam. Viņš rakstījis ļoti smagā stilā, un tādēļ tulkojums varbūt reizēm neskan tik skaisti un veikli, kā varētu vēlēties.

6. Pavisam grūti ir tulkot *folkloru*. Esmu kādreiz mēģinājusi tulkot latviešu teikas un pasakas vai tautasdziesmas, bet grūtības ir brīžam gandrīz vai nepārvaramas. Protams, ka vienā otrā gadījumā kaut kas līdzīgs jau izdodas, bet mūsu tautasdziesmu valoda ir tik cieši saaugusi ar mūsu īpatnējo tautas priekšstatu pasauli, ka citā valodā to atdarināt ir tikpat kā neiespējami.

Tā, piemēram, mums ir ļoti iemīļota *baltā* krāsa, kas nepavisam neizsaka tikai krāsu vien, bet ap šo balto epitētu saistās vesels izjūtu komplekss. Tautasdziesmas rindā "mana balta māmulīte" mēs varētu iedomāties, ka tur zināma loma bijusi baltajiem, sirmajiem matiņiem, varbūt arī balts apģērbs, bet katrā ziņā mēs līdzī izjūtam zināmu ētisku skaidribu, šķīstību, tīrību, cēlumu, cienību. Viss savienojas vienā epitetā "balts", un šāda veida krāsas uztvere pārgājusi arī mūsu mākslas dzejā. Piemēram, Jānim Jaunsudrabiņam ir rindas: "Reiz likās, ka tās ilgas, kas sirdī kvēlo tā. Nu zinu īsto vārdu: tā baltā mūžiņa". Atkal šis pats krāsu epitets, kas nepavisam neatspoguļo krāsu, bet kam jau ir pilnīgi cita, dziļāka nozīme. To atdarināt citā valodā, lietojot krāsas jēdzienu, ir pilnīgi neiespējami. Mēs nevaram atdzejot tautasdziesmas, liekot mehāniski "balta" vietā "baltu" citā valodā. Iznāktu vienīgi absurds.

Ja mēs skatāmies J. Vitola tautasdziesmu, dziedamo dziesmu, tulkojumus, tad vairumu ir veicis Rūdolfs Blaumanis. Viņš ir tulkojis ar atskaņām, bet jāsaka, ka mani šīs atskaņas tulkojumos netraucē, lai gan tas nu nepavisam nebūtu saskaņā ar mūsu tautasdziesmu garu. Kādēļ tas tā ir, to arī nevar izskaidrot, varbūt tāpēc, ka viņam tās atskaņas nāk it kā pašas no sevis un dabiski iekļaujas tekstā.

Tulkot dzeju vienmēr ir grūti pat tad, ja nav jāmokās ar atskaņām. Grūtības rodas tad, ja dzeja ir ļoti koncentrēta, ja tajā katrs vārds svarīgs un telpa ļoti ierobežota, rindas īsas. Vārdi kaut kādā veidā jādabū iekšā, saturs jāpasaka. Tā es ārkārtīgi nomocijos, pie tam ar diezgan vājiem panākumiem, Fransa G. Bengtsona "Sarkanajā odzē", kur bija jāatdarina kāda islandiešu dzeja ļoti īsās, īsās rindiņās. Tā tur nu ir nodrukāta, bet es nepavisam nebiju apmierināta ar rezultātu, jo kaut kā pietrūkst. Pietrūkst dabiskā plūduma. Tas liekas saspīests, mākslīgs, konstruēts, un tam tā laikam nevajadzētu būt.

7. Mēs jau zinām, ka to pašu tekstu var pārtulkot vairākas personas, ar dažādiem panākumiem. Un ir grūti dažreiz pateikt, kurš rezultāts labāks, jo var būt dažādas pieejas, dažādas izpratnes. Tāds konkrēts piemērs ir pieredze, savā laikā tulkojot Flobēra "Bovari kundzi". Tā ir tulkota par jaunu arī Latvijā. Darbā ir tēlota kāda situācija, kad Emma Bovari saņem vēstuli no sava mīļākā Rūdolda, kas aizbrauc un atstāj viņu. Vienā tulkojumā aina skan tā:

"Mirdzošais stars, kas kāpj taisni augšup no lejas, vilka viņas ķermeņa svaru preti bezdībenim. Viņai likās, ka zeme tīrgus laukumā vietām grīlodamās ceļas augšup gar sienām un ka grīda vienā galā ieliecas kā šūpotam kuģim. Viņa turējās pašā malā, gandrīz pārkārusies pāri lielas telpas vidū. Viņu sagrāba debess zilums. Gaiss vējoja tukšajā galvā. Vajadzēja tikai padoties, ļauties sagūstīties. Virpas rūkoņa nemitējās kā nīkna balss, kas viņu sauca. "Emma! Emma!" sauca Šarls. Otra versija:

"Mirdzošs gaismas stars, tiekdamiem augšup, vilka lejā bezdībeni viņas ķermeņa svaru. Viņai likās, ka laukums zvalstīdamiem slejas gar namu sienām, grīda nosliecas uz vienu pusi kā bangu šūpots kuģis. Emma stāvēja pie pašas malas, gandrīz nosvērusies lejup, no visām pusēm tukšas telpas ietverta. Debess zilgme to aizrāva, tukšajā galvā dūca un šņāca. Vaja-

dzēja vienīgi padoties, ļauties, bet virpatas šņākoņa joprojām nemitējās kā nikna aicinoša balss. "Sieviņ! Sieviņ!" sauca Šarls."

Pirmajā gadījumā es ilgi domāju, ko likt Šarla mutē. Oriģinālā ir "ma femme, ma femme". Likt "Sieva! Sieva!" man likās diezgan nepiederīgi šai situācijā. Situācija ir traģiska, un autors to ir tēlojis ar tādu zināmu pārdzīvojumu, atveidojot Emmas lielo uztraukumu. Tāpēc es ar nolūku mainīju Šarla izsaucienu, "Sieva! Sieva!" vietā liekot "Emma! Emma!" Es nezinu, vai tas ir pareizi. Otrajā versijā, tajā, kas tulkota Latvijā, ir "Sieviņ! Sieviņ!" Tas skan ļoti familjāri un ļoti banāli, bet mēs to varam attaisnot, jo autors varbūt ar nolūku licis šo parasto saucienu Šarla, Emmas vīra, mutē taisni Emmas jūtu sabangojuma mirklī, lai radītu zināmu kontrasta efektu. Bez tam te ir zināms sakars ar virpu, virpas trokšņiem, kas skan no apakšas.

"Virpas šņākoņa tur jau nemitējās kā nikna, aicinoša balss".

Tam ir zināms sakars ar šo Šarla saucienu. Tāpēc es arī neizvēlējos pamazināto formu, kādu ir lietojis šis tulkotājs.

Bet, protams, arī versija, ko izvēlēties tulkotājs Latvijā, ir pilnīgi pamatota. Tulkojuma varianti tikai rāda, cik autors ir bijis bagāts, tā ka mēs nevaram eksakti nomērīt un uz gramiem izsvērt katra vārda nozīmi un vajadzību.

Tas arī rāda, ka tulkojums var dzīvot pāri dažādiem laikmetiem. Tādēļ veci darbi parādās arvien jaunos tulkojumos. Liktos, ka vajadzētu taču otrādi: jo vecāks kāds darbs, jo arhaiskāka valoda tulkojumā labāk saderētos ar šo darbu, bet ne. Darbi tiek vienmēr tulkoti aktuālā laikmeta valodā. Kāpēc tas tā? Tāpēc, ka lasītājs un viņa emocionālā uztvere sakņojas sava laikmeta jēdzienu valodā. Lasot darbus, kur ir stilizēta valoda, lai tā izklausītos arhaiska, piemēram, Aleksandra Grīna romānus, mēs tomēr nevaram pilnīgi iedzīvoties, jo mūs kaut kas traucē, kaut kas aizskar, mēs jūtam, ka šis stils ir mākslots. Turpretim, ja mēs lasām kādu Šekspīra lugas jaunu tulkojumu, tas ārkārtīgi atvieglina izprast autora radītās situācijas un arī pārdzīvot dzeju, tās dzejas vērtības, kas slēpjas šai darbā.

Tāpēc arī ievērojamu autoru darbus vienmēr tulko par jaunu. Tie it kā atdzimst un dzīvo tālāk jaunos tulkojumos.

PĀRDOMAS PAR TULKOŠANAS PROBLĒMĀM

(tulkojot Veronikas Strēlertes dzeju vāciski)

"Une oeuvre non traduite n'est publiée qu'à demi."

(Ernest Renan)

"Une musique composée pour un instrument n'est point exécutée avec succès sur un instrument d'un autre genre."

(Mme de Staël)

"Es ist ein böses Zeichen, wenn ein Autor ganz zu übersetzen ist, und ein Franzose könnt' es so ausdrücken: Ein Wunderwerk, das einer Übersetzung fähig ist, ist keiner wert."

(Jean Paul)

"Übersetzer sind als geschäftige Kuppler anzusehen, die uns eine halbverschleierte Schöne als höchst liebenswürdig anpreisen; sie erwecken eine unwiderstehliche Neigung nach dem Original."

(Goethe)

"Große Originale leuchten auch aus unbeholfenen Reproduktionen unzerstörbar hervor."

(Christian Morgenstern)

"Stahw rakstits: 'W a h r d s bij sahkumā!'"

Sche stomos jau! – kā lai es tahlak teeku?

Waj lai uz W a h r d u tahdu swaru leeku?

Kā zitadi to isteikt jadomā.

Ja es no gara ihsti teeku pazilats, –

Tad rakstits stahw, ka sahkumā bij P r a h t s.

Bet pahrdomā wehl labi eesahkumu,

Ka neisdari misejumu!

Waj P r a h t s ir tas, kas zehla pasaul's ehku?

Waj sahkumā lai labak neleek S p e h k u?

Bet pirms wehl spalwa rindu rakstit sahk,

No jauna manim schaubas nahk . . .

Man palihds gars, es redzu padomu:

Un: 'sahkumā bij D a r b s,' es rakstischu!"

(Gētes Fausts Raiņa tulkojumā)

Katra tulkojuma sākumā ir VĀRDS, vārda jēga (SINN, ko Rainis tulkojis kā "prātu", to izvēlēdamies starp šādām nozīmēm: 1. ju-teklis; 2. izpratne; izjūta; tieksme; interese; 3. prāts; (samaņa); 4. daba, raksturs; 5. nozīme; jēga).

Šajā uzskaitē un citātos skaidri saredzamas galvenās grūtības, ar kādām sastopas katrs tulkotājs. To atklājums un formulējums nav nekas nedz jauns, nedz oriģināls. Uz grūtībām tiek norādīts visos priekš- un pēcvārdos, visās zemteksta piezīmēs. Ortega y Gasset teicis, ka tulkošana ir utopija un "sliktie utopisti" ilgi nemeklējas, *kā* tulkot; tie tūlīt sāk ar tulkošanu. Tādēļ gandrīz visi līdzšinējie tulkojumi esot slikti. "Labais utopists" toties ir pārliecināts, ka nav iespējams cilvēkus atbrīvot no atstatuma, kādu viņiem uzlikusi valoda — tas var izdoties tikai aptuveni.

Kas tad isti ir tulkojums, ko tas grib panākt? Vai tas ir vienas atsevišķas personas reakcija uz kādu literāru darbu vai rakstnieku? Jeb varbūt kontakts starp divām kultūrām un valodām? Vai tulkot nozīmē interpretēt, izskaidrot? Cik tālu tulkojums drīkst atšķirties no oriģināla?

Katra autora inspirācija ir primārais, ir pamatpārdzīvojums, turpretim tulkotāja inspirācija ir mākslas pārdzīvojums. No šīs secības izriet tulkotāja pakļaušanās oriģinālam.

Katram tulkotājam jau pašā sākumā jābūt skaidrībā par to, ka tulkojums nevar būt oriģināla kopija, tas nevar būt identisks ar oriģinālu. Labākais tulkojums var tikai būt radniecīgs, savā būtībā līdzīgs, tuvs, vienāds pēc būtības. Neviens tulkojums nevar aizstāt oriģinālu; tulkojums var būt tikai tā turpinājums. Vai — vēlreiz Ortega y Gasset: "Tulkojums nav oriģinālteksta dublikāts; tulkojums nav tas pats darbs ar pārmainītu vārdu krājumu, nedz arī tas drīkst censties tāds būt. Gribas teikt: tulkojums nepieder pat tam pašam literārajam paveidam kā pārtulkotais darbs (. . .). Tulkojums ir sevišķs, no visiem atšķirīgs literārs paveids, ar savām normām un nolūkiem. Aiz tā vienkāršā icesla, ka tulkojums nav pats darbs, bet gan ceļrādis." ¹⁾

Tulkojums var tikai būt mākslīgs palīglīdzeklis, kas ļauj tuvoties oriģināldarbam, bet tulkojuma nolūks nekad nav atkārtot oriģinālu vai stāties tā vietā.

Herders ir lietojis vācu valodā šādu vārdu rotaļu: *übersetzen* — *ü'bersetzen* (tulkot, pārtulkot — celties pāri, pārcelties pāri). Kopš Šleiermahera un Humbolta šī formula ir kļuvusi par tulkošanas normu, un ne jau tikai vācu valodā vien — proti, nevis pārcelt

oriģinālu, bet tuvoties oriģinālam svešā oriģināla dēļ, jeb, kā to izteicis Šellings ²⁾: Nevis lasītāju atstāt mierā un viņam pietuvināt rakstnieku, bet atstāt rakstnieku mierā un lasītāju pievirzīt rakstniekam. Citiem vārdiem: nevis oriģināls tiek pārveidots tulkojumā, bet gan tulkojums pietuvojas oriģinālam. Tulkojumā jāparādās (tulkotāja) stilistiskai oriģinālitātei.

Neviens tulkojums nespēj aizstāt oriģinālu, bet tulkojums var būt oriģināla turpinājums — jauna forma un daļēji jauna būtība citā valodā un citā laikā. Novaliss: "Tulkotājs ir dzejnieka dzejnieks".³⁾

Savā tālākajā pastāvēšanas gaitā arī oriģināls pārveidojas: vārdi, jēdzieni, pat domas var novecoties, mainīt nozīmi, izcelties pilnīgi jaunā gaismā, kaut gan ārēji oriģināls paliek tas pats. Turpretim tulkojumam, pat vislabākajam un ģeniālākajam (piem., Mārtiņa Lutera Bībeles tulkojumam), ir tikai zināms mūža ilgums. Tad jātulko par jaunu.

Viduslaikos parasta parādība bija burtisks tulkojums. Nevienam tulkotājam neuzdrošinājās mainīt sakrālo tekstu, Dieva vārdu secību. Šodien burtiskos tulkojumos jāseko vismaz teikumam kā valodas vienībai, bet tas jau nozīmē pārveidot vārdu seku, izlaist vārdus, pārstatīt, pielikt, aizstāt vai kaut ko atņemt. Dzejoļi teikuma un panta attiecības sakrīt. Katrs pants satur sevī norobežotu teikuma locekli. Veronika Strēlerte savos brīvā pantmēra paraugos "ļoti rūpīgi veido panta konstrukciju tā, lai valodas loģiskie posmi cieši sakļautos ar metriskajiem posmiem".⁴⁾ Jo vairāk saliedēts saturs un forma, jo grūtāk atrisināms ir tulkotāja sirdsapziņas konflikts.

Liriskas dzejas tulkojumos sastopami visi tulkošanas veidi — no burtiskā tulkojuma, kādu atzist, piem., Vladimirs Nabokovs, līdz brīvam atdzejojumam. Starpā atrodas tulkojums, kas mēģina saglabāt satura un formas vienveidību, jo mākslinieciskās formas būtība ir tieši tās vienreizīgums un neatkārtojamība. Mākslinieciskā doma izaug no formas un reizē tai pakļaujas. Tulkot dzejoļi burtiski nozīmē, ka uzticība saturam panākama tikai uz formas

rēķina. Bet, pārveidojot formu, tiek pārveidota, varbūt pat iznīcināta, dzejoļa īpatnība.

Vairums man pazīstamo Strēlertes angļu, zviedru un vācu tulkojumu izvairījušies no Strēlertes stingri klasiskajā formā rakstītajiem dzejoļiem un pievērsušies Žēlastības gadu dzejoļiem. Izņēmums ir Elfrida Ekarte-Skalberga (Elfriede Eckardt-Skalberg).⁵⁾ Šādai parādībai būs vairāki izskaidrojumi, piem., paaudžu atšķirīgās gaumes, bet noteikti viens no galvenajiem iemesliem būs Strēlertes straujā novēršanās no klasiskās formas. Tomēr arī šī novēršanās Strēlertei noris stingri disciplinēti: "(. . .) Strēlerte arvien vairāk pievērsusies tīri toniskiem ritmiem, kas itin bieži ar blaku stāvošiem uzsvariem paplašināto pietakti, vārdu, palīguzsvāra izcelšanu un ritma posmu pagarinājumiem veido ļoti īpatnēju viņojumu, kaut ko tīri personisku, kas jāuzmin (. . .)" ⁶⁾ – jāuzmin jau latviešu lasītājam. Tas nozīmē, ka Strēlertes novēršanās no konvencijām, lai "(. . .) iegūtu lielāku brīvību savas poētiskās domas atklāšanai", ⁷⁾ nebūt nenozīmē lielāku brīvību tulkošanai. Raksturīgais ritms un raksturīgā stingrība paturēti. – Blakus burtiskajam tulkojumam, satura apguvei, formālais izveidojums ir otrā pakāpe tulkojumā. Kā trešā, svarīgākā, tai pievienojama dzejoļa skaņas, iekšējā tempa, temperamenta, dzejoļa kopuma apgūšana.

Tulkojums ir sava veida pagaidu parādība ar savu patstāvīgu formu, jo tulkojuma uzdevums ir svešā valodā atrast atbildumus, ar kuriem atmodināt oriģināla atbalsi.⁸⁾

Katra tauta savā valodas izteiksmē kaut ko noklusē, tādēļ ka nav iespējams visu vārdos izteikt. Te rodas milzīgās tulkošanas problēmas un grūtības – izteikt otrā valodā kaut ko, kas oriģinālā palicis noklusēts, labākajā gadījumā parādījies starp rindām. Tas tad nu jāizsaka citā valodā, kura varbūt noklusē tieši to, kas oriģinālā ir pateikts. Recenzijā par Strēlertes dzejoļu krājumu zviedru valodā (Under höga träd) tiku jau minējusi, ka, tulkojot Veronikas

Strēlertes dzeju, lielākās grūtības rada parādība, ko Jānis Rudzītis raksturojis šādi: ". . . katrs dzimtajā valodā ņemtais vārds izcelts no sava latentā stāvokļa un parādīts poētiskā vērtībā." Kādā citā vietā: "Strēlertes dzejā vārdi zaudē vulgāro sadalījumu 'dzejiskos' un 'nedzejiskos', (. . .) teicieni, kas daudziem viegli varēja kļūt par piedauzības akmeņiem, bet Strēlertes pantā iekļāvušies kā iecementēti un lielā mērā derējuši frazes interesantākai krāsai un skaņai." 9)

Tieši šī viengabalainība un poētiskā vērtība padara Strēlertes dzejoļus tik grūti tulkojamus. 10)

Oriģinālā saturs un valoda veido pilnīgu vienību, turpretim tulkojumā tie ir izrauti no šīs pilnīgās vienības un tiek izteikti citos vārdos, citos teikumos, kuri radušies citos apstākļos, citā apkārtnē un kuriem var būt un arī ir cita funkcija un jēga.

Gandrīz visas grūtības, kas rodas tulkojot, ir izteiktas šinī teikumā. Visi teorētiskie un praktiskie raksti sākas šinī pamatatziņā un atgriežas pie tās, proti, nav pilnīgas atbilstības ne vārdu nozīmē, ne jēdzienos, ne priekšstatos. Valodas mūs nešķir tikai tādēļ, ka tās ir dažādas valodas formas, bet tās šķir mūs arī savu atšķirīgo priekšstatu un filozofiju dēļ. Līdz ar to pilnīgs tulkojums nemaz nav iespējams. Labākajā gadījumā tulkojums var tikai tuvojies oriģināla pilnīgajai vienībai. Citādi izsakoties, no viena un tā paša oriģināla ir iespējami dažādi tulkojumi.

Jāuzmanās arī, lai tulkojot nelietotu *savu* valodu, bet ar svešā oriģināla palīdzību rastu *jaunu* valodu, *jaunu* izteiksmes veidu. Izteiksmes un vārdu izvēles ziņā tulkojums visumā nedrīkst atšķirties no oriģināla. Reizē jāpievērš liela uzmanība valodas normām, valodas praksei, lai katra novirze nekļūtu par stilistisku kļūdu vai izteiksmes pārdrošību, kas tad atkal nesaskanētu ar oriģinālu.

Lai šo domu parādītu uzskatāmāk ar piemēriem, šeit pievienots Veronikas Strēlertes "1945" ar trim atsevišķiem dzejoļiem: "Berlīne", "Irlava" un "Jūras vidū" (kura pirmā rinda nežēlīgi asociējas ar beigu skatu kādā Ingmara Bergmaņa filmā).¹¹⁾

Dzejoļa tulkojums, izšķiršanās par detaļām, prasa normāli dienas, nedēļas. Šinī gadījumā dzejolis tika pārstrādāts vēlreiz pēc mēnešiem – un tomēr paliek savi "par" un "pret", galvenais "pret" iebildumi, vienkārši nedroša sajūta. Īpaši Veronikas Strēlertes "vienkāršie vārdi", kas savā vienkāršumā tik rūpīgi izmeklēti, tieši šī vienkāršība, atskaņu atmešana vai asonantiskās atskaņas vedina domāt, ka dzejolis kļuvis tveramāks – bet tieši tad jāuzmanās, lai no tā neattālinātos. Konkrētā gadījumā palicis netulkots "pazemes vaidos". Pazeme – vāciski: myth. Unterwelt, kam šodienas vācu valodā ir pieskaņa ar kriminālu noslieci. Vienīgā iespēja būtu aprakstīt "aus der Erde", ko nepieļauj ritms.

Nākamais netulkojamais vārds ir "plēnes", kam vāciski atbilst tikai "Asche".

Dzejoli "Jūras vidū" mainīts pēdējais vārds "krasts" – "Land". "Krasts" vāciski ir "Küste, Ufer", bet šāds divzīlbīgs vārds beigās izjauc visa dzejoļa ritmu. Domāju, ka "Land – zeme" netraucē dzejoļa iekšējo saturu.

Kā "Irlavā", tā arī "Jūras vidū" atmetas atskaņas – pret visiem iebildumiem un šaubām. Šinī gadījumā izšķiršanos atvieglināja Strēlertes pašas tulkojums zviedru valodā, kurā arī atmetas atskaņas. Tas nenozīmē, ka zviedriskais tulkojums atvieglinātu tulkojumu vāciski (vai otrādi), bet atvieglināta bija izšķiršanās par šādu kompromisu.

Par spīti visām grūtībām, kopsavilkumā gribas teikt kopā ar Ortega y Gasset:

"Tulkojums ir miris! Lai dzīvo tulkojums!"

BERLĪNE

"Kundze, šai vietai neejiet gaŗām nakti.
Es baidos,
Ka jums būs jāklausaŗ pazemes vaidos,
Jo, liekas, dzivo vēl daudzi,
Kas šajos gruvekļos rakti.
Redziet šis bālganās plēnes
Un kūpošo kaudzi, kur mēness
Uzvaras feniŗus lasa— "

Slidoŗiem soļiem kundze taisna un asa.
— Esi mierigs, mans draugs,
Tu runā ar spoku. Œais drupās es nomiru vakar.
Daudzi vēl mirs, ko noŗauj, apbeŗ un pakaŗ.
Ej tālāk! Un klausies sirds dzīvajā pukstā.
Baudi kaŗu! Jo miers —
Balss tai izdzisa ķukstā —
Miers būs briesmiŗs.

IRLAVA

Veca sieva rok pavasaŗa dobi.
Tālums nodreb lielgabalu dunā.
Paceļ galvu, mājinieki runā:
"Evakuācijas pavēle nāks rit."

Ko lai atstāj šai zemē, kas jāpamet?
Puķes sēklu? Noraustu asaru?
Puķe ziedēs tik nākošu vasaru,
Evakuācijas pavēle nāks rit.

JŪRAS VIDŪ

Jūŗas vidū mēs šūpojamies,
Nāves medībām izbēgušie.
Kādēļ dzīvi, kādēļ saudzēti?
Kam par prieku vai nastu?
Nezināmu atbildi dos rīts,
Nezināmu krastu.

IRLAVA

*Eine alte Frau gräbt ein Frühjahrsbeet.
Die Ferne bebt im Geschützdonner.
Sie hebt den Kopf, die Angehörigen sagen:
"Der Räumungsbefehl kommt morgen."*

*Was soll sie zurücklassen in dieser Erde?
Einen Blumensamen? Eine zerdrückte Träne?
Die Blume blüht erst im nächsten Jahr,
Der Räumungsbefehl kommt morgen.*

MITTEN AUF DEM MEER

*Mitten auf dem Meer treiben wir,
Der Todesjagd Entflohene.
Warum geschont, warum am Leben?
Wem zur Freude oder Last?
Eine unbekannte Antwort gibt der Morgen,
Ein unbekanntes Land.*

NORĀDES

- 1) José Ortega y Gasset, Gesammelte Werke, 4. sēj. 1956, 152-177
 - 2) F. W. J. Schelling, Philosophie der Kunst, 1960
 - 3) Novalis, Gesammelte Schriften zur Antike und zur neueren Literatur. Zum 60. Geburtstag von Wolfgang Schadewald am 15. März 1960. *Zürich, Stuttgart, Artemis Verlag, 1960.* 523-537
 - 4) Jānis Rudzītis, Raksti, Vesterosā 1977, 231
 - 5) Elfriede Eckardt-Skalberg, Lettische Lyrik, Eine Anthologie. *Die Baltische Bücherei. Band 4, Verlag Harro von Hirschenheydt, Hannover-Döhren, 1960.* 157-169
 - 6) Jānis Rudzītis, Raksti, Vesterosā 1977, 588
 - 7) turpat 588
 - 8) Walter Benjamin, Schriften, Frankfurt am Main, 1955
 - 9) Jānis Rudzītis, Raksti, Vesterosā 1977, 231
 - 10) Margita Gūtmane, Veronikas Strēlertes dzeja zviedriski. "Latvija" 18. 5. 81, 2
 - 11) Veronika Strēlerte, *Žēlastības gadi.* Daugava. Stokholmā 1961, 67-69
-

Māra Rozīte

par

DRAMATISKO MONTĀŽU "RAINIS UN ASPAZIJA. ILŪZIJAS".

1981. gada 6. septembrī Stokholmā (Södra Teatern telpās) notika Māras Rozītes dramatiskās montāžas "Rainis un Aspazija (Ilūzijas)" izrāde. Izrādes notikušas arī Austrālijā un citur Eiropā, radot neparasti dziļu saviļņojumu un atsaucību skatītājos. Pēc skatītāju vienprātīga atzinuma šis skatuves darbs Egila Ķīpstes režijā, Mārai Rozītei tēlojot Aspaziju un Egilam Ķīpstem – Raini, pieder pie visizcilākajiem sniegumiem latviešu teātra mākslā pēc Otrā Pasaules kara.

Stokholmas izrādē Olgas loma bija uzticēta Kristīnei Bergholcai.

Māra Rozīte (dzim. 1952.g. Sidnejā) studējusi drāmu un ieguvusi Bachelor of Arts grādu Flindera universitātē Austrālijā (The Flinders University of South Australia); sākot ar 1981. gadu, papildinās baltu valodās un literatūrā (pētniecības pakāpē) Stokholmas universitātē.

Sidnejas Latviešu teātrim Māra Rozīte tulkojusi Kalderona lugas pārstrādājumu "O'Fortuna". Kā režisore viņa iestudējusi Raiņa "Rīgas raganu" un Ērika Ādamsona "Mālu Ansi". Spilgtākās lomas: Fēniksa "O'Fortuna" (par kuru saņēma Pajū 1979. gadā Austrālijas latviešu teātra festivālā) un Made Aspazijas "Torņa cēlējā".

Redakcija griezās pie Māras Rozītes ar jautājumiem par "Raiņa un Aspazijas" darba ieceri un skatuves gaitām:

Kad radās doma par "Ilūzijām"? Kas bija tiešais ierosinājums un nodoms?

Kādi materiāli izmantoti?

Kādas idejas, konfliktus, pamata domu vēlējāties izcelt?

Kāds bija pats uzvedums, rekvizītes, kostīmi, dekorācijas utt?

Kur, kad, cik izrāžu līdz šim bijis? Kas šais izrādēs izjūsts par sevišķi veiksmīgu vai neveiksmīgu izrādes daļu?

Paredzamās izrādes nākotnē. Vai tajās domāti kādi teksta vai skatuviski pārveidojumi?

MĀRAS ROZĪTES ATBILDES:

1970. gadā biju iestudējusi Raiņa lugu "Rīgas ragana" (Sidnejas Latviešu jaunatnes teātri) un 1979. gadā spēlējusi Mades lomu Aspazijas lugā "Madlienas baznīcas torņa cēlējs" (Sidnejas Latviešu teātri, režisore Lija Veikina). Lai gan mana līdzdalība abās izrādēs nedeva tiešu ierosmi izveidot lugu "Rainis un Aspazija. Ilūzijas", tomēr tā pamodināja interesi par abu rakstnieku dzīvi un darbu, un ar laiku radās doma par izrādi, kurā būtu attēloti Rainis un Aspazija.

Dramatiskā montāža un izrāde, kuras iestudējums bija cieši saistīts un saaudzis ar tiešo rakstīšanas darbu, radās tikai pēdējā gadā.

Spēcīgs dzinulis bija iespaids, ka plašākās latviešu aprindās Rainis un Aspazija kļuvuši par teorētiskiem simboliem. Tādēļ man gribējās viņu būtību ietvert kādā noteiktā viņu mūža posmā, parādot blakus publiskajām sejām arī viņu privātos vaibstus, tā uzzīmējot viņu portretus tuvākus šo cilvēku patiesajām sejām. Tomēr nedrīkst piemirst, ka ikviens portretists ir subjektīvs, un tādēļ bez Raiņa un Aspazijas lugā darbojas vēl trešā persona Olga. Ar Olgas atmiņām saistās pa daļai lugā attēlotās ainas, un tās dod perspektīvu lugai, kā arī veido lugas ielogojumu.

Tā kā biju nolēmusi koncentrēties ap notikumiem pēc Raiņa un Aspazijas atgriešanās brīvvalsts Latvijā 1920. gadā, par galveno vielu izmantoju darbus, ko abi rakstnieki sarakstījuši šai laika posmā un kas izgaismo viņu savstarpējās attiecības, kā arī viņu attieksmi pret jauno valsti un tās sabiedrību.

No citu autoru publicējumiem izmantoju:

Jāņa Kalniņa biogrāfisko romānu "Rainis" (Rīgā 1977),

Fēliksa Cielēna atmiņas un apceres "Rainis un Aspazija" (Vesterosā 1955), kā arī Zentas Mauriņas eseju par Raini ("Latviešu esejas", Upsalā 1953).

Pats uzvedums bija ar nodomu veidots vienkārši, balstoties galvenokārt uz tēlojumu. Tā saucamo teatrālo efektu bija maz. Izmantojām ieskaņotu Šopēna klavieru mūziku, lai atdalītu skatus, kā arī diapozitīvus, lai pastiprinātu ilūziju par 20. gadsimteņa laikposmu.

Īpašas problēmas radīja apstākļi, ka pats režisors tēloja arī Raiņa lomu. Tādēļ dabiski izveidojās zināma veida ansambļa režija vai paš-režija, kas ietvēra ne tikai tēlošanas veidu un kostīmu izvēli, bet arī rekvizītus un izrādes dekoratīvo ietērpu, kurš, ceļojot no pilsētas uz pilsētu, pa daļai mainījās, piemērojoties vietējiem apstākļiem. Dekorācijas bija minimālas: Austrālijas izrādēs ar baltām drānām pārklāti podesti, Stokholmā melna podestūra. Telpu sadalīja un ierobežoja viegli plivuri, kas aizstāja gan logus, gan durvis, gan sienas un kalnus . . . un Olgas gadījumā atmiņu plivuru, uz kura tika projētas viņas pastkartītes un fotouzņēmumi, kas izraisīja viņas stāstījumu.

Skatuves iedalījums trīs daļās (Raiņa puse, Aspazijas puse un Olgas paaugstinājums) pasvītēja domu, ka katrs tēls darbojas visnotaļ savā "es", savā "ego", savā pašvērtējuma pasaulē.

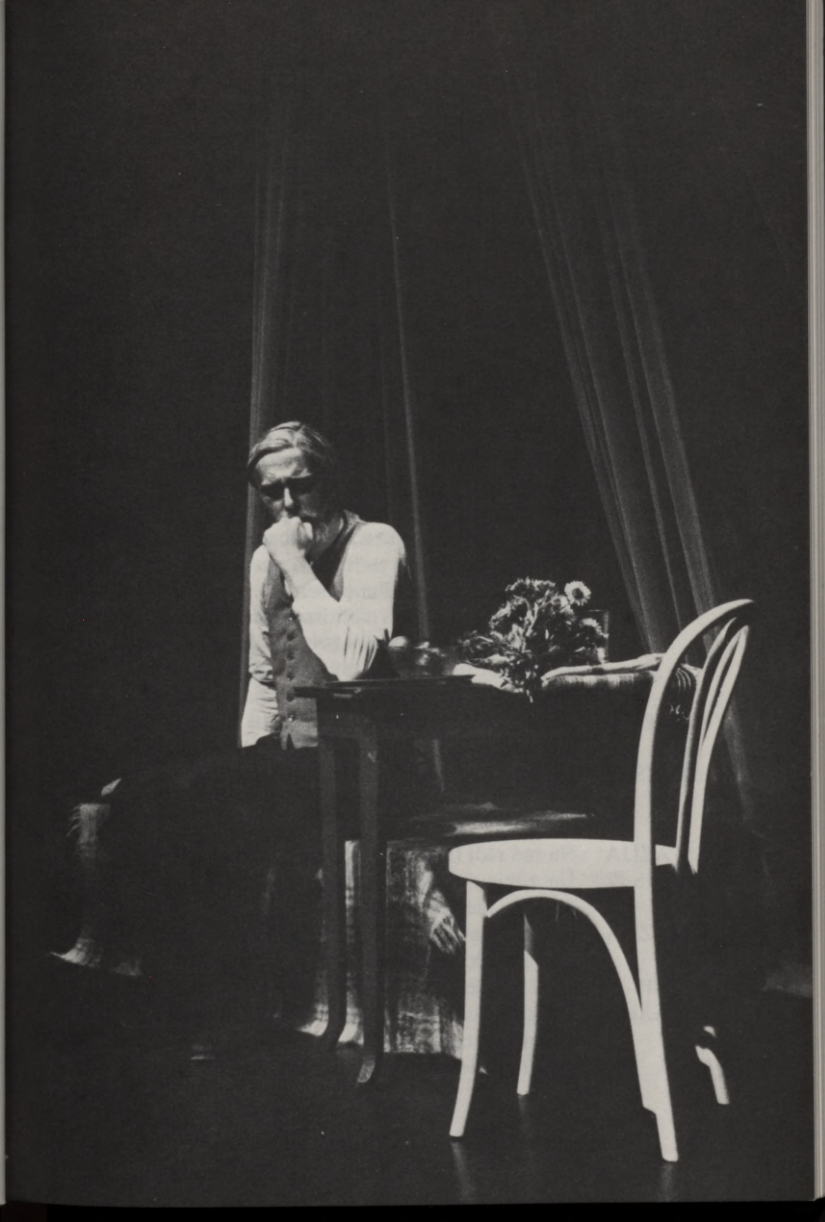
Svarīgākās domas, kam izrādē centrāla vieta, ir radītāja/rakstnieka problēmas, cilvēcisko attiecību iziršana, domas par nāvi, rakstnieku privātās dzīves un personisko seju pretstatījums viņu ārējam tēlam publikā dzīvē.

Līdz šim notikušas 10 izrādes: Melburnā, Pertā, Adelaidē un Sidnejā, kā arī Eiropā – Anglijā ("Straumēnos"), Vācijā (Hamburgā un Minsterē) un Zviedrijā (Stokholmā).

Pat lugas iestudēšanas laikā, mēs paši nebijām rēķinājušies ar tik daudzām izrādēm. Dažas radās vairāk vai mazāk pēc publikas pieprasījuma. Tā tagad sāk rasties doma, ka būtu iespējams noorganizēt vēl vienu turneju. Tādā gadījumā gan teksts, gan daži izrādes momenti būtu pārstrādājami.

Egils Ķipste. SLT aktiers, režisors. Spilgtākās lomas: Juris "Zilā" un Dons lugā "Taurenītis grib lidot". Režijas: "Saldumi un ziedi Monikai", "Dekadences Vakars", "Klīnika" un "O'Fortuna"-Kalderona lugas pārstrādājums. Saņēmis Paijas gan kā aktieris, gan kā režisors. "Dievu apdāvināts egoists ar izsmalcinātu gaumi, piena kunkulītis ar istu aktiera dabu". Maizes darbs: psihologs.

Fragments no M. Rozītes dramatiskās montāžas:

/ Ar x apzīmētās vietas balstās uz datiem J. Kalniņa romānā "Rainis"/

ASPAZIJA: Smilgīs man lūdza kādu lugu Dailes teātrim. Var būt, ka paspēšu nobeigt to Torņa cēlēju.

Nu, kāda būs? Ceru, ka tā /fraka/ derēs. Neplāti rokas, ņem un uzlaiko!

RAINIS: Tā kā mani padzina no Nacionālā teātra, es arī varētu kaut ko uzrakstīt Dailes teātrim.

ASPAZIJA: Tev nebija jāaiziet. Pats pie visa tā biji vainīgs.

RAINIS: Kā? Es vainīgs?

ASPAZIJA: Nu, ja tas teātra direktora amats, starp visiem citiem taviem amatiem, tev bija tik svarīgs, tad tev vajadzēja cīnīties par to.

RAINIS: Viss jau bija izšķirts. Izglītības ministrija bija nolēmusi mani atcelt – tā bija mana paša partijas un pilsonības sazvērestība pret mani. Un parādi man kādu, kas būtu varējis cīnīties pret tādu apmelnojumu kampaņu, kas parādījās presē – ka esmu panācis to, ka izrādot tikai manas lugas, ka uzvedot lugas, kas bojājot tikumīgu cilvēku morāli . . .

ASPAZIJA: Ja tu būtu kaut vienu pretraktstu uzrakstījis – ja tu būtu uzbrukumiem atbildējis!

RAINIS: Es liku runāt tikai pašam darbam. "Tēlo, makslinieķ, nerunā!" – pie tā es turos.

ASPAZIJA: Nu tad rādi fraku, makslinieķ, nerunā!

RAINIS: Un zīmīgu brīdi viņi atrada manai atlaišanai – manu 60 gadu piemiņu.

ASPAZIJA: Nez vai kas liels sanāks no tās tavas piemiņas. Varēji pilnīgi iztikt bez jaunas frakas.

RAINIS: Kāpēc tu šodien esi tik pikta?

ASPAZIJA: Es, ko? Nemaz! – Izskatās tīri labi. Piedurknes varētu būt mazliet garākas, bet, ja tu neplāties ar rokām, tad varbūt neviens neievēros.

- RAINIS: Vai kas ļauns atgadījās pilsētā?
- ASPAZIJA: Vai Olga kaut kur izgājusi?
- RAINIS: Nezinu, varbūt uz universitāti. Kaut kad šajās dienās būšot eksāmeni.
- ASPAZIJA: x Žēl . . . Paskaties, ko vēl pilsētā iegādājos. Jaunu dzejoļu krājumu. Glīts sējums.
- RAINIS: Ak . . . Jā . . . Vai tu nezināji? Es taisijos tev teikt . . .
- ASPAZIJA: "Mēness meitiņa" — novele no Dagdas skiču burtnīcas. Nez, kāds autors tai varētu būt? Bet paskat, kas to būtu domājis! Tas taču tavs jaunais krājums! Veselas 172 lappaspuses un pats pirmais, ko esi uzrakstījis, neko ar mani nepārrunājis. Bet es aizmirsu, tev jau bija sekretāre . . .
- RAINIS: x Īniņ, man nav laika uz taviem jokiem klausīties. Man jābrauc uz Ķemeriem.
- ASPAZIJA: Bet es biju cerējusi, ka mēs kopīgi varētu kādu dzejoli pārlasīt, tāpat kā senāk, kad mēs vēl viens otram lasījām savus darbus un tos pārrunājām. Nu, vienalga kuru, bez šaubām tie visi būs līdzvērtīgi labi. Kā būtu ar Mēness svētītāju?
- x Zelta svārkos ģērbies mēness
 Paceļ gaisā baltās rokas,
 Piedurknes no rokām karas . . .
 . . . skaista glezna!
- Svētīdams ceļ rokas mēness,
 Uzliek tās uz mūsu galvām.
 "Esiet svētīti šo mūžu!"
 . . . svētīti!
- Sadodat nu rokas kopā,
 Solāties nu manā priekšā,
 Ka jūs milējat viens otru!
 Tā kā mēness mīļo sauli,
 Tā kā debess mīļo zemi,
 Tā kā visums mīļo tāli.
 Nāciet klātu, lai es miju
 Tā kā gredzenus jums sirdis,
 Pārmitas jums lieku krūtīs!

Jūsu milas solījumam
Liecnieces visas zvaigznes.
Piekritot tās mirdzin acīm . . .

. . . Zvaigznes! Mēness! Bet ko tu saki par cilvēku
izsmieklu?

Par to, cik patētisks tu liecies citiem. Nevaru saprast,
kur slēpjas tās cēlās jūtas, ko tu saredzi savā mēness
meitiņā. Viņa pie tevis sienas vien tik savas slavas dēļ.

Svētidams ceļ rokas mēness,
Uzliek tās uz mūsu galvām.
Esiet svētīti šo mūžu.
Kāzu dziesmas zari šalca . . .

Ņem un brauc uz savām dubļu vannām, brauc pie sa-
va mēness, pie savām sekretārēm! Man tāds kauns, ka
nevarēšu vairs cilvēkos rādīties. Bet tev vienalga, kas
ar mani notiek!

PROGRAMMAS FRAGMENTI

Māra Rozīte. SMT aktrise. Tulkojusi
"O'Fortuna". Režijas: "Rīgas Ragana"
- Rainis, "Mālu Ansis"- Adamsons.
Ieguvusi BA grādu drāmā. Spilgtākās
lomas: Fēniksa - "O'Fortuna" par kuru
saņēma Paiju '79g. Aust.latv.teātra
festivalā, Māde -Aspazijas "Torņa
cēlēja" . . . "Atturīga un aizdomīga
melna ķirzaka kas smēķē citu cigaret-
es un ēd vienalga ko, tomēr nenolie-
dzams talants". Maizes darbs: Māte.

RAINIS UN ASPAZIJA
ILŪZIJAS

Cienījamā K. kundze,
Mēs griežamies pie Jums ar lūgumu - Esam uzzinājuši,
ka Jūs kādu laiku Rīgā dzīvojāt tai pašā dzīvoklī kur
Rainis un Aspazija. Tā kā interesējamies par šiem
abiem rakstniekiem, vai drīkstētu pie Jums aiziet un
lūgt atbildes pāris jautājumiem par viņu kopdzīves
pēdējiem gadiem

1. cēliens 1920.g.

- + Atgriešanās dzimtenē + Pusgadu vēlāk
- + Satversmes sapulce + No rīta + Pievakarē

2. cēliens 1921.g. - 1924.g.

- + Pēc izrādes + Vecgada vakars
- + Melni izdedzis tuksnesis + Tu taču esi tā
- + Ziema bērnu slimnīcā + Intervija ar Aspaziju

3. cēliens 1925.g. - 1943.g.

- + Jāzepa sapnis un Mēnessmeitiņa + Rainis un Olga
- + Bērņības atmiņas + Raiņa 60 gadu jubileja
- + Rainis ceļo, Aspazija viena Rīgā + Rīgas Jūrmalā
- + 1929.g. 12. septembrī + 1943.g. 5. novembrī

Visas cilvēciskās dzīves ir līdzīgas,
gandrīz vienādas, visas der par
paraugu vienai, viena visām. Viena
dziļi izpētīta, der par vielu
tālākiem pētījumiem.

Rainis

Mirdza Krastiņa

SKATĪTĀJU DOMAS

par

Māras Rozītes montāžu "RAINIS UN ASPAZIJA".

Jau pēc izrādes Anglijā, kas bija pirmā izrāde Eiropā, laikrakstos bija lasāms optimistiskais vērtējums: "...latviešiem ir labākais teātris pasaulē." Jādāmā, ka rakstītājs, kas bija redzējis lugu un pēc izrādes deva šo vērtējumu, bijis gados jauns. — Ieteikumi nepalaist garām izdevību skatīt šo vienreizīgo izrādi no visām pusēm mutvārdu ceļā apļidoja Stokholmas latviešus.

Izrāde, kas notika 1981. gada 6. septembrī Stokholmas Dienvidu Teātra mazajā skatuvē (Kägelbanan 1), bija pulcējusi tuvu pie 150 skatītāju, kas pārstāvēja dažādas vecuma pakāpes. Atsaukmes pēc izrādes bija ļoti atzinīgas un zinīgas. Visparastākā atbilde: "Man ļoti patika". Kas īsti un kāpēc patika, to ne gluži katrs spēja vārdos definēt. Tāpat grūti bija gados jaunākajiem konstatēt, kāds īsti bijis viss montāžas saturs. Protams, ka visu saturu uztvert jauniem, trimdā dzimušiem un augušiem bērniem, bija tikpat kā neiespējami. "Tur bija par Satversmes sapulci . . ." "tas viss bija kaut kas jauns . . .", "tas bija savādāk nekā parasti", "spēlēja labāk nekā parasti . . .", tā izteikušies jaunieši.

Nobrieduši, kritiski noskaņoti skatītāji sekoja norisēm uz skatuves ar vēlēšanos salīdzināt attēlotos Raiņa un Aspazijas dzīves fragmentus ar dzīves īstenību, kas dokumentēta laikabiedru atmiņās. Laiks aptvēra posmu no 1920-1929-1943. gadam. Viens pēc otra pacēlās jautājumi: Kad, kur šādi momenti Raiņa un Aspazijas dzīvē bijuši? Vai tiešām iztulkojums saskan ar patiesību? Vai autore nav kaut ko piefantazējusi? Vai par to rakstījis Fēlikss Cielēns? Vai varbūt Zenta Mauriņa? Vai tik tā nu būs? — Vai raksturojums nav pārāk drošs vai pat pārdrošs?

Aktieru spēle pārliccināja. Tikai ar savu tēlojumu vien trīs aktieri (Māra Rozīte, Egils Ķīpste, Kristīne Bergholca) ieveda skatītājus kādā atmosfērā, kas reizē bija šaura trīsstūra situācija un tai pašā laikā iezīmēja plašu laikmeta panorāmu. Šeit slēpās montāžas vis-

lielākās grūtības – nepazaudēt būtiski svarīgos pavedienus abu rakstnieku dzīvē, nenogrimt sikumos, paturēt perspektīvu.

Uz skatuves, kas bija iekārtota skopiem līdzekļiem, šīs trīs personas paspēja ieprojecēt montāžā īpatnējas gaisotnes, kas prasīja prasmi lieliski pārvaldīt skatuvi. Skatītājiem bija jāietilpina savā redzes lokā arī klāt neesošas personas un pat neredzamas ļaužu drūzmas visā skatuves fonā un apkārt skatuvei. Jau sākumā Rainis un Aspazija atrodas konfrontācijā ar plašu ļaužu pūli, atgriežoties Rīgā no Šveices. Pateicoties aktieru koncentrācijai un spēlei, šī pārliecība par ļaužu klātieni radās.

Tāpat atsevišķās vides, kas liecināja par citu cilvēku klātieni sarīkojumos (piem., Raiņa jubilejā), saeimas sapulcēs un cita veida sanāksmēs citur atklātībā, prasīja aktieru spējas un skatītāju fantāziju, lai pārceltos jaunās un atkal jaunās situācijās, kas galvenokārt aptvēra dzīvi Latvijā 20-os un 30-os gadus. Raiņa ceļojums uz ārzemēm viņa dzīves beigu posmā pārcēla skatītājus citas zemes sfērā. Pēc Raiņa nāves, kas bija iezīmēta ar kontemplāciju par dzīvību un nāvi (izvilkumi no Raiņa darbiem), Aspazija viena tēloja savas dzīves norieta cēlienu.

Šajās ainās izrādē piedalījās arī neredzami dzīvnieki – kaķi, par kuru klātieni atbildēja Māras Rozītes tēlojums. Ar tēlojumu viņa panāca klātbūtnes ilūziju. Nekas tomēr neliecināja, ka, ar kaķiem darbojoties, Aspazija zaudēs kaut ko no savas būtnes dziļākajiem slāņiem. Reālā aina nenomāca Aspazijas personības dvēselisko izveidojumu, bet, darbojoties ar reālu ainu, Māras Rozītes tēlotā Aspazija deva izskaņu, kas skāra daļu no dzejnieces rezignācijas mūža pēdējā posmā. Tas bija īpašs iztulkojums, kas nepretendēja tik daudz uz dokumentējumu kā uz dvēselisku iedziļināšanos Aspazijas vientulībā. Tieši šeit Māra Rozīte koncentrēja un sniedza *savu* uzveri par Aspaziju.

Kā jau minēju, jaunajai paaudzei zināšanas par Raini un Aspaziju ir ar robiem. Spriežot pēc atsauksmēm, šī vadāšana pa pagātnes dzīves ainām Latvijā jaunatni fascinēja.

Izrādei palīdzēja akustiskie un vizuālie efekti, gaismas bilžu projekējumi skatuves fonā. Šo attēlu izvēli, protams, varēja visādi variēt, tāpat arī mūziku. Šopēna mūzika netraucēja: tā it kā atbilda izvēlētajiem skatuves rekvizītiem (lukturiem un aizkariem, arī dažām mēbelēm). Raiņa un Aspazijas tēlos izstrādātā līdzība, kas viegli varēja izvērsties karikatūrās, tika sekmīgi pārvarēta, jo, vērojot mums pazīstamās Raiņa un Aspazijas sejas izteiksmes, līdzīgumu kustībās, grimā un apģērbā, varēja just abu rakstnieku cilvēciskos vaibstus, kas bija apdvesti ar iekšēju svaigumu.

Publikas interese par tēloto vidi neatslāba visu izrādes laiku, un aktieri uzturēja dzīvu skatītāju ziņkāri.

Man nav gadījies dzirdēt negatīvas atsauksmes. Ka kāda tāda būtu, tad gribētos piebilst, ka darba apzīmējums "montāža" nosaka robežas, kas atļauj autoram daudz brīvības. Var nojaust, ka tieši šī brīvība spārnojusi kā autore, tā režisora darbu.

Izvēlētie fragmenti neatkārtojās, bet pakārtojās kādai vadlinijai, kas veda uz jaunām atklāsmēm, vienkāršu abu rakstnieku kopdzīves traktējumu bez izskaistinājumiem, bez patosa.

Nopietna vērotāja atzinums: galvenais nopelns – konsekvence, līdz galam izturēts stils, sprāgs un vitāls tēlojums. Ne saturā, ne tēlojumā nebija manāmas nedz klišejas, nedz sentimentalitāte (kaut arī Oļgas nolasītās vēstules bija sentimentālas pēc satura). Virzīdamies uz izturētu kvalitāti un vijīgumu priekšnesumā, aktieri apliecināja Raiņa un Aspazijas dzīvos veidolus kā ticamus un iespējamus, kā personības sava laikmeta vidē. Tai pašā laikā prātā paturēta atkāpe no pārāk reālas uztveres tēlojumā, iezīmējot šo novirzi jau virsrakstā ar nosaukumu "Ilūzijas".

Rainis un Aspazija. Ilūzijas. Montāža. Ar šādu definīciju un dramatisko spēku centrējumu kā lugas rakstniecei, tā režisoram bija izdevies satuvināt skatuvi ar publiku, reizē tuvinot abu mūsu ievērojamo rakstnieku dzīvi mūsu laika uztverei.

Izrādi Stokholmā fotografējusi ANDRA LASMANE

ASPAZIJAS SARAKSTE AR REDAKTORU
JĀNI KĀRKLIŅU
1930–1936

"Esmu daudz lielākas vētras pārdzīvojusi, pārcietīšu arī to, un ja ne, viens ceļš katram paliek." "Smagi gan bij ap sirdi, bet mani var gan lauzt, bet ne locīt." Tie ir pašas Aspazijas vārdi viņas vēstulēs.

Rakstniekam un redaktoram Jānim Kārkliņam (1891–1975) rakstītās vēstules aptver smagu mūža posmu Aspazijas dzīvē pēc Raiņa nāves: ekonomiskas grūtības, kārtojot Raiņa milzīgos parādus, slimības, konfliktu ar sociāldemokrātu partiju, pūles, vācot, šķirojot un rediģējot materiālus Raiņa kopotajiem rakstiem, kā arī pašai veidojot savus darbus – dzejas, autobiogrāfisko romānu, drāmas.

Vēstuļu stils (no oficiālās uzrunas "Ļoti cienīts Kārkliņa kungs!" līdz "Miļlais draugs!") liecina arī par to koleģiālo cieņu un draudzīgo uzticēšanos, ko Aspazija veltījusi vēlākajam Raiņa un Aspazijas Fonda priekšsēdim. 1943. gada 1. janvārī, dāvinot Jānim un Lidijai Kārkliņiem savu dzejoļu krājumu "Zem vakara zvaigznes", dzejniece pirmajā lappusē ieraksta veltījuma dzejoli "Sirdsmiļam draugam Jānim Kārkliņam un kundzei Lidijai". Dzejolis sākas ar rindu:

Kur Tu vien ej, Tu sauli līdzī nesi.

Trīsdesmito gadu sarakstes laikā Jānis Kārkliņš ir Rīgas dienas laikraksta "Jaunākās Ziņas" mākslas un kritikas nodaļas vadītājs un ilustrētā nedēļas žurnāla "Atpūta" redaktors.

Labā daļa šeit publicēto vēstuļu (fragmentos vai pilnā tekstā) iespiestas jau Raiņa un Aspazijas Gadagrāmatā 1967. gadam (32. – 38. lpp.) Jāņa Kārkliņa rakstā "Aspazijas vēstuļu pirmpublicējumi". Tā kā šīs vēstules ir svarīgi dokumenti latviešu

kultūras vēsturei un Aspazijas biogrāfijai, publicējam šai rakstā arī *vēstuļu faksimilus* pēc oriģināliem, ko savā laikā publicēšanai tika nodevis J. Kārklīšs.

Vismaz jaunākajiem lasītājiem nepieciešami sīkāki paskaidrojumi par personām un notikumiem, kas pieminēti Aspazijas pirms apmēram 45 gadiem rakstītajās vēstulēs. Pievienojam tos vēstuļu hronoloģiskajā secībā.

1930. gadā Aspazija sāk "Atpūtā" publicēt Raiņa dienasgrāmatas; tur parādās arī viņas pašas sacerējumi.

"Jaunākās Ziņas" un "Atpūtu" izdod Emīlija (1881 - 1942) un Antons (1860 - 1959) Benjamiņi. "Atpūta" (1924 - 1940 - 1941) bija ilustrēts nedēļas žurnāls. Tā saturu un ievirzi redaktors J. Kārklīšs atmiņu grāmātā "Latvijas preses karalis" (Grāmatu Draugs 1962) raksturo šā:

"Aspazija, Brigādere, Akurāters, Jaunsudrabiņš, Ieviņš, Janševskis, Vilis Lācis — visi tā laika populārie prozisti, tāpat dzejnieki Skalbe, Plūdonis un citi ir it kā kupls ziedu klēpis Atpūtas mierīgā telpā. No politikas izvēdinātā gaisā viņiem pievienojas arī Rainis, kas savas partijas apsvērumu dēļ no avizes atturas. / . . . / Lidz ar aktuālām ilustrācijām sniedzam angļu, franču, vācu valodas pašmācības kursu, Raiņa dienasgrāmatu, ko Aspazija dod negrozītu un nesaīsinātu, senās Indijas reliģisko filozofiju jogas, kas daudzus interesē, ceļojumu aprakstus, modes un skaistuma kopšanas padomus." (54.lpp.)

Iesāktā "Ziemeļnieka luga", acimredzot, ir Aspazijas darbs "Jānis Ziemeļnieks. Kāda dzejnieka traģēdija 24 ainās", ko iespieda "Atpūtā" 1931. gadā (307. - 309. un 311. - 320.nr.), sal. Saulcerīte Viese, Aspazija. "Liesma", Rīgā 1975, 285.lpp.

1932. gadā Aspazija raksta romānu "Pūcēsspieģelis" (Roman-tiska komēdija. Apstrādāta pēc tautas teikām un Š. Kostēra

nostāstiem). To iespieda "Atpūtā" (1932, 371. - 383. nr.).

1932. g. 4. februāra vēstulē pieminētās apspriedes ar tēlniekiem skar Raiņa pieminējla metus; Aspazija paredz, ka blakus Rainim arī viņai būs kapa vieta ("mana gulta"), tādēļ viņas interese par Raiņa atdusas vietas māksliniecisko izveidojumu jo vairāk pamatota. Kārtojot Raiņa darbus jaunam izdevumam, Aspazija apsver divus lielākos tā laika apgādus. A/S A. Valters un J. Rapa kopš 1920. gada aptvēra ap 50o/o no visas latviešu grāmatu produkcijas; tajā par redaktoru strādāja arī Jānis Grīns. Grāmatnieks un rakstnieks Ansis Gulbis (1873 - 1936) bija atklājis savu apgādu jau 1903. gadā un Pēterburgas laikmetā izdevis, starp citu, Aspazijas darbus. 1911. gadā viņš Rīgā atjaunoja apgāda darbību ar Universālās bibliotēkas sēriju (ar J. Raini kā redaktoru). (Sīkāk par A. Gulbi skat. Latvju Enciklopēdijā 1 (Stokholmā 1950/51), 736 - 737). Šis senās draudzības un pateicības dēļ Aspazija atzina par goda lietu uzticēt Ansim Gulbim arī J. Raiņa Kopoto rakstu izdevumu.

1932. gada aprīli pieminētais nodoms rakstīt romānu var attiekties uz nākamajā (1933) gadā "Atpūtā" publicēto "Rudens lakstīgalu", kurā daudz autobiogrāfiska materiāla ("man jau pašai visa dzīve ir romāns").

Ibsena svētki ir norvēģu rakstnieka Henrika Ibsena simtgades jubileja 1928. gada martā Oslo pilsētā, kurā kā Latvijas pārstāvis piedalījās arī Rainis.

Lielā uztraukumā un izmisumā ir rakstītas Aspazijas rindas 1932. gada 14. decembrī sakarā ar konfliktu ar sociāldemokrātu partiju. No sava viedokļa šīs asās domstarpības apgaismojis Brūno Kalniņš Raiņa un Aspazijas Gadagrāmatā 1968. gadam ("Aspazijas politiskās idejas", 41 - 52). Jānis Kārklīņš

"Latvijas preses karali" (1962) 108. lpp. atzīmē konflikta sākumu: "Pilsoņu un sociālistu politiskām pretešībām sasasinoties, sociāldemokrātu partija pieņēma lēmumu, kas biedriem noliedz līdzdarboties pilsoņu presē. Raini un Aspaziju (kamēr viņa atrodas partijā) tas neietekmē. Partijā netrūkst jaunu ekstrēmistu un no pagrīdes laikiem aizgūta sektantisma, kam Rietumeiropas kultūras gaisotnē 15 gadus dzīvojušie rakstnieki nevar pakļauties."

Lai kādi būtu bijuši sarunās ar Aspaziju minētie priekšlikumi izlīgumam, vēstules tonis rāda mums kopš agras jaunības gadiem pazīstamo Aspazijas tēlu – drošu, nelokāmu sava ceļa gājēju, kas sava vārda un uzskatu brīvību stāda augstāk par partiju dogmām.

1934. gadā Aspazija strādā pie vairākām lūgām, ko viņa iecerējusi gan Nacionālajam teātrim, gan Dailei: "Šarlote Kordē un Marats", "Samsons un Dalila", "Trīs meitiņas". Tai laikā Aspazija ir arī Dailes teātra direkcijas locekle, un šai amatā aktīvi grib spriest līdzīgu repertuāra izvēlē. Aspazijas iecerētais priekšlikums ir Jāņa Akurātera senatnes drāma "Viesturs"; šai 1917. gadā sacerētajā lūgā Akurāters tēlo Zemgales virsaiti, kas grib sakausēt sašķeltās latviešu ciltis, bet iet bojā, savus nodomus nenasniedzis. Dailes teātra posmā vairākās vēstulēs Aspazija ar neuzticību un zināmām antipātijām piemin R. Kokles rīcību.

Bez datuma rakstītā vēstule ir no 1934. gada vai drusku vēlāk, jo rīta laikraksts "Rīts" sāka iznākt Rīgā tikai 1934. gadā. Pēc konflikta ar sociāldemokrātu partiju pretējā spārna laikraksti sāka izrādīt īpašu interesi par dzejnieci, ar to sakarā arī "Rīta" reportāža. Arnis (= Ernests Runcis), rakstnieks, 1928 - 1937 "Jaunāko Ziņu" redaktors.

Ļoti cienīts Kārkliņa kgs!

Es līdz šim skaitījos par Jūsu preses cilvēku un biju tik iedomīga, ka domāju Jūs sev esam par personīgu draugu. Pēdējā gadījumā nemēdz skatīties, vai Jums piesūtīta ielūguma karte vai ne, tas būtu bijis personīgs draudzības pierādījums man. Redzu, ka esmu vilusies, man ļoti žēl, ka esmu vilusies. Nav jau man žēl tik daudz kritikas, žēl man daudz vairāk Jūsu iedomātās draudzības. Jūs un Jūsu kundze bijāt man mīļi simpātiski cilvēki, tāpat arī pats šefs Benjāmiņš bij personas, ko augsti cienu. Esmu daudz lielākas vētras pārdzīvojuse, pārcietīšu arī to, un ja ne, viens ceļš katram paliek. Neskaitos par tik spējīgu kaut ko Jums nodarīt ļaunu

ar katrām vīrism pretvaronim citā
puse, to ca nedarim. Vīslabenerst
hāt affektīvis parizām un
literatūras. Lūdzu atstāt man
atpūst, kas vēl no Rīgas
Dienas grāmatas, tapat arī ne-
karpināt. Jūmeļnieka luga.

Vīza esenitā

Aspaziņa

ar kādiem sīkiem pretdūrieniem citā
presē, to es nedarišu. Vislabākais gan
būs atteikties pavisam no
literatūras. Lūdzu atsūtāt man
atpakaļ, kas vēl no Raiņa
dienas grāmatas, tāpat arī ne-
turpināšu Ziemeļnieka lugu.

Visā cienībā
Aspazija

Puņspiežela beigas nosūķiņu
kā isat' īpūcēstūm?

Mīlo koleģi

Sāku atkal dzīvot, bīkai nezinu vaj' uzņem
siet, kāme dzīvēs nel' nesat' dūkejūsi, kamēr
Plūdons plūst' katru nedēļu. Vaj'vins bīcām
tīks apbūros? Atredos parīsam klūmīgā atvēr-
zālī, man jēgīk' un jācēme seši bērni,
Atvs nomīris, mātē zīma un tie kā patuīnī
zālā no līgdas izkristuī. Būfta nel' dīvi
bejdarbūck'! nezinu kur līk'ties, parīsam
Dūms gara stāvskles. Būs jāpārdo' māga
nečā mējīne, tīks nezinu kur palīk't' lēt
nodokli līči un tie pāre' īkūck' ari
nemabē. Grūti man jūms zūdēties,
bīcām kārus, lēt neselīhā aīz rūpēlu ari
sotricimata un bīcī nezinu vairs ko
īcakt.

Sīmeīgi sveicim
8/XII 31. Kaspārija

Pūcesspiegēja beigas nosūtišu

Kā esat apmierināti?

Miļo Kolēģi!

Sāku atkal dzejot, tikai nezinu, vai uzņemsiet, Raiņa dzejas vēl neesat drukājuši, kamēr Plūdons plūst katru nedēļu. Vai viņš tiešām tik apburošs? Atrodos pavisam kļūmīgā stāvoklī, man jāģērbj un jāēdina seši bērni, tēvs nomiris, māte slima, un tie kā putniņi salā no ligzdas izkrituši. Bez tā vēl dīvi bezdarbnieki! Nezinu, kur likties, pavisam drūms gara stāvoklis. Būs jāpārdod mana vecā mājiņa, tik nezinu, kur palikt, bet nodokļi lieli, un tie pāra irnieki arī nemaksā. Grūti man Jums sūdzēties, tiesām kauns, bet veselība aiz rūpēm arī satricināta, un bieži nezinu vairs, ko iesākt.

Sirsnīgi sveicinu

8/XII 31

Aspazija

Mīlo redakcijā

Ta nu būs romānu zāķums! Domāju,
ka vienam numuram pietiks, ja eskatu
citi kopā, ja nē, pieņemiet. Man šodien tik
lielamuzgāds iesma, ka nevaru nē garmu
pastāvēties un gīnīs rakstīs, bet Domāju,
pietiks ar kīdu es pēlītām gīnībām un
nevejadēs fotografēs. Ta vīna ir no
jāunās strāvas laikiem, tās citas
no 1929, kuras nedr, lādžu atstāt at-
pabal, man tik viens eksemplars, cits
izdoti neapņācēt.

Mīli sveicinu

Aspazijs

12/I 32

Tadim 13/I kāds nekāmsys ūkeits!!

Miļo redaktoriņ,

Te nu būs romāna sākums! Domāju,
ka vienam numuram pietiks, jo es rakstu
cieši kopā, ja ne, piezvanat. Man šodien tik
briesmīgas iesnas, ka nevaru uz gaismu
paskatīties un ģimis satūcis, bet domāju, ka
pietiks ar kādu no pieliktām ģimētnēm un
nevajadzēs fotografēties. Tā viena ir no
jaunās strāvas laikiem, tās citas
no 1929, kuras neder, lūdzu atsūtāt at-
pakaļ, man tik viens eksemplārs, citi
izdoti vai nozagti.

Miļi sveicinu

Aspazija

12/I 32

Šodien 13/I, kāds nelaimīgs skaits!!

Celebrou 4/II 1932

Padėjamas žangs

Te lūs päre dzejalu. Pielvau vežias bilis, kare
pė pėbilas tazo? idj nėlak naratrylitab. Liku
vruas pė vėcam kildem novilkb. kėkasu nedela
selosiu Beine vėkarektas.

Man žnau vėirak kelusiki incagusto
las pagarina terminu ierūtamiem propok
Lisim. Kudpu wj manin abildibu to selinet
pėra rindidės. Man taėm ipokirovėis vėdė
pėrėritas, jė tē lūs vėi manē gulta.

Man te pėra grūts pėnėst pė tam, kad 3 gėd
atprakal gulyu pėlėdu karsoni vė 40 gė. un
pė Beine naves sėdė lėkmi. kėpėpė tiki
nandu vėkapit, er vėdabliem pėr pėnė vėcė
lėdu camu aplėnta na ielustabė er apigėm,
un kar vėl manē pėhelitamo kėndė!

Mėli mėicim

Neprafija

N. P. Pielvau te pė taim nedelam
vėkam. Dzejals aij labkam 2. kė. 4. 1?

Godājamais draugs,

Te būs pāra dzejoļu. Pielikšu dažas bildes, kuras pēc patikas tagad vai vēlāk varat izlietot. Liku viņas pēc vecām bildēm novilkt. Nākošu nedēļu salasišu Raiņa rokrakstus.

Man zvana vairāk tēlnieki incognito, lai pagarina termiņu iesūtāmiem projektiem. Lūdzu uz manu atbildību to ielikt paša rindīnās. Man taču izšķirošais vārds piekritīs, jo tā būs arī mana gulta.

Man te ziemu grūti panest pēc tam, kad 3 gadi atpakaļ gulēju plaušu karsoni ar 40 gr. un pēc Raiņa nāves sirds lēkmi. Nespēju tikai naudu ietaupīt, ar nodokļiem par savu veco būdu esmu aplikta kā ielu stabs ar afišām, un kur vēl mana pabalstāmo rinda !!

Mīļi sveicinu

Aspazija

N.B. Pielieku te pa[r] trim nedēļām rēķinu. Dzejoļi bij laikam 2 reizes?

Gadajamais Deugs

Te nu pāra R. jaunības Dievīti, un,
pāra sēpiņi. Kad lās gan visu up-
nedu kalnā, tad krīta atpakaļ un mani
kāva līdzi. Man labi nelabs garis
stānoks, vācīgi mani upurē darbs
tas mani ^{spriedu} ~~lūst~~, citādi jau nen būtu
firis.

Tāpat gērihu zākt, ydāt vīna nepre-
yftas darbus tautas, ydevumā. Rāpe ceni
jrimu man prasija tas, bet jaturas pie
gullija, un tacu gada lēta.

Tādā un tādā uprakstītu par
mākslu un senīķu, pīruvīcu
vaj zebīcu nosūtītu.

18/11.32. Mīli meicim, Kaspārijā

Godājamais draugs

Te nu pāra R. jaunības dzejoļi, viss
pārāk sāpīgi. Kādu laiku gan viņu uz-
vedu kalnā, tad krita atpakaļ un mani
rāva līdzī. Man ļoti nelabs gara
stāvoklis, vienīgi mani uztura darbs,
tas mani iepriecina, citādi jau sen būtu
finis.

Šogad gribu sākt izdot viņa nepa-
zītos darbus tautas izdevumā. Rapa caur
Grīnu man prasīja tos, bet jāturas pie
Gulbja, ir taču goda lieta.

Šodien un rītu uzrakstīšu par
mākslu un sievietēm, pirmdien
vai sestdien nosūtīšu.

18/II. 32.

Miļi sveicinu

Aspazija

21/11 1932

Milo redaktar

Jaka dyjolas nu nel nādu lapinū, kann
Painu rakstijis 1-2 priskō nēses. Ta lūka lūka
absoriski liekamkā pēdējā dyvības jime, jās
jās laka jonasat. Jūgāt nu strādajis pie
tām nestulem: meheji kopā, pārrakstu, daudzo
vaci, krieviski, franciski, itāliiski, tuos
Tūrada nēka nēhars. Dāvit. Pastarām raksti
arō lūgas, dyjas, domaji pie romān, un a
jās patni jūsa dyjime ir romāns, kaut tiz
nu, unātkā tie vjtraumūmi, tie manū dyvību
ēd

Lūdzu man parotrofo mēnesi rēkinu,
maeris atael tūkō, un nodokli aug pā
pēku plūdi. Jūnu samaksājuse 5. voo L
Painu parodu nu dākupise, nel nekāst
pāhā.

Ar milu sveicien

A. Pajis

Lūdzu Paine koprakstu uzglahat. Es
domaju, ka ēis ir šķidraks un burliet salāsis

27/ IV 1932

Miļo redaktor,

Sūtu dzejoļus un vēl kādu lapiņu, kuru Rainis rakstījis 1 - 2 priekš nāves. Tā būtu laikam atsevišķi liekama kā pēdējā dzīvības zīme, Jūs jau labāk zināsat. Tagad nu strādāju pie tām vēstulēm: meklēju kopā, pārrakstu, daudzas vāciski, krieviski, franciski, itāliski, tur Trimda nekā nevarēs darīt. Pastarpām rakstu arī lugas, dzejas, domāju pie romāna, man jau pašai visa dzīve ir romāns, kaut tik nu nenāktu tie uztraukumi, tie manu dzīvību ēd!

Lūdzu man par aprīļa mēnesi rēķinu, maciņš atkal tukšs, un nodokļi aug kā grēku plūdi. Esmu samaksājuse 5.000 Ls Raiņa parādu un dabūjuse vēl nekā atpakaļ.

Ar miļu sveicienu

Aspazija

Lūdzu Raiņa rokrakstu uzglabāt. Es domāju, ka šis ir skaidrāks un burtlicis salasis.

Mīlo redaktor
nosūta te pārā d. no R.
Man no ārlietu, mīnīk. atēstī,
rakstu par Paimiņi Jānis de, k
nodarbējiet, tās laikam par kīem
glāsmu rēķiem, jo nē, sātā
atpakaļ, nēdāsm mīņejai
Kāvelu Jānis, pīceigus Jānis,
Līgo! Līgo!

24/VI 1932

Miļo redaktor,
Nosūtu te pāra dz.[ejoļus] no R.[aiņa]
Man no ārlietu ministr. atsūtīja
rakstu par Raini, ja Jums der,
nodrukājiet, tur laikam par tiem
Ibsena svētkiem, ja ne, sūtat
atpakaļ, nodošu muzejam.
Novēlu Jums priecīgus Jāņus!
Ligo! Ligo!

24/VI 1932

Miļo redaktor,

14/XII 1932

Sūtu šimbrīžam to manu aso pretrakstu, kas viņus tā sabiedēja. Vakar vēl tik viņi uz pieprasīšanu to atsūtīja. Vakar man bij istā moku diena, gan personīgi, gan ar vēstulēm, gan ar asarām. Rezultāts, ka es nepiekāpos un kompromisos nelaidos. Vienīgais, ko abpusīgi varējām solīt, bij, ka pārāk asi neuzbruksim viens otram. Bet nu sekos mana izslēgšana, esmu uz visu sagatavota. Smagi gan bij ap sirdi, bet mani var gan lauzt, bet ne locīt. Sevišķi rupjš uzbrukums Liepājas strādnieku avizē. Paliekat nu mans draugs, jo esmu viena. Vēstules no Raiņa ritu, šodien nevaru strādāt –

/Oriģināls šķiet fragments. Vēstulei trūkst paraksta. Apakšā (laikam ar Jāņa Kārklīņa roku) pierakstīta piezīme: Par konfliktu ar sociol. 14/12. 32."/

Pētū būtu Rīgā. tēlf. 28682 pie Dares Frīdral 26
Klīnisk. iel. #57 1/6

Mīlo Daudziņi, 1934. 2/1

Jāpū atkal Dauscīn strādāt un nosēst
 Jūs pārē spēļus. Na gūms mīli lād, rēķins:
 Atpūta Raine no 21-31 un Jan. Jūnās no Kols
 r. Vāizaga' 66 rindas 16/marta 1934. un Raine 25. rindas
 # 2 lieldzies. Man nupat acis sēp, beidz ka neiet
 atpat ka kartinam. Manā gmenē no mātes puses
 tas redzints. 4 gūms atpabēl māšina novānējō
 iā jriekš medicīnas esā mēca. Vīna duhojas jēd
 1928. m. p. slina. nā provizora patējje nu parpūlpa.
 Vīnā hij intelligentaka par mani un kšaly jūdnekt.
 Tapat arī abi beuolīst. Bet tas jāt ner no intereseš
 Mūs jūn. Domaš, ka oņasar uņrepatīōn Dimes
 lūgō jūnno jriekš nac. Teatu un latro priekš Dailē,
 Ko tas kšale tur un Rreivijās pārvedō? M
 turienes nakti tikai pro pagardas lūgō. Kā vīnō
 to varija bij manē jūnā darit? Jo nūdien nelauōn
 ar seris jōkus Dyt nēnēnau. Kai iet ar tō uņ strātniņ
 teatru! Jāt kēl nēnēn atzīriktis ar uņ nēd sīlār
 un liel vīnmu, bet tas tācī v ind. indmāls me, ne kolā
 līstion? Gogribtu iēatāt ar Akurakvetera vīstnā,
 vaj s nō atkaut? Man jūms būtu Dandy kas jūsahe
 Vaj nē jūnānēbet pie mācīj sō nēj nakti? s pīfīcīn
 Kad jūn jriekš man jōt varitū lēkū pīdā, nēn at lējōn
 no jriekš. Kō 2: mēnā jōpīrēn pātj nōpat.

1944- Jā nōt, u svecēcīnū kšapā jē-

Rītu būšu Rīgā. telef. 28682 pie Doras Švīkul

Elizab., ielā 57, dz. 16

Miļo draudziņ,

1934. 2/V

Sāku atkal druciņ strādāt un nosūtu

Jums pāra dzejoļus. No Jums miļi lūdzu rēķinu!

Atpūtā Raiņa no 21—31 un Jaun. Ziņās no manis

”Vaiņags” 66 rindiņas 16. martā 1934. un Raiņa 25 rindas

N 72 lieldienās. Man nupat acis sāp, baidos, ka neiet

tāpat kā Austrīnam. Manā ģimenē no mātes puses

tas iedzimts. 4 gadus atpakaļ māsiņa nonāvējās

isi priekš medicīnas eksāmena. Viņa darbojās jau

12 gadu I p. /pilsētas/ slimn. kā provizora palidze un pārpūlējās.

Viņa bij inteliģentāka par mani un daudz jaunāka.

Tāpat arī abi brāliši. Bet tas jau nav no intereses

priekš Jums. Domāju, ka šovasar uzrakstīšu divas

lugas, pirmo priekš Nac./ionālā/ un otro priekš Dailes.

Ko tas Kokle tur no Krievijas pārvedis? No

turienes nāk tikai propagandas lugas. Kā viņš

to varēja bez manas ziņas darīt? Es nūdien neļaušu

ar sevis jokus dzīt nevienam. Lai iet ar to uz Strādnieku

teātri! Sāk tie krievi atgriezties arī uz veco Šilleru

un lielo drāmu, bet tas taču ir individuālisms, ne kolek-

tīvisms? Es gribētu iesākt ar Akurātera ”Viesturi”,

vai viņš atļaus? Man Jums būtu daudz kas jāsaka

Vai neizbrauksat pie manis šo vai nākošo svētdienu,

kad zied priedes? Man Jūs darītu lielu prieku, ņemat līdzi

ko gribat, tik 2 dienas iepriekš paziņojat.

V 1934.

Ar miļu sveicienu Aspazija.

3/VII 34.

Milo Brandzin

Man jās neredzēju, kā iet? Man atkal
grāteru bē, ka nezinu ko strādāt.

Jāzā luga? Tādu pilsētā malai!

Baltā paka? — Kņeņskas beigās

Labi gudriki? Lūgēt gabals, nesiet trāh

ātri. Man arī tikai ķeraiķa latvnieki
kaut gan valodu pratu, bet grūti lasas.

Staburadzi? pārnāt pārnāt izdomāt, tātad
nesaka materiālu nav.

Dāņnieks ar zeltu ābeli? To nav varējis
sakarbināt no kites parādām.

Leiks tācu darbu sākt, citādi nosmakšu
palīdzēt ar padomu, mīļais draugs.

Vaj pīnāt, ma arī Loiles teātris
socialistisku laiku (Dzīlleja, kļūstis un
Kokle) mani smēgi izmantojot
par no 1927 ne man ne Prāism
nav māsēpiti, tās pēra beigās
pa 300 Ls. Tās pašas Valtors man
atņēma un iedeva Paezleiz. No 3 pētījumi
gaidim man nav dabi pat norādīt
gulbis man labāk nemaksa nemey
vay laska. Te man iet. Iti sociāliem izpausmēm

Miļo draudziņ

Ilgi Jūs neredzēju, kā iet? Man atkal grūtsirdība, ka nezinu ko strādāt.

Joku lugu? tādu pilnas malas!

Balto puķi? - traģiskas beigas.

Latv. Indriķi? Smags gabals, neies tik

ātri. Man arī tikai kronika latiniski kaut gan valodu protu, bet grūti lasas.

Staburags? pārāk pašas izdomāta, tautā pasaku materialu nav.

Dārznieks ar zelta ābeli? To var vairāk sakombinēt no tautas pasakām.

Laiks taču darbu sākt, citādi nosmakšu palidzat ar padomu, miļais draugs.

Vaj zināt, ka arī Dailes teātris socialistu laikā (Dziļleja, Melnais un Kokle) mani smagi izmantojuši jau no 1927 ne man ne Rainim nav maksājuši, tik pāra reizes pa 300 Ls. Tos pašus Valters man atņēma un iedeva Paeglem. No 3 pēdējiem gadiem man nav dots pat norēķins. Gulbis arī man labāk nemaksā nemaz visu laiku. Tā man iet.

Ar sveicienu

Aspazija.

21/14/1936.

Wilem Krausz

Te nu tūs 'tas apveikums prazā
 Vakar manī notaseje bresis
 Neesmu nēl nekā jaunā struktūras
 Visu kudenī manī apmocija
 Birkerts ar derāda nēkolu ištā
 Tas tiešam tūs liels darbs 'kētas
 Lo sejuoms ar vizām fotografizā
 Vieni arī bruc pa malu māla
 visu papā nēdams. Tas tād mē
 hūs rīs mēnys laktmets
 nēskulēs ar Kubusnacijas pēnē
 1905 gadā ut mēnu pēpētānas
 zēpāt. Tas ir nēskurizā laktmets
 Jūliensantēns pa īpētānas lēkū
 kura nērejām pēn dēbriem rēnēt.
 Lēlētī manī māce grētsindibēpēn
 gēpē, loj apaliktū zēlins. Te tautj
 nēst. 21/17 manāi gēbēlējū nēl
 lēbī ar gēcht, oākums hē 1905 hē
 visu mēlū na lēdū nēpētānā

Mīlais draugs,

Te nu būs tas apsveikums prozā.

Vakar mani nokavēja sveši.

Neesmu vēl neko jaunu strādājuse.

Visu rudeni mani nomocīja

Birkerti ar dažādu vēstuļu iztulkošanu.

Tas tiešām būs liels darbs kādos

10 sējumos ar visām fotogrāfijām.

Viņi arī brauc pa malu malām,

visu kopā vākdami. Tas tad nu

būs viss mūsu laikmets

vēstulēs ar kulminācijas punktu

1905. gadu no mūsu pazišanās

sākot. Tas ir vēsturisks laikmets.

Interesantāks pa[r] izsūtišanas laiku,

kur varējām par darbiem runāt.

Citādi mani māca grūtsirdība, sar-

gājos, lai nepaliktu slima. Te daudzi

mirst. Līdz manai jubilejai vēl

labi ko gaidīt, sākums bija 1904.

Visu mīļu un labu Aspazija

SPRĪDĪŠU PARKS

LUTAUSIS un SPRĪDĪTIS
Foto: J. Krieviņš

VIETU UN PERSONU VĀRDI
ANNAS BRIGADERES (1861-1933) DARBOS

1. 1981. gada 1. oktobrī pagāja 120 gadi, kopš dzimusi latviešu rakstniece Anna Brigadere, viena no ievērojamākajām klasiķēm, kas devusi nozīmīgu ieguldījumu drāmā, prozā un dzejā. Ar pasaku lugū "Spriditis" 1903. gadā Brigadere iedibināja pasaku lugas žanru latviešu dramaturģijā, bet ar savām 28 lugām, daudziem stāstiem, dzejām un triloģiju "Dievs, daba, darbs" joprojām aktīvi ietekmē lasītāju un teātra skatītāju domas un literāro gaumi.

Brigaderes populārās pasaku lugas vēl arvien sekmē arī ciešu un auglīgu mijdarbību starp vairākām mākslas nozarēm. Runa ir ne vien par teātra izrādēm, bet arī par mūziku, baletu, dekorācijām un ilustrācijām grāmatu atkārtotos izdevumos. Vairākas lugas ir pārstrādātas par operām (Jānis Mediņš, Spriditis 1927, Jānis Kalniņš, Lolitas brīnumputns 1934, Arvids Žilinskis, Maija un Paija 1981). 1968. gadā radās A. Žilinska balets Spriditis. Tiklab teātra uzvedumi, kā operas un balets savukārt saistīti ar dekorācijām. Šai laukā kā sava laika izcili sasniegumi atzīmējamas Jāņa Kugas dekorācijas teātra izrādei un Ludolfa Liberta dekorācijas operai "Lolitas brīnumputns", no jaunāka laika sniegumiem — Ēvalda Dajevska krāšņās dekorācijas "Princeses Gundegas un karaļa Brusubārdas" uzvedumam Ņujorkā. Varētu pieminēt arī skulptūras, kurās mākslinieki centušies iemiesot viņas darbu tēlus, kaut vai Spridīti, Lutausi un Anneli Tērvetes Meža ainavu parkā.

2. Šai apcerē esmu pievērsusies tikai personu un vietu vārdu analīzei Brigaderes prozas darbos. Rakstnieces literāro tēlu galerija ir stipri plaša. Viņa tēlo dažādu tautību (latviešu, krievu, vāciešu, kārkļu vāciešu, žīdu, poļu) pārstāvjus. Stāstos darbojas dažāda vecuma, dažādu

sociālo slāņu un dažādu profesiju cilvēku. To vidū ir daudz spilgtu un savdabīgu raksturu, kas darbojas gan pilsētas, gan lauku vidē. Šo personu savstarpējās attiecībās, rīcībā un uzrunas veidā atspoguļojas arī latviešu valodas īpatnības tieši īpašvārdu lietojumā.

Mūsu dienās – tiklab Latvijā, kā latviešu sabiedrībā visā pasaulē – vērojamas lielas pārmaiņas un spēcīgas svešu valodu ietekmes latviešu personu vārdu un vietu vārdu izvēlē un to formālos variantos. Šīs jaunās tendences labi izredzamas arī mūsdienu rakstnieku darbos, ja viņi ar mākslinieciskiem līdzekļiem cenšas attēlot šodienas īstenību.

Tādos apstākļos Annas Brigaderes lietotie īpašvārdi iegūst sevišķu vērtību kā sava laikmeta latviešu valodas un tradīciju dokuments.

3. Valodnieki, kas pētījuši vietu un personu vārdus mūsu literatūrā, viegli pamana lielu atšķirību starp Latvijas dažādo novadu rakstniekiem. Vidzemnieka Rūdolfa Blaumaņa īpašvārdu krājums ir citādāks nekā, piem., kurzemniekam Jēkabam Janševskim vai zemgalietai Aspazijai. Ievērojot Brigaderes ciešo saskari ar dzimto novadu, var sagaidīt, ka īpašvārdu vairums rakstnieces darbos atspoguļos galvenokārt viena Latvijas novada, proti, Zemgales (un Rīgas) tradīcijas pagājušā gadsimta otrajā pusē, rakstnieces bērnībā. Tai laikā novadu atšķirības Latvijā, arī valodas ziņā, bija vēl diezgan lielas.

Brigaderes darbu analīze pa daļai apstiprina šo hipotēzi. Pamanītās zemgaliskās iezīmes viņas īpašvārdu formās mudina izdarīt salīdzinājumus ar citu Zemgales rakstnieku darbiem, kas radušies apmēram tai pašā laika posmā. Tāda saskaņa, sevišķi personu vārdos, tiešām konstatējama Brigaderes un Aspazijas darbos.

Tā, piem., zemgaliskām izloksnēm raksturīgas toreiz bija u-celmu formas, ko bagātīgi lieto Brigadere. Viņai ir ne vien vīriešu vārdi Andžus, Gallus, Ingus, Krišus, Mikus, Zangus, bet

arī sievietē vārdā Triņus ("tā Triņus"). Triloģijā "Dievs, daba, darbs" tēlota veca sieva, vārdā Aņus. Līdzīgas kristībvārdu formas ar -us pazīst arī Aspazija.

Kā u-celmu Brigadere lieto arī formu "papus". Zemgales bagātajās mājās saimnieku uzrunā ar "papus" aiz attiecīgā mājvārda, piem., *Vidiņu papus* (Brigaderei) un *Dambišu papus* (Aspazijai). Blaumaņa darbos līdzīgā funkcijā ir o-celma forma: *Ziles paps, Vistu paps*.

Tiklab Aspazija, kā Brigadere (zemnieku) māju saimniekus labprāt dēvē ne pēc viņu istā uzvārda, bet mājas vārdā, pie kam saimnieces vārds visparastāk darināts ar -ene (vārdos ar -*inš, -ītis* pirms tam atmetot šo piedēkli). Daudz retāki ir atvasinājumi ar -iene, kas savukārt biežāk parādās citu novadu rakstnieku valodā.

Brigaderes dzimtajā pusē Zemgalē ļoti parastas bija arī pamaznāmās formas ar -elis, -ele, ko rakstniece plaši izmantojusi bērnības tēlojumos "Dievs, daba, darbs". Bez klasiskās "Annelles" tur pieminēti arī citi tāda tipa deminutīvi kā *Kristapelis, Anšelis, Ližele*, arī suns *Krančelis*.

4. Valodas vēsturisko pārmaiņu aspektā kāda rakstnieka stila un valodas īpatnības vislabāk saskatāmas, ja viņa darbus salīdzina ar autoriem, kas rakstījuši agrāk vai vēlāk. Brigaderes īpašvārdu izvēle, to forma un funkcija tīri dabiski atspoguļo sava laika valodas un sadzīves normas, tātad laiku pirms apmēram 100 gadiem. Vide, ko rakstniece attēlo savos reālistiskajos darbos, parasti attiecas uz periodu no pagājušā gadsimta beigām līdz šā gadsimta trīsdesmitajiem gadiem. Viņas darbos sastopamie vietu un personu vārdi un to formālie modeļi spilgti atšķiras no tiem, ko lieto mūsdienu rakstnieki, piem., Alberts Bels, Gunārs Priede vai Rēģina Ezera savos darbos, ja tajos tiek tēlota tagadējā sabiedrība Latvijā.
5. Vārdu izvēli personāžam un notikumu vietām katrā ziņā nosaka arī žanrs un daiļdarba tematika.

Spilgta atšķirība atklājas, salīdzinot, piem., Brigaderes pasaku lugu "Maija un Paija" ar reālistiskā stilā rakstīto vēsturisko romānu "Kvēlošā lokā". Pasaku lugā parādās daudzas pašas autorei individuāli darinātas formas: bieži vien tās ir etimoloģiskā ziņā "caurredzamas", tuvas sugas vārdiem. Piem., lugā "Maija un Paija" darbojas 7 varavīksnītes: *Kvēla, Zaiga, Spulga, Stara, Rota, Rieta, Liga* (visiem vārdiem ir sakars ar verbiem "kvēlot", "spulgot", "starot" utt.). Parādās *Pērkons* un "*Perkona sabiedrotie*", kas nosaukti *Puteņu Kūlēji, Spērēji, Krusas bērēji, Pērkongari*. Notikumu norises vieta ir: *Laimas pils* (debesis), *Debesu pļava, Veļu aka, Pasaules ceļš, virzeme* un tās pretstati *zemes vidus, pazeme, devītā pazeme* un *zemsaule* (ar to domāts pretstats debesīm, tātad pasaule), minēts arī (apburtais) *Raganu sils*.

Preteji šai pasaku lugai, reālistiskajā romānā "Kvēlošā lokā", kurā rakstniece tēlo Pirmā Pasaules kara notikumus no 1913. gada līdz apm. 1920. gadam, tie ir diezgan precīzi lokalizēti attiecīgajās zemēs un vietās. Rakstot par norisēm Rīgā, Pēterpīli un Maskavā, vārdā sauktas ne vien pašas pilsētas, bet pat daudzas ielas, laukumi un ēkas, piem., *Ņevas prospekts, Nikolaja piestātne, Ziemas pils, Izaka katedrāle* (Pēterpīli), *Kremlis, Pestītāja templis, Sarkanais laukums, Pieres vieta* (Maskavā), Rīgas tālaika ielas un laukumi (*Esplanāde, Ganību dambis, Aleksandra vārti, Ķeizara dārzs, Suvorova iela, Maskavas ārpilsēta, Smilšu kalni, Katrindambis, Nikolaja iela, Pēterpils šoseja, Puškina bulvāris, Torņkalns, Daugavmala* uc) viegli sameklējami vecajā Rīgas plānā, ko ap gadsimtu miju zīmējis Matiss Siliņš.

Tas pats tuvums dzīves istenībai vērojams arī personu vārdu izvēlē. Viens otrs prototips gan nosaukts citā vārdā (J. Rozen-tāls parādās gleznotāja Lejas tēlā, K. Skalbe — kā *Vaivars*, komūnists Daniševskis kā revolucionārs *Magnuss, Arvja Bujāna* prototips laikam ir kāds māceklis Valtera un Rapas firmā). Bet daudzas vēsturiskas personas romānā sauktas istajā vārdā, piem., *Bermonts, pulkvedis Briedis, "dakteris Kalniņš"*.

Stāstos, kuros darbojas pieaugušas personas, Brigadere reti kad piemin dažādo dzīvnieku vārdus. Turpretim bērnu dienu tēlojumos tādu ir daudz. Triloģijā "Dievs, daba, darbs" vārdā saukta govīs *Pērle*, *Brūnīte*, *Zile*, *Magone*, *Raibaļa*, *Ziedaļa* un *Zvaigzne*, kā arī pieminēts zirgs *Pelēcis*. Lauku sētās ap Anneli ir viņas cetrkājainie draugi: suņi *Cēzars*, *Citrons*, *Turis*, *Remis*, *Krancis*, *Taksītis*, *Bidžus* (ko daži uzrunā par *Bižū!*), *Pluska* un *Lēdija*, tur ir arī kaķis *Muris*, cūka *Dagle* un gailis *Lielais Zeltcekulis*.

Bērnu pasaulē labi iederas arī tādas personifikācijas kā *Veļbomija kalns* un *Nišu vārti*, aprakstot Anneles pirmās darba gaitas tinot un metot audeklu, kā arī bērna iztēlē radusies *Ciekuru pils* un *Meža pilsēta* tuvējā mežā. Šeit iztīrātājos stāstos tāda veida īpašvārdu nav.

6. Ciešā mijdarbība, kas pastāv starp pašvārdiem reālajā dzīvē un to funkciju dzejā, bieži vien izveido zināmu poētisku tradīciju: kāds literārs tēls vai apdzejotā vieta kļūst par simbolu vai apzīmējumu ar noteiktu pozitīvu vai negatīvu apakštoni (sal. *Švauksts*, *Kristīne un Edgars*, *Staburags*, *Zilais kalns*).

Brigaderes darbi atļauj ieskatīties arī īpašvārdu literāro tradīciju attīstībā, t i, kā viens rakstnieks pārņem kāda cita autora sižetu kopā ar piederīgajiem personu un vietu vārdiem, tos nedaudz pārveidojot. Raksturīgs piemērs ir Blaumaņa stāsts "Raudupiete" (1889) un Brigaderes tā paša nosaukuma drāma (1913).

Abos darbos darbojas tās pašas galvenās personas, arī viņu vārdi ir tie paši: zemnieku mājas saucas *Raudupes*, saimnieks ir *Raudupis*, viņa sieva – *Raudupiete*, viņu abu dēls *Matiss*, un kaimiņu puisim ir *Kārlis* vārdā. Pēc tā paša parauga abi autori darinājuši arī deminutīvās formas, attiecinot tās uz mazu bērnu vai mīļu cilvēku: Matīsiņš viscaur tiek saukts *Matīsiņš* (tikai izņēmuma veidā parādās pamatforma *Matiss*), Kārlis savukārt parasti ir *Kārlis*, bet vairākkārt sirsnīgā uzrunā tiek uzrunāts ar *Kārlit!*

ved viņu uz Ventspili, Rīgu, Maskavu, Jaroslavu. Seko ārzemju braucieni uz Rītpūsiju un Šveici, pa ceļam apstājoties Vācijā un Itālijā (Davosā, Cīrihē, Lugano, Milānā, Venēcijā). Pirmajā Pasaules karā seko bēgļu gaitas Maskavā, atgriešanās Rīgā, brauciens uz Somiju (1924), uz Karlovi-Vari un Prāgu (1927), bet mūža novakare Tērvetes "Sprīdišos" un Rīgā. Arī viņas stāstos visbiežāk tēlotās vietas ir Latvijā – Zemgalē, Rīgā un Vidzemē. Nemaz nav vārdā pieminēta Latgale (ko sastop gan romānā "Kvēlošā lokā"). Nevar būt nejauša sagādīšanās, ka darbība visbiežāk norisinās ap Jelgavu un Rīgu: "Jelgava" vārdā nosaukta četros stāstos, "Rīga" – sešos. Sīki aprakstīts brauciens no Jelgavas garām *Melnamkrogum, Krācei* uz *Zviedru kapiem* (270.lpp.).

Arī stāstos pieminētās lauku mājas dažāda veidā sameklējama Tērvetes apkārtnē: *Ķepuri* (Džūkstē, Jaunpili, Zaļeniekos, sal. "Latvijas vietu vārdi I", 2, 208), *Gaiļi, Gailēni, Rogas, Zirņi, Auri, Lankas*.

Stāstā "Vieglie" Brigadere atzīmē arī trīs Zemgales vidienes pagastu (Svētes, Vircavas, Bērmuižas) iedzīvotājus: "/. . . / cik dažāda laba vai nelaba *svēteniece, vircavniece, bērmuižniece* nav nēsājusi Zandera vēstulītes uz sirds / . . . /" (273. lpp.).

Minētajā stāstu krājumā pieminēta ir arī *Svēte* (upe Zemgalē), *Zemgale, Vidzeme, Rīga, Latvija, Maskava* (stāstos "Viramāte" un "Kņaze Irēna"), *Alpu pilsēta, Berlīne* un *Somija* – vietas, kas visas cieši saistītas ar rakstnieces mūža gaitām.

2) Kas Brigaderes stāstos vispār ir saukts vārdā?

Kā zinām, tiklab reālajā dzīvē, kā arī (tās atspoguļojumā) literāros darbos ne visi dzīvie radījumi un ne visi priekšmeti tiek nosaukti kādā īpašvārdā. To, kam dod īpašu vārdu, nosaka tradīcijas attiecīgajā valodā un tautā. Piem., piešķirt katrai lauku sētai savu vārdu, kā to darījis latviešu zemnieks, nebūt nav tradīcija, ko pazīst visā pasaulē.

Brigaderes stāstos vietu nosaukumu ir krietns skaits – jau tādēļ vien, ka stāstos tēlotie notikumi norisinās dažādās vietās. Pieminētas ir dažas vietas ārpus Eiropas, bet to ir maz (*Aizindija, Rio de Žaneiro, Havana* uc). Tēlotie notikumi visparastāk norisinās Eiropā, visbiežāk Latvijā. Vārdā sauktas pilsētas, arī dažas ielas un laukumi; kādas 5 upes (*Volga, Džiļna, Krāce, Svēte, Eča*), bet sevišķi bagātīgs ir vietu vārdu klāsts zemnieku mājām un (pāris) muižām. Visi lauku māju vārdi ir daudzskaitlinieki:

Lielaiņi, Zirņi, Gaiļi, Gailēni, Lielpurvi, Sausēni, Ņepuri, Lankas, Akmeņi, Strazdiņi, Dzenauši, Rogas, Skārbji, Laiķi, Mierīņi, Lielauri, Statiņi, Skujēni, Vilki.

Tā kā kristīgās ticības ietekme Brigaderes pasaules uzskatā ir nozīmīga, arī viņas stāstos starp vietu un personu vārdiem atrodam dažu labu, kas (sevišķi salīdzinājumos) nācis no Bībeles (*Ēģipte, Ēdene, "klausijās viņa vārdos kā Ziraka gudrības grāmatā"; "viņš bija tā svētīts kā Ļjabs"* uc). Apm. 10 vārdi ir plaši pazīstamu rakstnieku un gleznotāju (nepārgrozīti) vārdi, it sevišķi no klasiskās vēstures.

Personvārdu viss lielais vairums, protams, attiecas uz cilvēkiem. Analizētajā Brigaderes stāstu krājumā sastopam pāri par 100 dažādu priekšvārdu, pie kam sieviešu vārdu ir nedaudz vairāk nekā vīriešu. No citiem dzīviem radījumiem atsevišķus īpašvārdus rakstniece devusi vēl suņiem (*Pakāns, Duksis un Tira*), kaķiem (runcis *Vasja* un *Elsis*), zirgiem (*Paipala* un *Vairogs*), vistai (*Klukste*).

Informācija par visiem literārajiem tēliem nav vienādi pilnīga. Par dažām personām mēs uzzinām tikai viņu priekšvārdu, par citām – tikai uzvārdu, kas lauku cilvēkiem var būt arī ne viņu īstais uzvārds, bet atvasinājums no saimnieka mājas vārda; vēl citas personas ir minētas pilnā uzvārdā un kristībvārdā.

Stāstos ir arī pāris palamu jeb iesauku, piem., *jaunkundze Vasarnica*. Interessants un visai īpatnējs ir Brigaderes stāstos sastopamais priekšvārdu krājums.

Sievietēm doti pāri par 60 dažādu vārdu: Ada, Agate, Alma, Anta, Artenze jeb Hortenze/Hortenzija, Berta, Cecilija, Dagmara, Danija, Dārte, Dore, Duņa, Edīte, Elza, Grieta, Guste, Herta, Ieva, Idli(ja), Irēna, Julce, Karla, Karlīne, Kača, Kate, Kete, Klāra, Kristīne, Leonija, Lība, Liene, Līze, Lizete, Lonija, Lūcija, Made, Marianna, Marieli, Marija, Maša, Meri(ja), Mēta, Mice, Milda, Mirdza, Nate, Olga, (Oļa, Oldze), Paula, Rita, Ruta, Soņa, Tilde, Trīne, Triņus, Vali(ja), Velta, Vera, Žēna, Ženija.

Kā redzam, dominē divzīlbu formas, pie tam ar ļoti vienkāršu formālo struktūru: CVCV. Starp tām sevišķi iemīļoti ir 4 sieviešu vārdi:

Dārte (stāstos "Vecā Karlīne", "Kristīnes stāsts", "Pīpes galviņa").

Vera (stāstos "Lūcija Dunker", "Vīra māte", "Balibulaks", "Knaze Irēna"),

Olga (stāstos "Lūcija Dunker", "Kristīnes stāsts") un

Grieta (stāstos "Kristīnes stāsts", "Vieglie").

Vīriešu priekšvārdi ir nedaudz mazāk: Alberts, Alfons, Aloīzs, Andrejs, Andžus, Arveds, Bēnerts, Bogumīls, Dolfs, Egons, Eugen, Francs, Freds, Fricis, Gallus, Icke, Ingus, Jānis, Jēcis, Jēkabs, Joske, Juris, Jurēns, Kārlītis, Krišus (Krišs), Krišānītis, Krišjānis, Krišītis, Kuno, Ļoļa, Mārcis, Mikus, Otto(ss), Pauls, Pēcis, Pēteris, Ralfs, Reinis, Ričs, Rikards, Sergejs, Serjoža, Sikts, Sīmanis, Tālis, Valdis, Vaļa, Vernis, Vilis, Visvalds, Zanders, Zangus.

Visbiežāk lietoti ir trīs vārdi:

Ansis (stāstos "Vecā Karlīne", "Vieglie", "Vīra māte", "Pātvēsmē", "Meitene Mirdza"),

Mikus (stāstos "Vecā Karlīne", "Vēnītis un pātadziņa"),

Juris ("Vecā Karlīne" un "Uzvara").

3) Personu vārdos skaidri atspoguļojas attiecīgās personas tautība, pa daļai arī viņas sociālais stāvoklis.

Židi pieminēti raksturīgo trīs vārdu formā: Icke, Joske, Simkus. Šo personvārdu daudzskaitļa formas (Icki, Joski, Simki) lietotas kā etniskas grupas apzīmējums.

Diezgan bieži tēlota krieviska vide: uz krievu tautības personām norāda ne vien tipiski krieviskie priekšvārdi (*Serjoža, Maša, Duņa, Irēna, Ļoļa, Oļa*), bet sievietēm arī vārda un tēva vārda apvienojums pēc krievu valodas parauga (*Vēra Aleksandrovna, Irēna Petrovna, Marija Sergejevna*), kā arī vārda priekšā pievienotais krieviskais tituls "kņaziene".

Vienā stāstā A. Brigadere, izvairoties norādīt notikuma vietu un tēlotās kņazu ģimenes locekļus tieši, pilnās vārda formas vietā min tikai krievu uzvārdiem raksturīgo morfēmu -sovs, bet attiecīgajā vietas nosaukumā atstājusi tikai pirmo un pēdējos divus burtus, izlaiduma vidus daļu atzīmējot ar punktiem:

"Galvaspilsētas gaiss palika uzreiz kņaza veselībai nederīgs, un kādā jaukā dienā viņš ar savu prāvo ģimeni un krietnu skaitu apkalpotāju atvadījās uz *J . . . vu*" (226. lpp.),

un tālāk, runājot par kņazu un kņazienu:

"Abas kņazes bija atvases no slaveni pazīstamās kņazu -sovu cilts. Kņazs -sovs esot bijis savā laikā / . . . /" (226. lpp.)

un "Uz verandas atzveltņē gulēja kņaziene -sova un šķirstīja novakares gaismā kādu franču modes žurnālu" (227. lpp.).

Toreizējā krievu aristokrātu vidē ieders arī franču tautības personas ar viņu uzvārda francisko izrunu:

"Oļa paplaukšķināja rokas. 'Tas ir labi, *m' sjē Nubēr'* ", viņa teica savā pārsteidzīgā, ar franču vārdiem maisītajā valodā, "tas man patīk, ka nācāt — — — / . . . / . *Nuberts* piecēlās nopūzdamies".

Poļi dēvēti tipiski poliskos vārdos: Grāfs *Bogumils Kaminskis* un grāfs *Vronskis*.

Vācu tautības personām uzvārda priekšā kā tautības norādījums šur tur pievienots Frl. (*Frl. Bār, Frl. Vidīng*), bet kāda amerikāniete nodēvēta par *Miss Vairtene*.

Ar jūtamu nepatiku un ironiju Brigadere tēlo "kārķļu vāciešu" ceļšanos vāciskot savus latviskos vārdus, izliekoties par vācu tautas piederīgajiem, Tā, piem., skrīveris, istajā vārdā *Paipala*, dēvējas par *Vachteli*. *Zanders Zaļais*, cenzdams būt sevišķi "smalks", uz savām vizītkartēm raksta "*Sander, Sander de Zalinsky*".

Saskaņā ar Brigaderes dzīves laikā novēroto parādību, latviskie uzvārdi ar *-iņš* vietumis pārveidoti vāciskākā izskatā par formām ar *-ing* : *Grauding*.

4) Bet Brigaderes darbos sastopamie personu vārdi ir sava laikmeta liecinieki arī sociāllingvistiskā aspektā. Uz sociālo šķiru norāda reizēm jau pats kristībvārds: kalpones dēlēns ir *Kārlītis*, bet aristokrātu kundzes dēliņam ir dots smalkāks, *Alfonsa* vārds.

Arī muižas saimes ļaudīm ir vienkāršie, "tautiskie" priekšvārdi: "Kārķļu muižas saime dalījās virssaimē un apakšsaimē. Pie virssaimes piederēja istabas meita *Kristīne*, ķēkša *Made*, sulainis *Ansis*, *Sergejs* un nu arī *Marija*". (96. lpp.)

Pie tam kāds personas vārds var būt vispārināts un lietojams kā noteiktas profesijas vai sociālas grupas apzīmējums. Tā muižas īpašnieks visus kučierus, neatkarīgi no viņu tautības un istā vārda, saucis par *Sergejiem*, bet visas ķēkšas par *Madēm* :

"Kučieris *Sergejs* bija muižā kā ozols starp kārķļiem. Viņš bija latvietis, un Sergeja vārdu mantojis no sava priekšgājēja, kuru īstenībā sauca par Pēteri. Muižas īpašnieka ģimenē bija paradums visus kučierus saukt par *Sergejiem* un ķēkšas par *Madēm*", (96.lpp.).

Brigadere ievērojusi arī izrunas atšķirības dažādu runātāju valodā, atkarā no viņu izglītības un vācu valodas prasmes: "*Hortenzija* jeb *Hortenze*, kā to sauca muižas, dārznieku *Artenze*, kā to sauca pagasta ļaudis, bija dārznieces māsa, uzauzdzināta muižā" (369. lpp.) Uz oficiālā un vienkāršā sarunas valodas varianta paralēlu lietojumu rakstniece norāda stāstā "Kristīnes stāsts"): "Mana tēva jauno sievu sauca *Olgu Sausēn*.

Bet ļaudis viņu sauca īsi tik par *Oldzi*". Olgas māte ir *Sausene*, vecāki – *Sausēni*.

5) Latviešu valodā ir iespēja ar personvārdu formāliem variantiem norādīt uz attiecīgās personas vecumu, kā arī intimitātes pakāpi starp runātāju un uzrunāto. Šo iespēju Brigadere savos stāstos reti izmantojusi. Vispār, deminutīvos atvasinājumus no personu un vietu vārdiem viņa lieto skopi, pie tam tie ir arī visai vienveidīgi. "Stāstos" sastopamās nedaudzās deminutīvu formas darinātas tikai ar *-iņš -iņa* vai *-ītis, -īte* (*Karla-Karliņa, Vernis - Vernītis, Kārlis - Kārlītis*). Vienīgā forma ar *-ēns* (*Jurēns*) attiecināta uz apm. 12 gadu veco ganupuiku.

Stāstu krājumā neatrodam pat rakstnieces dzimtā novada izloksnēm raksturīgos deminutīvus ar *-elis, -ele* (*Annele, Ližele* uc.), kas parādās gan triloģijā, kur vispār ir daudz pamazināmo formu, arī ar citiem piedēkļiem (*Tincīte, Julcīte, Ancīte, Liziņa, Mildīņa, Ansītis, Jurītis* uc.).

Toties vairāk iemīļotas ir t s kristībvārdu īsformas – vai nu paralēli parastajai oficiālajai formai, vai arī tās vietā: *Olga - Oldze, Julce, Kate, Kača, Rikards - Ričs*.

Nekur Brigadere nelieto uzvārdu deminutīvās formas, kas – draudzīgā uzrunā – bija plaši izplatīta parādība trīsdesmitajos gados Rīgas sabiedrībā un kas atspoguļojas arī dažāda cita rakstnieka darbos. Tikai vienreiz "kundzes" vietā ir "kundzīte": "Nu labvakar, miļā *Asar kundzīt!*" viņa teic tik saldu balsi" (147. lpp).

Vienīgais stāsts, kurā viena un tā paša priekšvārda dažādie varianti meistarīgi izmantoti mākslinieciskiem nolūkiem, ir "Vecā Karlīne", kas ir viens no viņas literārās darbības sākuma darbiem.

Ragaisu dēls Krišjānis (*Krišjānis Ragaiss*) šai istajā oficiālajā vārdā un uzvārdā tiek nosaukts tikai stāsta vidus daļā, kur tēlots iesvētību brīdis baznīcā: mācītājs dievkalpojuma laikā nolasa iesvētāmo jauniešu vārdus: "Man vēl, miļā draudze, jāpiemin, ka no visiem bērniem *Krišjānis Ragaiss* arvienu bijis

pirmais”.

Stāsta sākumā, kur māte apmēram gadu veco puisēnu šupo uz rokām, viņš ir *Krišītis*. Šo deminutīvo formu Brigadere liek mutē mātei, kad viņa uzrunā dēliņu (”*Krišīt*, celies, tēvs tevi grib redzēt . . .”), bet lieto to arī autore stāstījumā (”*Krišītis* auga liels, bet palika vienīgais”).

Skolā un jau paaudzis pusaudzis viņš tiek dēvēts *Krišus* vai *Krišs*: ”/ . . . / ap Mārtiņiem tomēr *Krišs* iestājās skolā pie ķestera”, pāris lappuses tālāk – liekas, bez kādas nianse starpības, – lietota u-celma forma *Krišus*: ”Kad vakarā biedri bija savākušies, *Krišus* pasteidzās izskaidrot, ka nebūšot vairs spēlēt, esot apnicis.”

Stāsta pašās beigās, tēlojot izmisušās mātes sāpes par noziegumā pieķerto un notiesāto dēlu, dziesmas refrēnā tiek atkārtots Krišjāņa vārds deminutīvajā formā, paužot mātes žēluma un mīļuma jūtas: Ak *Krišāniti*, ak *Krišāniti*! Tu lielo bēdu nesējij!

8. Analizētajā Brigaderes stāstu izlasē personvārdu diahroniskās maiņas visvieglāk izsekojamas *s i e v i e š u v ā r d o s*. Maiņas, kas notikušas pašā latviešu sabiedrībā un valodas normās, labi atspoguļojas arī literārajos darbos, kas šai grāmatā sakārtoti hronoloģiskā secībā. Stāstos, kas sacerēti isi pirms 1933. gada, vai nu pašas autore, vai varbūt toreizējo redaktoru un korektoru labojumā, sieviešu uzvārdu formas rakstītas ar pilnām galotnēm -a (*Mēta Galiņa*) un -e (*Žēna Valdmane*). Agrīnajos stāstos to vietā Brigaderei būtu gaidāmas bezgalotnes formas kā *Lūcija Dunker*, vai arī *Dunkeru Lūcija* (liekot dzimtas uzvārdu pirmo un daudzskaitļa ģenitīvā).

Ja tā nav vienkārša iespaiduma kļūda, tad kādā agrīna posma stāstā Brigadere rakstījusi arī vīriešu uzvārdu (nominatīva formā) nelocītu pirms ”kungu” vārda: ”ar *Otto Šneiders kungu*”, ”*Otto Šneiders’a ģimetne*” (41.lpp.). Citos stāstos sastopam gaidāmo ģenitīva galotni, pilnīgā saskaņā ar vēlāko gadu latviešu literārās valodas normām.

Vispār, A. Brigaderes (kā arī citu tā laikmeta latviešu rakstnieku darbos), ir liela bagātība personvārdu modeļu ziņā. Raksturīgākie paveidi (runājot par sievietēm):

1) No literārā darba uzzinām tikai kādas sievietes priekšvārdu (*Nate, Liene*) vai arī tikai viņas uzvārdu (*Birka kundze, miss Vairtene*). Minētajā stāstu izlasē nav neviena piemēra, kur kāda persona būtu nosaukta divkāršā kristibvārdā, kādi piešķirti vienam otram literāram tēlam Kaudzišu "Mērnietu laikos" vai K. Ieviņa "Putras Dauči", lai ar to pasvītrotu latviešu vecāku tieksmi pēc "smalkākām" vārda došanas tradīcijām. Brigaderei nav arī neviena divkārša uzvārda precētām sievietēm, ar dzimtas un vīra uzvārda savienojumu (tāda veida kā Jēgere-Freimane).

2) Gadījumos, kur kādai personai dots priekšvārds un uzvārds, šīs formas visbiežāk minētas secībā

- a) Uzv + priekšvārds, liekot uzvārdu pirmajā vietā, gen pl
pie tam daudzskaitļa ģenitivā: *Ākstu Dārte, Vilku Grietiņa, Jaunzemju Velta, Riņķu Julce, Siliņu Kate, Mežiņu Lizete*

- b) Retāka ir otrādā secība: priekšvārds + uzvārds, ar priekšvārdu pirmajā un uzvārdu otrajā vietā. Pie tam uzvārds tad parādās vai nu bezgalotnes formā (*-iņ* vietā pie tam nereti rakstīts vāciskais *-ing!*): *Dārte Kārklīņ, Olga Grauding*, vai arī ar atbilstošo sieviešu dzimtes galotni: *Mēta Galiņa, Žēna Valdmane*.

Bezgalotnes uzvārdu formas saskan ar latviešu (kancelejas) valodas ipatnībām attiecīgajā laikmetā, sal. arī Aspazijas lugās sastopamo *Velta Dambīt* uc. atbilstošas formas.

Turpretim nevienā Brigaderes stāstā nekur sieviete nav nodēvēta uzvārdā ar vīriešu dzimtes galotni *-s, -š* vai *-is* (kā, piem., Anna Kalniņš). Uzvārda funkcijā nereti stāv dzīves vietas (lauku sētas) vārds, pie kam vienā otrā stāstā trūkst skaidra norādījuma par to, kas īsti ir uzvārda pamatā. Kur Brigadere

min uzvārda vienskaitļa ģenitīva formu, aiz kuras seko sieviešu kristībvārds, runa ir par kādas personas (neprecēto) meitu: *Lerches Ženiņa; arendatora Spalvinga Kete* ("Tās četras 'vācu' jumpravas, kuras tai dienā pievilka grūdiem pilnu baznīcu, bija *arendatora Spalvinga Kete, / . . . /*").

3) Precētu sievu vārdi parasti ir atvasināti no vīra uzvārda (mājavārda), pievienojot visbiežāk izskaņu *-ene*, retāk *-iene*. Abi varianti, katrs attiecināts uz savu personu, parādās pat vienā un tai pašā teikumā: "*Asarienei* vareni iežēlojās, un abas sievietes apņēmās apciemot *Gulbeni*".

Piemēri ar *-ene*: *Laiķene, Lankene, Sausene, Saknene, Strazdene, Gulbene*, ar *-iene*: *Asariene, Vidiņiene, Ciliņiene, Lielpurīene*.

Šā tipa sieviešu vārdus Brigadere lieto ne vien autore stāstījumā, bet šur tur arī dialogos, ja attiecīgā persona tiek tieši uzrunāta: "Nu, *Vidiņien!*" (tiesas sēdē).

4) "Smalkākā" uzrunā, sevišķi pilsētas dzīves tēlojumos, sastopam modeli Uzv + "kundze" (ja runa par precētām gen sg

sievām). Dažas personas stāstos dēvētas pat trīs variantos: *Ciliņiene, Ciliņa kundze* un *Ciliņa māte*. Turpretim Brigaderes materiālā neatrodam neviena vienīga piemēra, kur "kundzes" priekšā stāvētu uzvārda forma *sieviešu* dzimtes vienskaitļa ģenitīvā (kā: Kalniņas kundze), kas modernajā valodā iespējama un pat ieteicama. Ļoti reti "kundze" savienota arī ar sievietes kristībvārdu: *Mētas kundze* (= Mēta Galiņa).

5) Visos Brigaderes stāstos ievērots stingrs personvārdu formu šķirojums, stāstot par neprecētām sievietēm, no vienas puses, un par precētām, no otras puses. Ar *-ene/-iene* darināti tikai precēto (saimnieču) vārdi. Vienīgi precētās sievas tiek uzrunātas vai arī stāstījumā pieminētas par "kundzēm" (arī "mādāmām"), kamēr neprecētās ir "jaunkundzes", "kundzenes" (!), "jumpravas" vai "mamzeles". Vācu vai angļu tautības neprecētajām sievietēm viņu tautību un civilstāvokli norāda uzvārda priekšā pievienotais *Frl.* vai *Miss.* (Ieteikums latviešu

literārajā valodā attiecināt to pašu titulu "kundze" uz visām sievietēm, neatkarīgi no viņu civilā stāvokļa, radās Latvijā tikai trīsdesmito gadu beigās, pēc Annas Brigaderes nāves. Trīsdesmitajos gados aktuāls kļuva arī mēģinājums "jaunkundzes" vietā ieviest "kundzeni", ko vienā vietā lieto arī Brigadere savā stāstā).

Visas šīs tikko pieminētās "titula formas" normāli stāv pēc (nevis pirms) uzvārda:

Dunkera	kundze
Birk	kundze
Zilit	jaunkundze
Ricman	jaunkundze
	jaunkundze Vasarnīca
Ričman	kundzene
Preisa	madāma
	mamzele Špringfeldt

Viereiz sastopamais piemērs "jaunkundze Vasarnīca" attiecas uz kādu neparastu iesauku, ko savai mājskolotājai izgudrojis kāds mazs puika.

Par vīriešiem stāstot, Brigadere neievēro nekādu šķirojumu: arī neprecētais vīrietis tiek uzrunāts par "kungu", nekad par "jaunkungu". No valodas viedokļa interesantāki un senākas cilmes modeļi toties ir *puiša Ingus*, kur vārda priekšā stāv šās personas aroda apzīmējums ģenitīva formā (sal. ganu/gana puika).

9. Aina par Brigaderes valodas savdabību, izraugoties vārdus personāžam un notikumu vietām, kļūtu vēl pilnīgāka un vairāk noapaļota, ja šim pārskatam par īpašvārdiem viņas prozā pievienotu to vārdu krājumu, kas izmantots viņas drāmā. Brigaderes laikmetu savukārt spilgtāk izceltu salīdzinājums ar kādu modernu prozas rakstnieku.

Analizētais teksts:

Anna Brigadere, Stāsti un noveles. Rīgā 1958. (Lappušu norādījums aiz citātiem šai apcerējumā attiecas uz šo stāstu krājumu).

Literatūra:

- /M. Ābola/, Anna Brigadere (1861.-1933.). - ZA Valodas un literatūras institūts, Latviešu literatūras vēsture. IV. Rīgā 1957, 192-213
- Zenta Mauriņa, Baltais ceļš. Studija par Annu Brigaderi. Chicago 1951
- Teodors Zeiferts, Latviešu rakstniecības vēsture III (A.Gulbis Rīgā 1925, 238-248
- Velta Rūķe-Draviņa, Ortsnamen bei dem lettischen Autor Rūdolf Blaumanis unter soziologischem Gesichtspunkt. — Onoma 22 (1978). 265-275
- , Par personvārdiem Aspazijas lugās. — Raiņa un Aspazijas Gadagrāmata 1967. gadam, Västerås 1966, 44-50
- , Personennamen in der schöngestigen Literatur. Problematik und Methodik am Beispiel lettischer Personennamen bei R. Blaumanis. — Papers Presented at The Third Conference on Baltic Studies in Scandinavia. 1975. — Stockholm 1977, 7-24
- , Wortbildung und Dialektgeographie am Beispiel lettischer Frauennamen. — Scando-Slavica 6 (1960), 204-216
- Eleonora Šturma, Evalda Dajevska skatuviskais ietērs Brigaderes lugai. — Latvju Māksla 2 (ASV 1975), 122-135.

Par šo pašu tematu referāts vācu valodā tika nolasīts Sestajā Baltijas studiju konferencē Stokholmā 1981. gada 7. jūnijā: FORM UND FUNKTION DER LITERARISCHEN NAMEN BEI ANNA BRIGADERE (1861-1933).

PASAKA PAR ĶĒVES DĒLU

Latviešu tautas pasakās sastopamais Ķēves dēla vai Kurbada tēls izmantots individuālās literatūras darbos dažādā veidā. Rainis atstājis lugas fragmentu ar nosaukumu "Kurbads", lai gan tur no šīs pasakas pārņemts tikai varoņa vārds, turpretim pasaku motīvi iegūti drīzāk no pasakas par Īliņu. 1950. gados Elza Stērste sarakstījusi pasaku ludziņu "Kurbads" leļļu teātrim. 1956. gadā Amerikā nāca klajā J. Turbada (= Valža Zepa) romāns "Ķēves dēls Kurbads", kurā gan autora pseidonīms, gan romāna galvenais tēls sasaucas ar minētās pasakas varoni. 1979. gadā Baņuta Rubesa Turbada tēlus un situācijas pārstrādāja dziesmu spēlē "Varoņdarbi".

Arī Kārlis Skalbe "Kaķiņa dzirnavās" ievadā piemin kādu pasakas posmu, "kad pūķis ar divpadsmit galvām iedzen varoni līdz krūtim zemē": kā vēlāk redzēsim, šis pasaku motīvs raksturīgs tieši pasakām par Ķēves dēlu. Iespējams, ka Skalbe pasaku bija dzirdējis Piebalgas apkārtnē.

Pēc K. Arāja un A. Mednes Latviešu pasaku tipu rādītāja Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Folkloras sektorā atrodami 83 šīs Ķēves dēla pasakas pieraksti. Kaut arī pasaka Latvijā liekas samērā plaši pazīstama, tā tomēr nepieder pie mūsu vispopulārākajām pasakām. Latgalē un Kurzemē pierakstīts lielāks varinātu skaits nekā Vidzemē.

No šiem 83 variantiem 18 ir publicēti P. Šmita pasaku krājumos. Vienu variantu savā laikā pierakstījis Ansis Lerhis-Puškaitis savā dzimtajā pusē Džūkstē, un tieši šis pierakstījums mūsu dienās ir labi pazīstams, jo parādās ne vien Lerha-Puškaiša paša pasaku krājumā jau 1891. gadā, bet arī Pētera Šmita rediģētajās pasakās 1925. gadā un A. Švābes krājumā 1923/24. gadā.

1980. gadā tas publicēts par jaunu krājumā "Džūkstes pasakas", pie tam džūkstenieces valodnieces Zēlmas Birznieces redakcijā, pie-

gludinot tekstā turienes izlokšnes izteiksmi.

KURBADŠ

(no "Džūkštes pasaku" 36. lpp.)

Vīņos laikos dzīvoja saimnieks, kam nebija bērnu. Saimnieks vēl neko tamdēļ neguģējās, bet saimniece varēja dienu mūžu nogremzties, nobēdāties. Un,

kad nu vēl par nelaimi pēc septiņiem gadiem saimnieks nomira, tad saimnieces bēdām vairs nebija gala.

«Kaut nu arī vīrs miris, miris — jāpacieš; bet ja tik man bērniņa būtu, ko pačunčīnāt.»

Te atraikne kādu dienu izdzird, ka pilsētā nabags vīrs šauras pārtikas labad nodomājis no saviem deviņiem bērniem vienu atdot citam audzināt. Saimniece uz pēdām liek kumeļu aizjūgt un brauc uz pilsētu. Tomēr kā neiet, tā neiet: vīrs patlaben aizdevis jau bērnu.

«Kad tu izčibētul!» puisis iesaucās, «izbraukājāties par velti, saimniece.»

Saimniece savās nedienās neatbild ne pušplēsta vārdu.

Atpakaļ laižot, braucēji ierauga netālu no mājām, pār upi braukdami, lielu zivi uz krastu izlecām. Zivs tā ķeparājās, it kā nespētu atpakaļ tikt. Puisis kņāši izlec no ratiem un domā zivi noķert, bet zivs atlec ūdenī atpakaļ, sacidama: «Lai nāk pate saimniece, tad laušos!»

Ies saimniece, ja: zivs atkal izlec uz krasta un nu saka: «Klausies, saimniece, paņem mani, nokauji, izvāri un apēdi, tad Laimiņa dēlu dos. Tik pieraugi, ka neviens cits no manis ne kumosa nebaudīt!»

Saimniece tā dara, piesacidama meitai, lai no zivs viruma un gaļas nebaudītu. Bet meita tev klausis. Esot taču jāzin, kā pa sāli, un vai tad gan citām dienām saimniece katrreiz nākūse pavārnici laižīt. Ko tur tik daudz; nokniebj kumosu no zivs — labs, pabauda pie pavārnīcas — labs; zviņas, ķidas turpretim pavārda malā labi neizskatās, tās pa durvīm ārā mēslenīcā. Bet ķēve, sētsvidū cauru dienu tik mauru grauzdama, iecāpo mēslenīcā un apēd zviņas, apēd ķidas.

Savā laikā P. Šmits jau norādīja, ka minētais variants liekas esam mākslīgi savārstīts no vairāku pasaku motīviem, lai gan paši pasakas motīvi tomēr paliek negrozīti un nav apšaubāmi. Spriežot pēc A. Ārnes starptautiskā pasaku tipa rādītāja, šī pasaka vairākos variantos pierakstīta arī Somijā, tāpat zināmi 2 libiešu, 7 lietuviešu, viens čehu un 29 krievu varianti.

Pirms analizējam sikāk šo pasaku, nedaudz jāpieskaras pasakas vēsturei.

Par vienu no senatnīgākajām br numu pasakām mēdz uzlūkot pasaku par pūķa kāvēju. Šai pasakā kāda ķēniņa meita jāatdod pūķim. Varonis (bieži vien ar suņu palīdzību) uzvar pūķi, nocērtot tam galvas un izgriežot mēles. Kāds krāpnieks uzdodas par pūķa kāvēju, un ķēniņš ir ar mieru atdot tam princesi par sievu. Tad ierodas istais varonis un uzrāda pūķa mēles. Krāpnieku soda.

Šis pasakas tālāks pārveidojums ir par diviem brāļiem, kas dodas pasaulē, katrs pa savu ceļu. Šķirdamies, tie iesprauž nažus kokā: ja kāds nazis sāks rūsēt, tas nozīmēs, ka īpašniekam klājas slikti. Brāļi žēlo dzīvniekus, un tādēļ tie seko viņiem līdzī. Pirmā brāļa piedzīvojumi sākas ar to pašu kā pasakā par pūķa kāvēju. Viņš apprec izglābto ķēniņa meitu.

Kāda veca sieviete mežā reiz pieskaras varonim un viņa dzīvniekiem, tā ka tie visi pārvēršas par akmeņiem. Otrais brālis, redzēdams, ka nazis sarūsējis, dodas brāli meklēt, Princese to saņem kā savu vīru, jo abi brāļi izskatās līdzīgi. Vakarā, gulēt ejot, brālis liek gultā zobenu starp sevi un brāļa sievu. Viņš atrod burvju veceni un piespiež viņu atburt brāli un viņa dzīvniekus. Kad viņš izstāsta brālim, ka gulējis ar viņa sievu, brālis viņam dusmās nocērt galvu. Kad sieva vēlāk prasa vīram, kāpēc viņš licis zobenu gultā, viņš saprot, ka nogalinājis brāli netaisnīgi, un to atdzīvina.

Ārne, aprakstīdams šo pasaku, min, ka abi brāļi (arī viņu zirgi un suņi) parasti piedzimst pārdabiskā veidā – bieži vien no tā, ka viņu māte ēdusi zivi. No 34 šīs pasakas latviešu pierakstiem, kas publicēti P. Šmita krājumā, tikai sešos atrodam motīvu par piedzimšanu šādā veidā.

Parasti šā tipa pasakās zivs tiek sadalīta vismaz trīs daļās: pa kumosam apēd kāda sieviete, ķēve un kuce. Katrai tad piedzimst divi (arī trīs) dēli, kumeļi, kucēni. Vienā variantā norādīts, ka vecenīte apēd pašu zivi, kuce zivs galvu, bet ķēve izdzer ūdeni, kurā zivs vārīta.

Interesanta sīkdaļa ir arī tā, ka no zivs asakām izaug zobeni varoņiem, un vienā gadījumā no asins pilēm izaug trīs rozes.

Kādā šī tipa variantā, kurā neparādās motīvs par zivs ēšanu, tomēr ir stāstīts par diviem stipriniekiem, no kuriem viens piedzimst no ķēves, otrs no lāču mātes.

Ranke uzskata, ka ķēves dēla pasaka izcēlusies no šīm divām pasakām.

Pasakas sižets sadalās trīs galvenās daļās: 1) Varoņu dzimšana un pieaugšana, 2) Cīņa ar velniem uz tilta un 3) Cīņa ar raganām.

Tipisks pasakas variants varētu būt šāds:

1) Kādai sievietei (saimniecei, karalienei) nav bērnu. Pār upi braucot, zivs uzrunā sievu: lai viņu noķerot un apēdot, tad piedzimšot dēls. Zivs vēl nobridina sievu, lai neviens cits no zivs neēdot.

Saimniece iedod zivi meitai izvārīt. Meita izmet zviņas (vai ķidas) ārā, kur tās apēd ķēve. Arī meita pati vārot nogaršo zivi un tikai tad dod saimniecei. Pēc kāda laika (reizēm pēc pārdabiski īsa laika, jau nākamajā dienā) visām trim piedzimst dēli. Stiprākais un izveicīgākais no visiem trim izrādās Ķēves dēls. Izauguši – arī neticami ātri! – visi trīs jāpasaulē.

2) Nonākuši kādā pili, pie kuras atrodas tilts, trīs pusbrāļi nolemj tur pārgulēt.

Pirmo vakaru Ķēves dēls sūta saimnieces dēlu sargāt tiltu, kamēr brāļi gul. Pats tomēr noiet pie tilta īsi pirms pusnakts pārliecināties, ko dara brālis, un atrod viņu aizmigušu. Ķēves dēls tad palien patiltē un gaida. Ap pusnakti uz tilta izjāj velns ar trim galvām. Ķēves dēls to pieveic, nocērtot visas trīs galvas. Nākamajā dienā Ķēves dēls sūta meitas dēlu pie tilta. Atkārtojas viss tāpat kā iepriekšējā dienā, tikai velnam ir sešas galvas. Trešajā vakarā pats Ķēves dēls iet tiltu sargāt un atstāj brāļiem trauku ar ūdeni. Ja ūdens traukā krāsosies par asinīm, tad tā būs zīme, ka Ķēves dēlam klājas slikti. Šoreiz uz tilta uzjāj velns ar divpadsmit galvām. Ķēves dēls gan cinās un paspēj nocirst vairākas galvas, bet velns viņu iedzen zemē. Bieži gadās tā, ka Ķēves dēls cērt trīs reizes, un velns viņu ar trim sitieniem iedzen zemē vispirms līdz ceļiem, tad līdz jostas vietai,

beidzot līdz padusēm. Abi tad norunā atpūsties, un Ķēves dēls sveiž zābaku uz pili. Zābaks nogāž pilij jumtu un uzmodina brāļus. Tie ierauga, ka traukā ūdens pārvērties par asinīm, un steidzas brālim palīgā pieveikt velnu.

3) Ķēves dēls noklausās raganu (nokauto velnu sievu, meitu vai māšu) sarunas un dzird, ka tās nodomājušas nokaut trīs brāļus. Viņas nolemj pārvērsties viena par ābeli, otra par avotu, trešā par māju (vai gultu). Kad varoņi gribēs ēst, dzert vai atpūsties, tad raganām būs izdevība viņus nokaut. Brāļi jāy tālāk, bet Ķēves dēls izglābj brāļus no raganām, ar zobenu uzcērtot ābei, avotam un ēkai un tādējādi nokaujot raganas.

Vairākos variantos atrodams arī motīvs par raganu, kas pārvēršas par čūsku (vai kādu citu nevēru, vai arī nemaz nepārvēršdamās) un dzenas varoņiem pakaļ. Reizēm parādās vēl arī ceturtā ragana. Šī ragana parasti ir trīs raganu vai arī trīs velnu māte. Ķēves dēls vispirms cenšas čūsku atvairīt, tai riklē ietriekdam trīs mucas ar sāli. Smēdē, kalējam palīdzot, čūska tiek pievarēta vai nu ietricot sakarsētu dzelzi riklē, vai arī pienaglojot mēli pie zemes un tad nokaujot.

Daudzos variantos cīņa uz tilta ir apvienota ar piedzīvojumiem no citiem pasaku tipiem.

Vairākās pasakās epizodēm ar zirgu un ķēvi piekrīt svarīga loma. Iespējams, ka stāstītāja apziņā pasaka par Ķēves dēlu mudinājusi izgudrot vai savirknēt motīvus par zirgiem, piem., zirgs palīdz veikt grūtus uzdevumus vai palīdz izbēgt no velna.

Ķēves dēls ir viena no varoņu pasakām, un tādēļ ir tiri dabiski, ka to bieži sasaista ar otru varoņu pasaku – par Lāča dēlu.

Pasakā par Lāča dēlu stāstīts, kā viņš piedzimst lāča alā un izaug par stiprinieku. Raksturīga epizode šai pasakā ir Lāča dēla nūjas kalšana. Pirms došanās pasaulē viņš liek kalt nūju trīs reizes un met to gaisā, mēģinādams ar pirkstu uzķert. Pirmās divas reizes nūja salokās, bet trešo reizi izrādās pietiekami stipra. Nūja ir raksturīgs

Lāča dēla ierocis, kamēr Ķēves dēlam parasts ir zobens. Ceļā Lāča dēls satiek divus citus stipriniekus. Trīs dienas pēc kārtas viens no stipriniekiem paliek mājās viens pats. Ēst vārot, viņu pārsteidz un piekauj vecs vīriņš ar garu bārdū. Trešajā dienā Lāča dēls pieveic vīriņu un iedzen viņa bārdū bluķī. Vīriņš ar visu bluķi pazūd kādā dziļā bedrē. Lāča dēls virvē nolaižas bedrē un pieveic velnus, kas nolaijuši princeses. Ciņā Lāča dēls pārmaina trauku ar spēka zālēm pret otru trauku, kurā ir nespēka zāles, tā piemānīdams pretinieku. Biedri izvelk princeses no bedres, bet Lāča dēls pats paliek apakšzemē. No apakšzemes viņš izkļūst ar ērgļa palīdzību, ceļā barodams ērgli ar līdzpaņemtu gaļu un, kad gaļas pietrūkst, nogriežot pa gabalam no savu kāju ikriem.

Kā Ķēves pasakas turpinājums (dažos variantos) parādās stāstījums par palīgiem ar brīnišķīgām spējām. Kāds puisis iet pasaulē un pa ceļam satiek vairākus vīrus, kas nāk puisim līdz un vēlāk palīdz viņam veikt visādus grūtus uzdevumus. Šie palīgi ir, piem., Skrējējs, Koku rāvējs, Šāvējs, Pūtējs un Saldētājs, arī Lielais ēdējs, Tālu redzētājs, Labs dzirdētājs. Kad puisis bildina ķēniņa meitu, ķēniņš puisim uzdod grūti veicamus uzdevumus vai arī mēģina to nogalināt. Skrējējs tad iet skrieties ar princesi, bet ceļā aizmieg. Šāvējs viņu atmodina. Kad ķēniņš grib puisi pirtī sadedzināt, Saldētājs viņu izglābj, pirti atdzesinot. Ar ķēniņu viņš saligst, ka drīkstēs ņemt tikai tik daudz bagātības, cik var panest. Koku rāvējs spēj panest vairāk nekā ķēniņš domājis. Ķēniņš jūtas piekrāpts, dzenas ar karaspēku viņiem pakaļ, bet Pūtējs viņus aizpūš. Citos variantos ķēniņš liek, starp citu, apēst ļoti daudz ēdiena vai izdzert milzumu ūdens. Lielais ēdējs un Lielas dzērējs tad šos darbus paveic.

Vienā pasaku daļā Ķēves dēlam dots īpašs vārds: *KURBADŠ* vai *KORPATS* (Džūkstes variantā) vai *KORMATS* (Dzirciemā pierakstītajā variantā). Pasaku stāstītāji centušies pat vārdu tulkot pēc tautas etimoloģijas kā "*Kur bads*, tur pat ķidas gardas".

Citās Ķēves dēla pasakās varonis saucas *Zeltmatis* (Bikstos), *Ansis*

(Krūtē), *Lāču Jānis* (Bērzaunē), *Juons Palnuruška* (Viļānos), bet Ludzas variantā visiem trim brāļiem doti vārdi: *Bikauladziņš* (vērsa dēls), *Kukarovičs-Semenovičs* (pavāra dēls) un *Ivans-Petrovičs* (saimnieces dēls).

Citur pasakas varonis ir tikai "ķēves dēls", "jaunākais brālis", "stiprais", "mulķis", arī "Annužas dēls".

Vispār, runājot par varoņa dzimšanas veidu pēc zivs ēšanas, variācijas ir sīkas: reizēm ķēve apēd zviņas, citreiz ķidas, vai arī izdzer samzgas. Zivi izzvejo vai nu no upes vai no jūras, ezera vai diķa. Dažos variantos zivs jāizzvejo, citur viņa pati izlec no ūdens. Dēli var piedzimt jau nākamajā dienā pēc tam, kad ēsta zivs, vai arī tikai pēc nepilna gada.

Sastopoties ar velnu uz tilta, pasakās bieži vien seko varoņa dialogs ar velnu. Kādreiz abi pretinieki pārmaina tikai nedaudzus vārdus, bet samērā bieži pasakas stāstītājs mēģina dramatisko situāciju izcelt ar piemērotu sulīgu izteiksmi. Tā, piem., milzis Kurbadam uzblauj:

"Kurbad, maitas gabals, laid mani pāri!"

Kurbads atbild: "Ko nu, ķekargalva, vaiksties, ko dziedī, nāc spēkoties!"

Raganas, velnu sievas pārvēršas par dažādiem priekšmetiem, lai pieveiktu varoņus. Viena ragana parasti pārvēršas par avotu vai aku, kādā gadījumā par krogu (jo arī krogā var dzesēt slāpes!). Otra ragana kļūst par ābeli, bumbieri, arī par pļavu vai āboliņa lauku, t. i. vietu, kur varoņi paši vai viņu zirgi var apmierināt izsalkumu. Trešā ragana pārvēršas par kādu ēku – māju, muižu, pajumti, arī krogu – vietu, kur var atpūsties ceļā.

Lai gan pasakas varonis piedzimis no ķēves, tomēr ķēvei pasakas tālākajos notikumos nav nekādas svarīgas lomas. Vairākos pasakas variantos viņu vēlāk vairs nemaz nepiemin: varoņi pasaulē "iet", nevis "jāj".

Tomēr dažs stāstītājs tiecīs ķēvei ierādīt nozīmīgāku vietu pasakā. Tā, piem., ķēve brīdina varoni pret velniem un pastāsta, kā tos nokaut; ķēve var arī brāļu vietā doties varonim palīgā cīņā pret trešo velnu. Zirga tēma ierosina stāstītāja fantāziju, lai iedomātos citus pasaku tipus, kuros zirgs parādās kā palīgs, par jāšanu stikla kalnā utt., jo zirgs latviešu folklorā, arī vairākās pasakās, ieņem svarīgu vietu.

Izmantotā literatūra

Antti Aarne, *The Types of the Folktale* (translated and enlarged by Stith Thompson). Helsinki 1973

Victor von Andrejanoff, *Lettische Märchen*. Leipzig 1896

K. Arājs un A. Medne, *Latviešu pasaku tipu rādītājs*. Rīgā 1977

M. Boehm und F. Specht, *Lettisch-litauische Volksmärchen*. Jena 1924

Džūkstes pasakas. Pierakstījis A. Lerhis-Puškaitis. Rīgā 1980

Kurt Ranke, *“Die Zwei Brüder“* – eine Studie zur vergleichenden Märchenforschung. FF Communications 114. Helsinki 1934

P. Šmits, *Latviešu tautas teikas un pasakas*. (Otru izdevumu / . . . / sagatavojis H. Biezais). Waverly, Iowa, USA 1962 skk.

Stith Thompson, *The Folktale*. Berkley 1977

Kluba "Ressource" nams Rätislaukumä 3.

Gerda Naudiņa

GADSKĀRTU SVĒTKI RĪGĀ

20. gadsimteņa sākumā

Gerda Naudiņa (1903-1980) bija dzimusi ridziniece. Viņas tēvs Fricis Knublis (1866-1959), ienācis Rīgā jau jaunekļa gados, apprecēja Majoros dzimušo Annu Elizabeti Priedi un nodzīvoja Rīgā visu mūžu, ilgus gadus darbodamies par vairāku namu pārvaldnieku Iekš-rīgā, Rātslaukumā.

Gerdas Naudiņas pierakstītās piezīmes ir ar lielu kultūrvēsturisku nozīmi, atspoguļojot Rīgas dzīvi un tradīcijas latviešu ģimenēs vienā rīdzinieku daļā pirms un pēc Pirmā Pasaules kara.

JAUNGADA DIENA

1. janvāra ritā ģimene apsveica viens otru un saskūpstījās. Atvēra logus un klausījās baznīcu zvanos. Kad bija lēns laiks, varēja dzirdēt Doma baznīcas tornī (un reiz arī Rātsnama tornī) neliela pūtēju ansambļa sniegtos korāļus. Parasti dzirdējām: "Dievs Kungs ir mūsu stipra pils", "Teici to Kungu" un "Cik spoži atspīd". Atskaņotāji bieži bija baznīcas pūtēju ansambļa locekļi.

Raudzījām acis izskalot "tekošā ūdenī" (zem ūdens krāna, kā jau pilsētā), lai acis visu gadu būtu skaidras un nesāpētu. Rīta maltīti ēdām visi pie galda, arī kalpone; dzērām kafiju ar pašceptiem pīrāgiem, dzeltenmaizi. Ilgi nevarēja kavēties, jo nāca daudzi apsveicēji, citi samērā agri.

Priecājāmies, ja pirmais ieradās vīrietis – tas nozīmēja laimi visu gadu. Centāmies arī, skatoties pa logu, pirmo gājēju vai braucēju ieraudzīt viriešu kārtas. Laime visu gadu! Tālab labprāt skatījāmies logos, kas bija Rātslaukuma pusē. Tur vienmēr varēja saredzēt vieglos ormaņus un parasti arī kārtībniekus. Manā bērnībā šie kungi saucās "fūrmaņi" un "garadovoji".

Paši mājinieki un vēlāk dienā arī viesi savā vietā pie galda atrada

glītu aploksnīti ar zivju zviņām. Dažreiz tās bija ietītas spožos vai raibos papīrišos. Šīs zviņas glabāja maciņā, lai nauda visu gadu neapsīktu. Parasti bija karūsas zviņas.

Galdū steidzīgi saklāja apsveicējiem. Šķīvji kaudzītē. Galdā aukstie uzkožamie, vienmēr zivis. Baltais šņabis, pilādzītis "piešpricēšanai". Tiem apsveicējiem, kas tālāk par priekšnamu netika, nolika šķīvī pīrāgus un pudelē šņabi ar "piešprici". Šādi apsveicēji bija: skursteņslauķis (meistars tika aicināts pie galda; ja atnāca mācekļi — tiem deva naudu), pastnieks, naktssargs, šveicars, arī pa kārtībniekam, kas mēdza dežūrēt, ja pirmā un otrā stāva sarikojuma zālēs bija lielāki sarikojumi. Pie galda aicināti tika: ilggadīgais sētnieks lietuvietis Miķelītis, kāds iecirkņa uzraugs, mūsu žīda skārdnieks ("klempneris"), dažī irnieki. Ap divpadsmitiem dienā šie apsveicēji visi bija aizgājuši. Tad no jauna klāja galdū draugiem un radiem. Galds stāvēja klāts visu dienu, ēdienus papildināja, silti bija varbūt kartupeļi un siļķu pudiņš. Tika vārīta tēja un kafija. Saldais ēdiens bija auksta žāvētu augļu vira, kas milzīgā terinē stāvēja pieliekamā kambarī.

Lielajā istabā vai zālē apsveicējus sagaidīja ar glāzi vīna, kādu piparkūku vai konfekti. Ja tie vēl bija spējīgi ko ieēst, tos aicināja pie galda.

Nāca paziņas — virsnieki, veda līdz arī savus draugus, tāpat studenti ar saviem "fukšiem", no radiem un paziņām — "vieninieki". Jo vēlāk apsveicēji nāca, jo jautrāki, vai arī vairāk noguruši viņi bija. Vakarā mēs ar māsu skaitījām, cik apsveicēju mūsu ģimenē bijis. Dažreiz šinī dienā apsveicēju skaits bija ap trīsdesmit.

"TRĪKUMDIENA" 6. janvārī

5. janvāra vakarā mēdzām iet uz Brāļu kapiem un dedzināt svecītes. Šo paražu mana draudzene Lidija Barona un es uzsākām jau tad, kad kapos stāvēja tikai baltos tērpos ietērtā goda sardze pie svētās uguns. Vēlāk, pēc dažiem gadiem, arī citi sāka nākt un dedzināt svecītes. Mājās, pirms gulētiešanas, zem gultas likām bļodiņu ar ūdeni un skaliņu pāri. Klusējot samīcijām rupjmaizi un sāli nelielā lādi-

tē un to apēdām. Pirms gulēšanas gultā noskaitījām "Trīs gudrie no austrumiem, sakiet manu nākamo – vai brauks braukšus, vai jās jāšus, vai nāks kājām?" Naktī tad nosapņoja savu nākamo, kurš savā gaitā devās pāri tiltiņam. Vai arī: sapņos pasniedza ūdeni nodzerties, jo pēc sālitās lādītes ļoti slāpa.

Dažas reizes esam Trikundienā (Triju kungu dienā) gājuši uz Latgales priekšpilsētu ("Maskavas forštati") skatīties Jordānu. Tad pareizticīgie priesteri nāca no baznīcas svinīgā gājienā un Daugavā izcirstā āliņģi svētīja ūdeni. Ne jau nu pareizticīgie vien šo ūdeni smēla traukos un nesa mājās . . . Arī mēs to darijām. Ar ūdeni vajadzēja mazgāt acis, lai tās nesāpētu. Dzirdējām arī, ka bijuši ļaudis, kas šinī ūdenī kristījuši savus bērnus.

GAVĒNIS

Būdami luterticīgi, šo laiku sevišķi neievērojām. Vienīgais – tika veikalā pirktas vai arī mājās ceptas "štopkūkas". Miklu iemīcija rožu ūdenī, ko pirka aptiekas preču veikalā.

Reiz darba steigā mani, mazu meiteni, aizsūtīja pāri laukumam uz Kamarīna bodi šo šķidrumu nopirkt. Es lieliski noliku uz letes zelta pudeli un teicu: "Lūdzu man šo pudeli pilnu ar rožu eļļu!" Pārdevējs pārsteigts ilgi runājās ar pārējiem pārdevējiem. Kāds vecāks pārdevējs noprasīja: "Ko tev, meitiņ, mājās teica?" – "Rožu eļļu!" – "Bet priekš kā tad?" – "Štopkūkām!" Vispārēji smieklī. "Tad jau tev jāpērķ rožu ūdens. Tik daudz rožu eļļas mums visā Kamarīna noliktavā nav!"

Rīgā šīs kūkas daudz vairāk izgreba nekā Vastlāvja kūkas Zviedrijā. Latvijas laikā šīm kūkām pašā dibenā nebija marcipāns, bet maza ananāsa šķēlīte. Putu krējumu iepildīja bagātīgi. Ēda šīs kūkas pie kafijas.

Gavēni cepa arī bliņas no griķu miltiem. Bliņas ēda karstas ar izkausētu sviestu, skābu krējumu, sarkaniem un melniem iekriem. Dažreiz tās ēda ar sviestu, cukuru un biezpienu. Pirkām arī krievu veikalā raibo gavēņa cukuru.

PELNU DIENA

Pelnu dienā sēja viens otram klāt mazus raibus maisiņus ar pelniem. Skolā tos sprauda klāt pat skolotājiem.

1. APRĪLIS

1. aprīlī centās piejokot citus. Aizrādīja, ka netīra seja, deguns, apakšsvārki garāki, zeķēs caurums utt. Piemānītos izsmēja, saucot "April, april!" Skolā visādi jokoja skolotājus, mainīja klases, vai atstāja klasi tukšu, vai divas klases saspiedās vienā telpā utt. Mānijās arī pa telefonu.

PŪPOLSVĒTDIENA

Pūpolsvētdiena tika stingri ievērota. Māja bija pušķota ar pūpolu zariem vāzēs. Šos pūpolu zarus mēs jūrmalas kāpās salauzām jau ātrāk un pēc tam izplaucējām.

Pūpolsvētdienai izcepa pīrāgus un kādu saldu rausi. To lika galdā apušķotu ar maziem pūpolu zariņiem. Nakti bija katram pūpolu zars zem pagalvja, un katrs centās pirmais atmosties un mesties klāt pārējiem gulošiem un nopērt tos ar pūpoliem, saucot: "Apaļs kā pūpols, čakls kā skudra, vesels kā rutkis!" Pateicoties kalponei vai auklei, pirmais, kas uzmodās, bija ģimenes jaunākais loceklis. Citādi Pūpolsvētdiena pagāja diezgan mierīgi.

KLUSĀ NEDĒĻA

Visu nedēļu stingri ievēroja klusumu un nopietnību. Mēs bērni nedrīkstējām spēlēt klavieres. Kārtis nedrīkstēja cilāt, dejošana un skaļas rotaļas bija noliegtas. Man bija liela formāta skaista bilžu grāmata ar Jaunās Derības stāstiem. To tad cītīgi lasīja un šķirstīja. Šo grāmatu es pati nedrīkstēju uz savu galvu no grāmatu skapja izņemt.

Dzīvoklis bija pamatīgi iztīrīts jau pirms Pūpolsvētdienas. Klusajā nedēļā nemazgāja nedz logus, nedz veļu. Trešdienā krāsoja oliņas

— manā agrā bērnībā ar raibām lupatiņām, kā arī vilnas dzīpariem. Virsū uztina baltas lupatiņas. Olas vārīja ūdenī ar etiķi un sāli. Liela izprieca bija vaļā tišana, ar patikamiem pārsteigumiem, bet dažreiz arī vilšanos, kad oliņa bija nejauki tumši pelēka. Vēlāk lietoja raibos papīrišus "Mikado" un Heitmaņa olu krāsu. Vienmēr tika krāsots ar sīpolu mizām un bērzu lapiņām. Oliņas vēl izkrāsojām ar dažādiem rakstiem, cilvēku sejām, zaķišiem un tml. Nekad nelietojām spožo olu laku, jo to it kā lietoja tikai krievi un leiši. Oliņas noberzām viegli ar cūkas kamariņu, tad tās jauki spīdēja.

Lēzenos traukos tika dziedēti mieži un zālīte, kur sakārtoja oliņas. *Zaļajā Ceturtdienā* ēda kaut ko zaļu — špinātu viru, vai daudz saka-pātu lociņu. Lociņus pirka, vai arī izdiedzēja mājās.

Zaļajā Ceturtdienā mūsu ģimene parasti gāja pie dievgalda. No rīta nekā neēda, tikai dzēra kādreiz tēju. Pirms iešanas uz baznīcu viens otram lūdza piedošanu, ja būtu kaut kā apvainojis, vai arī pāri darijis, arī kalponei. Tad saskūpstījāmies. Mājās pārnākot, mūs vienmēr gaidīja uz galda nolikta bibeles vai dziesmu grāmata un svečturos aizdegta sveces. Ja arī kalpone gāja pie dievgalda, šo galdu sakārtoja un mūs sagaidīja tēva svaine, kas dzīvoja vienu stāvu virs mums. Citādi to darīja kalpone.

Lielā Piekta

Šo dienu stingri ievēroja. Malkas pavards tai dienā netika kurināts. No rīta uzvārīja tēju uz gāzes pavarda. Ēdām aukstu ēdienu: recekli, aukstu gaļu šķēlēs, kartupeļu salātus, aukstu augļu viru.

Mēs meitenes Lielajā Piektā tikām ģērbtas tumšākās kleitiņās, piem., mūsu zilajās skolas kleitās. Māmiņa, vecmāmiņa un mana krustmāte parasti bija melnās kleitās.

Lielajā Piektā nedrīkstēja ienest mājā ne zariņu, ne lapiņu, citādi mājās "ienesa čūskas". To sevišķi ievēroja jūrmalā, jo tur, staigājot kāpās, parasti vienmēr nesa mājās zariņus, mētras utt.

Tai nedēļā Rīgā nebija arī atklātu deju vakaru, kinoteātros rādīja piemērotas filmas. Lielajā Piektā kino un teātri bija slēgti. Operā

bija piemērotas izrādes, piem., Parsifāls, baznīcās – rekviēms.

LIELDIENAS

Svētku sestdiena jau bija dzīvāka. Tad cepa maizīti, pīrāgus, biezenmaizītes, ķimeņkūkas, dzeltenmaizi un īpašu augstu cepumu "baba" (tā bija pārņemta no krieviem), ko pat greznoja ar marcipāna rozi un sānos ar mazām cukura oliņām izveidoja "XB". Tikai vēlākos gados šo burtu vietā lika "PL" (= Pricīgās Lieldienas!).

Mājās vienmēr gatavoja "pasku".

Bija dažādas receptes un paņēmieni, bet katra ģimene turēja savu māku slepenībā un to neizpaua, tāpat kā piparkūku mīklas noslēpumu.

Bija saliekamas koka veidnes, kur izveidoja biezziemas masu. To lika uz galda izpušķotu raibām cukura oliņām un bērza zariņu galotnē. Šis ēdiens patiesi kusa mutē. Tas garšoja labi ar melnu kafiju. Maizītes, paska, olas tika saliktas Lieldienu galdā. Izgreznošanai lietoja sīki sagrieztas zaļa papīra strēmelītes, sūniņu, izdiedzēto zālīti. Veidoja ligzdiņas, grupas un tml. Augstā stikla vāzē bija arī apelsīni, kas ar savu košo krāsu papildināja pārējo krāsu simfoniju. Pūpoli, bērza lapiņas, tulpes, podiņos hiacintes, šokolādes zaķīši, lielas olas, dzeltenī pūkaini cāļi, porcelāna zaķi. Tos glabāja no gada uz gadu, tāpat kā lielo skaisto raibo olu, kas karājās virs galda. Galdauts bija balts, salvetes zaļas vai dzeltenas.

Vakarā ēda aukstus ēdienus, nogaršoja recekli, zivju recekli, pastēti un tml. Šim nolūkam bija salikts mazākos trauciņos ēdiens. Jau no pusdienas laika sāka uzņemt svētvakaru un nekā vairs nedarīja. Virtuve bija nokopta, kalpone brīva.

Lieldienu ritā apsveicām viens otru ar "Pricīgām Lieldienām" un sabučojāmies. Katram bija savs šķivis vai ligzdiņa ar dāvanām, kas visas atgādināja šos svētkus. Bija raibas oliņas, ko viens otram bijām krāsojuši, šokolādes un marcipāna olas. Bija arī raibas olas no papē, ar kādu nelielu priekšmetu iekšā: gredzentiņu, sirsniņu, brošiņu (spīdēja kā zelts, jo bija īsts skārds). Bija arī skārda oliņas ar skābām karamelēm. Skaistas bija no īpatnējas vielas izveidotas

"ķīķējamās" oliņas, kurām pa vienu galu varēja raudzīties iekšā un saredzēt dabas skatiņu. Šīs olas bija it kā zelta pavedieniem apaustas un ļoti trauslas. Bija skaistas emaljētas oliņas, kur iekšā bija parfims; arī ziepju olas visādās krāsās, ar zaķīšiem un cālišiem sānos, novilkuma tehnikā. Esam dabūjuši arī mazas oliņas, kas bija karināmas pie rokassprādzēm un laikam bija kaukāziešu darbs.

Kalpones neiztrūkstoši dabūja smaržīgas ziepju olas un stikla oliņas ar parfimu iekšā un lielu zīda lenti ar "sleifi". Šīs parfims smaržoja tikpat intensīvi kā ziepju olas. Kalponei dāvināja arī papes oliņā ieliktu naudu.

Pie brokastu galda sākās olu knaulēšana. Tas sagādāja lielus smieklus un arī sašutumu. Citi prata olu tā turēt un sist pret sāniem, ka otrs vienmēr tika uzvarēts. Reiz man izdevās mājturības veikalā nopirkt porcelāna oliņu, ko mēdza likt vistām ligzdās vai vietās, kur tās dēja, lai uzmundrinātu tās labāk dēt, t. s. "padēkli". Es nokrāsoju šo oliņu un uzstājos ar to olu knaulēšanā. Vēlāk ģimene par to gribēja mani "piekaut".

Liendienās galdā bija jēra un teļa cepetis un zaļie salāti. Dažreiz mēs dzērām arī bērzu sulu. Tā tika gatavota jūrmaalā, un to glabājām pagrabā, tāpat arī kļavu sulu.

Pilsētā, istabā mēs ripinājām oliņas pa dēliti. Arī lielie pedaliņās šai rotaļā.

Ja vien laiks atļāva, bijām jūrmaalā; tur bija oliņas jāmeklē dārzā. Tā mums bija viena no lielākajām izpriecām. Vienmēr kāra dārzā šūpoles. Šūpojāmieš ļoti augstu un pārgalvīgi, arī jau kā pieaugušas ar saviem "kavalieriem".

Pilsētas mājas iemītnieki, pāris žīdu ģimenes, mūs vienmēr Liendienās apdāvināja ar macēm un vīnu. Šis vīns bija ļoti salds un ātri rūga. Gājām ciemos vai, parastāk, ciemiņi nāca pie mums. Lidzi nesa oliņas, šokolādes olas, arī puķes. Bērniem nesa rotaļlietas zaķīša, cāliša, vistināš veidā. Ēdām, dzērām, gājām rotaļās, arī pieaugušie.

Pāris reizes esmu Lieldienu naktī bijusi pareizticīgo baznīcā, Rīgas katedrālē, un reiz Kokneses baznīcā. Mūsu valsts pēdējos gados arī luterāņu baznīcas rikoja agri rītos Lieldienu dievkalpojumu, ko arī

dažreiz apmeklējām.

Vismiļāk pavadījām Lieldienas pie māmiņas vecākiem jūrmalā, Majoros. Tur bija liels dārzs, kur varēja oliņas meklēt un šupoties. Arī vecmāmiņas mājās gatavotie ēdieni mums garšoja labāk un izlikās interesantāki. Tāpat man un mā sai bērības gados bija lieli brīnumi, kad vecmāmiņa, pie mūsu gultas pienākusi Lieldienu rītā, čamdijās pa segu un beidzot izvilka skaistu raibu olu, neticīgi to apskatīja un mums prasīja: "Vai tiešām tu šo jauko oliņu šonakt esi izdējusi". No rīta jau gultā mēs dabūjām siltus pīrādziņus, kas mūsu tēva mājās bija neiedomājama izricība.

Lieldienas svētīja trīs dienas. Ilgi vēl ēda cietās olas, tāpat šokolādes olas.

DEBESBRAUKŠANAS DIENA

Ja laiks bija labvēlīgs, tanī dienā rikoja izbraucienus. Esam visa ģimene braukusi vai nu uz Juglu, Inčukalnu, Ogrī vai Siguldu. Ņēma līdz ēdamo – maizītes, cietas olas, ceptu vistu, pīrādziņus. Vēlākos gados mēs braucām meitenes vien. Draudzeņu bariņam parasti gāja ļoti jautri. Tika daudz smiets un jokots. – Pirms Pirmā Pasaules kara vērojām pa mūsu istabas logiem, kā siltā laikā Daugavmalā piestāja pušķotas liellaivas un ātri pildījās braucējiem. Varen pūta ragu orķestris un bungu "bunkā, bunkā, bunkā" atbalsojās šaurajā Svaru ielā. Laivas bija pušķotas meijām un karodziņiem. Šos izbraucienus rikoja dažādās latviešu biedrības. Laivas vidū plandījās biedrības karogs. Dažreiz bija arī kori un vīru dubultkvarteti. Braucēji bija vairumā strādnieki, veikala apkalpotāji, kalpones. Brauciena mērķis – Lucavsala, Ķīšesera krasts, Doles sala, retāk Buļļmuiža. Dāmām gaišas kleitas un gaiši saulesargi, baltas šallītes ap galvu, vai platmalainas cepures, kas bija piespraustas ar dažādi izgreznotām cepuradātām.

Debesbraukšanas dienā nekādu sevišķu ēdienu nebija. Visur gan centās salikt labi daudz ziedu.

VASARSVĒTKI neizcēlās ar sevišķām izdarībām. Mājas gan – tiklab pilsētā, kā jūrmalā – pušķoja ar meijām.

JĀŅI

Jāņi tika svinēti jau Zāļu vakarā. Pilsētā saveda daudz zāļu un zaļumu, ar laivām pa Daugavu, ar zirgu vezumiem no apkārtnes. Visa Daugavmala bija kā ziedoša pļava, smaržoja vai visa Iekšrīga.

Manā agrā bērnībā Doma baznīcas dārzā un krusta velvju gaitenī bija Jāņu tirgus. Tur varēja pirkt visādus greznumus – vainadziņus, cepurītes, saulesargus, groziņus no skaliņiem un spoža papīra, arī kārumus – Engelharda krējuma "bombonkas", smilšu kūciņas, iesvērtas baltās kulītēs. Pārdevējas bija vecākas vācu dāmiņas. Īstenībā turp gāja viena cepuma, proti, istās piparkūkas ("Strumpfsohlen") dēļ. Tās bija spīdīgi brūnas, ar mandeli vidū, plauksta lielumā un saldās. Skārda burkāns tās ilgi glabājās.

Pa Daugavu braukāja pušķotas laivas. Laivās spēlēja ermoņikas. Ļaudis dziedāja un priecājās. Daugavmalā kāvās ar kalmēm ("kalmjiem"). Veikalu durvis bija izliktas meijas, isti lieli bērziņi – spaiņos un toveros.

Jūrmalā Jāņus svinēja vai nu uz Lielupes, vai krastā, ar pušķotām laivām, mūziku un dziedāšanu. Majoru tirgus bija viena ziedu jūra. Mēs braucām ar laiviņu uz pārupi pēc kalmēm, ūdensrozēm, neaizmirstulēm. Kuģiši bija karogoti, arī lielie kuģi daudzu karodziņu rotā.

Citreiz arī pie mums nāca līgot no netālā zvejnieku ciema. Ja gadījās, ka kāda mūsmājās gaidīja ģimenes pieaugumu, tai iedeva vēl mazu ziedu vainadziņu. Saņēmjās vienmēr ļoti kaunējās.

Ozola vainagus pirkām, jo apkārtne un dārzos ozolu nebija. Vainagos mēs saspraudām jasmīnu ziedus, ja tie vēl nebija noziedējuši.

Vēlāk visas izdarības norisinājās jūras malā. Ķircinājās ar kalmēm, kāpās dedzināja ugunsurus. Gar visu malu redzēja sārtus. Tos īpaši dedzināja zvejnieki, izlietojot vecu laivu dēļus. Labā laikā dārzā dedzinājām lampiņonus, bet parasti bija kā vecā parunā: "list kā pa Jāņiem". Atceros, ka vairākkārt esam Jāņus kurinājuši krāsnis istabās.

Vēlu vakarā, pirms gulētiešanas, izgāja dārzā, lai plūktu deviņas dažādās puķes. Tās lika pagalvī, un tad sapņos rādījās "nākamais".

Runāt nedrīkstēja. Jāņos parasti arī kapos aiznesa vainagus: viriešiem ozola, sievietēm ziedu vainagus. Mēs gājām kapos tieši Jāņu dienā, jo māmiņas nelaiķa brālītim bija Jānītis vārdā.

ĀBOLU SVĒTKI

Vēlā vasarā Rīgā notika tā saucamie ābolu svētki. Ap 23. augustu sāka pārdot ābolus. Brīvības un Elizabetes ielas stūrī bija atsevišķs ābolu tirgus, blakus mazajam Vērmanes dārzam. Laukumiņu, ja atmiņa mani neviļ, sauca par Raveliņa laukumu. Krievi tur uzstādīja savus galdus un tirgoja savus sārtvaigu ābolus, kas spīdēja un laistījās pa gabalu.

Ābolu šķirnes bija: pepiņi, antonovkas, Bauskas sviesta bumbieri, baltie dzidrie. Viss tas notika pirms Pirmā Pasaules kara, kad krievi (t. s. "ogorodņiki") staigāja arī apkārt ar saknēm un augļiem. Krieviem bija spīdīgi gari zābaki, garš kreklis, īsa tumša veste un galvā nagaine. Uz šīs cepures bija grīstē sagriezts divielis. Tur novietoja vai nu lielus grozus vai koka paplātes, vai arī lielus pitus grozus ar vāku, apšūtu ar vaska drānu. Krievi veikli izbalansēja savu smago nesamo uz galvas, pieturot ar vienu roku. Jūrmalā viņi apstaigāja vasarnīcu apgabalus, saucot "Ogorodņiki, ogorodņiki!"

Ābolu svētkos, liekas, krieviem bija arī dievkalpojums pareizticīgo baznīcā, kur augļi esot svētīti.

Vēlāk šāds ābolu tirgus vairs nenotika.

ADVENTE

Manā bērnībā laiks pirms Ziemsvētkiem bija noslēpumu un uztraukumu pilns. Nekad mēs bērni nebijām tik godīgi un paklausīgi kā tad. Mūsmājās stingri ievēroja adventes svētdienas.

Pirmajai adventei nopirka vai arī atveda no jūrmalas skuju un nopina nelielu stingru vainadziņu. Vainadziņam aptina, krustiski vai kā citādi, dekoratīvi sarkanās šauras lentes. Vainagā iestiprināja 4 baltas svecītes, dažreiz arī dzeltenas vaska sveces. Vainagu lika

galdā vai arī ar četrām lentēm pakāra griestos. Svecītes dedzināja ar skaitu, skatoties pēc tā, kura advente bija. Vakarā svecišu gaismā sēdējām un mācījāmies dziedāt Ziemsvētku korāļus un piemērotas laicīgas dziesmiņas.

Manai māšai 16. decembrī bija dzimšanas diena. Viņas goda galds tika klāts ar vairākiem šādiem vainadzīņiem, un svecišu skaits atbilda viņas gadiem, piedevām vēl lielāka "dzīvības svece".

Ziemsvētkos man dāvanu sanāca daudz, bet arī pašai man bija jāgatavo dāvanas. Sākām par to domāt jau novembrī. Rokdarbu veikalos šim gadījumam bija piemēroti rokdarbi: nelielas sedziņas apakštases lielumā, zaļa vai sarkana tūka, ar uzzīmētu mazu rakstiņu, zvaigznītes, skujiņas. Tās tad izšuva viegliem dūrieniem. Pavisam mazi bērni šuva uz papes kartiņām. Iecienīta dāvana bija adatu grāmatiņas un (tintes) spalvu noslaukāmie — mazas grāmatiņas ar melnām lapām vidū. Man bija jāšuj māmiņai, vecmāmiņai, krustmātei, abām vecmāmiņas māsām un mātes māsai.

Tika arī mācīti visādi dzejoļi, kas bija jānoskaita pie eglītes, citādi nebija ko domāt par dāvanām.

Bija arī jāuzraksta saraksts, minot, ko vēlētos svētkos dāvanām. Šim nolūkam pirka papīru pie "Lyra" Tirgoņu ielā. Papīrs bija domāts tieši šim nolūkam: ap malām iespiestas raibas zvaigznītes, zariņi ar svecītēm un augšgalā plivojās kāds eņģelis. Man gandrīz nekad nepietika ar šo lapu, rakstīju arī mugurpusē. Protams, nekad visas dāvanas nedabūju, jo kā gan pilsētā varētu izmitināt manu karsto vēlēšanos — ponijzirgu? Beidzot mans tēvs noteica, ka drikstot vēlēties desmit lietas. Īstenībā atlikās tikai astoņas, jo pieklājība un tradīcija prasīja, lai pirmajā vietā vēlētos paklausību un čaklumu. Beigās tomēr cerību pilna pierakstīju: "Un ko tu man, mīļo Ziemsvētku vecīti, pats esi nodomājis dāvat?" Lapu ieliku aploksnē, marka stūri, un to adresēja "Ziemsvētku vecītim". Vēstuļu kastē to parasti "iemeta" mans tēvs savās vakara pastaigās.

Nekad par dāvanām nevēlējās drēbes vai tamlīdzīgas mantas. Ģimeņā par spārnotu izteicienu saglabājās mans sašutušais brēciens: "Bikses nav nekāda Ziemsvētku dāvana!", kad dzirdēju kādu radi-

nieci stāstām māmiņai, ka viņas Fredis svētkos dabūšot jaunas zilas bikses.

Atmiņā arī tie svētki, kad mana māmiņa vieglprātīgi bija radiem izpaudusi, ka "Gerdai vajadzētu kabatas lakatiņus". Tos es arī saņēmu no četriem dāvinātājiem. To svētvakaru es noraudājos aiz žēlabām par sevi, un kabatas lakatiņi tad lieti noderēja.

Uz svētkiem vajadzēja arī samācīties klavieru gabalus, gan div-, gan četrrocīgi spēlējamus. Bija arī attiecīgas notis, pušķotas svētku piederumiem, un arī nosaukumi bija attiecīgi, piem., "Eņģeļu lidojums", "Sidraba zvaniņu skanēšana" vai "Kamanu brauciens baltā sniegā". Šīs notis sākumā bija vācu valodā, vēlāk arī latviešu izdevēji ar tām "spīdzināja" bērnus. Pirms svētkiem mūsu mājā nozuda visas lelles un lāciņi. Klusībā mājas šuvējas tām sašuva jaunas kleitas un uzvalkus. Viena otra lelle dabūja jaunus matus. Svētvakarā visas lelles sēdēja rindā uz divāna istabā, kurā dedzinājām eglīti.

Vispār, māte mēdza vienu daļu rotaļlietu pirms svētkiem novākt, jo nāca jaunas mantīņas klāt. Pavasarī vecās atkal parādījās un tika priecīgi apsveiktas. Rotaļlietu mums bija daudz, bet tās tika turētas lielā kārtībā. Ja kas sabojājās, to tūlīt salaboja. Es tiku rotaļajusies ar māmiņas lellēm un grāmatām. Ar manām mantām savukārt vēlāk norotaļājās mana 10 gadus jaunākā māsa un vēlāk viņas meitiņa.

Pie pirmssvētku izpriecām piederēja arī vakaros pastaigāšanās pa ielām, skatot veikalu logus. Manā bērnībā katra vates piciņa, zvaniņš, raibas spuldzes un tml. bija liela sensācija. Īpaši iecienījām rotaļlietu veikalus. Lielais "Viereck und Leutke" ar saviem daudzajiem logiem Teātra ielas stūrī pievilka mūs kā magnēts. Gājām vienmēr vecāku pavadībā, retāk kopā ar kalponi. Vēlāk parādījās dažādi kustīgi priekšmeti, figūriņas, kas slidinājās, vilcieni, kas brauca tuneli, bērni, kas pacēlās gaisa balonā, eglīte ar svētku vecīti, kas draudēja ar rīksti. Šīni ziņā izcēlās "Jakša" preču nams pretī mūsu mājai. Katru gadu zilējām, kas tik tur nebūs par brīnumiem. Neaizmirstams tas gads, kad skatlogā bija attēlotas lauku mājas, kas dega

spožām papīra liesmām. Ļaudis skrēja, glāba, ugunsdzēsēji brauca, šļāca ūdeni. Manās acis skaistākais bija sivēns, ko zemnieks rāva aiz astes ārā no liesmu pārņemtās kūts un kas atspēries lauzās atpakaļ. Vakaros toreiz uz platās ielas stāvēja tik daudz ļaužu, un grūstījās, un staipīja kaklus, ka viena daļa stāvēja uz ielas, tā ka ormaņi nevarēja garām pabraukt un "gardavojam" (= kārtībniekam) no tuvējā "časta" (= iecirkņa) bija jāmēģina ievest kārtība.

Decembrī sākās lielā piparkūku cepšana. Miklu iemīcīja jau novembrī milzīgā mēla bļodā. Mikla bija cieta kā akmens, tai bija labi jānostāvas. Bļoda bija apklāta ar baltu drānu un stāvēja pieliekamajā, augšplauktā. Kad bija pavaļīgāks laiks, nogrieza ar nazi kādu gabalu miklas, plāni izrullēja un sāka veidot piparkūkas. Katrā gājienā izcepa varbūt kādas desmit plātes. Piparkūkas sabēra lielās skārda kārbās, vāku virsū. Tanīs tās turējās neaprobežotu laiku. Katra māja sargāja savu piparkūku recepti. Mēģināja uzminēt, ko paziņas liek savās piparkūkās: medu, kausētu sviestu, krējumu vai spirtu. Lika daudz stipru garšvielu ("virces"), istos piparus. Raudzēšanai lietoja briežragsāli.

Katru gadu mēs mocījām māmiņu, lai "Mičkes" veikalā nopērk kādus jaunus veidolus piparkūkām: lapsas, tauriņus, kaķus, taures, zvanus un, protams, sirdis un zvaigznītes. Veidoli bija skārda. Tos pārdeva vai nu pa gabalam (ja tie bija sarežģītāki, piem., Ziemsvētku veciši) vai arī, aukliņā savērtus, pa sešiem vai desmit. Mēs paši arī griežām ar nazi skujas ar svecītēm, vīriņus un dažādas lietīņas, kas bija raksturīgas kādai zināmai personai.

Piparkūku mikla kādreiz tika saglabāta līdz Jāņiem. Vecmāmiņa cepa "pumpērniķelus", kas bija ļoti garšīgi, un riekstiņus, kas bija nešpetni cieti. Pumpērniķēļos bija īsti rieksti samalti. Tos cepa garenas vāļītes veidā un siltus sagrieza šķērsu gabaliņos un mazliet apkaltēja. Tos cepa arī citās reizēs, bet ne vasarā.

Ziemsvētkiem vēl cepa pirādziņus, saldus rausišus ar āboliem, ar biežpienu, dzeltenmaizi ar rozīnēm, arī vienkāršus baltmaizes kukulišus sviestmaizēm.

ZIEMSVĒTKI

No uztraukumiem es negulēju visu nakti un labprāt būtu cēlusies piecos no rīta, ja man atļautu. *Ziemsvētku vakarā* visa diena pagāja vienos satraukumos. Tika atkārtoti pantīni, pārskatītas pašu darinātās dāvanas, visas rotallietas sakārtotas tik glīti kā nekad. Manai paklausībai nebija robežu.

Agrā pēcpusdienā no jūrmalas atbrauca māmiņas vecāki, arī vecmāmiņas māsa, atraitle, ar savu meitu, manu krustmāti. Jau labi agri, ja nemaldos, ap četriem, gājām visi baznīcā. Tur bija iedegtas divas lielas egles. Tās bija pirmās svētku egles, ko redzēju, un tas manu nemieru vēl pavairoja. Bet baznīcā vajadzēja "sēdēt kā svecei".

No baznīcas mājā pārnākot, mani ar brālīti ievietoja dzīvokļa tālākajā istabā, kur mums abiem vajadzēja gaidīt.

Lielie pa tam pušķoja zālē eglīti. Egle bija līdz griestiem, kupli noaugusi un parasti kādas sevišķas pasugas, dubultīga, sidrabaina, ārzemju pasugas. Šādas egles toreiz veda no muižām uz pilsētu, tās bija cirstas muižas parkos. Svecītes bija baltas vai arī dzeltenas, retu reizi raibas, rievainas. Egles galā zvaigzne. Egle bija pušķota zvaniņiem, raibām stikla bumbiņām, visādām figūriņām, šokolādes čiekuriem un lielām konfektēm spurainos papiros. Tās bija t. s. "knallbombongas" ar "sprakšķi". Abos konfektes galos bija stingra papīra strēmele, aiz kuras rāva divi katrs savā galā, un sprakšķis lika uzliesmot dzirkstelītei. Bez konfektes tur iekšā bija vēl plāni salocītas jocīgas cepures no zīda papīra. Ar ziņkāribu katrs tina uzmanīgi vaļā savu cepuri. Egļu greznojumi tika rūpīgi glabāti no gada uz gadu. No jauna pirka tikai eņģeļu matus un paretam sidraba vitnes. Reti lika eglītē ābolišus. Un tad – brīnumsveces! Tās dega, sprakšķēja un smirdēja, bet svētki bez tām nebija iedomājami.

Tēvs izgāja koridorā un smagi stampāja gar mūsu istabas sienu, velkot vēl gar to kādu slotu vai tamlīdzīgi. Mums iztēlojās, ka tie ir eglītes zari, kas atdurās pret sienu. Tēvs skandināja arī mazu

zvaniņu. Mēs ar brālīti sēdējām ne dzīvi, ne miruši. Brālītis no bailēm mēdza līst zem dīvāna. Tad tēvs grozījās smagi pa zāli un rupjā, zemā balsī prasīja: "Vai te ir rātņi bērni?" Māte atteica: "Ir jau gan bērni." "Rātņi?" "Kā nu kuro reizi, bet solās būt labāki un paklausīgāki". Tēvs tad skaļā balsī ziņoja, ka noliek dāvanas un arī riksti, ja tāda būtu vajadzīga nākošā gadā. Tad viņš teica, ka jāejot vēl pie citiem bērniem un šļūca prom pa koridoru.

To visu mēs ar brālīti noklausījāmies aiz savām durvīm, un "sirdis mums sakāpa mutē". Tad nāca māmiņa un sauca mūs zālē. Mēs gājām svētlaimīgi un raudzījāmies zem eglītes, kur bija saliktas dāvanas. Iepriekš vēl visi nodziedāja svētku dziesmas, sievieši noslaucīja pa asarai, mēs uzteicām savus pantiņus, glīti stāvēdami pie eglītes. Bijām saģērbti svētku drēbēs, mati man "vaļā", liela lente pušķī galvas virsū. (Parasti es valkāju divas bizītes.) Brālītim bija samta uzvalciņš.

Kad bijām noskaitījuši savus pantiņus un nospēlējuši klaviergabaliņus, visi viens otru apkampām, sabučojāmies un novēlējām viens otram priecīgus svētkus. Pēc tam tika dalītas dāvanas, vispirms mums bērniem, tad kalponei, tad pieaugušajiem. Bija liela tišana, skatīšanās un priecāšanās. Stingri skatījās, lai dāvanu saņēmēji pateiktos devējiem. Kalpone dabūja naudu, kādu odekolona pudelīti, priekšautu, blūzīti, drēbi kleitai un lielu šķīvi ar saldumiem, riekstiem un piparkūkām. Māmiņa vienmēr bez parastajām dāvanām dabūja podos alpu vijolītes un hiacintes.

Tad visi sēdās pie galda, arī kalpone. Ja vecmāmiņai bija līdz viņas kalpone, tad arī viņa sēdās pie galda. Tika ēsts un runāts. Bērniem nebija ēstgribas, bet nebija ne domu, ka mēs drikstētu ātrāk celties no galda.

Svētku vakarā ēda žāvētu cūkas galvu, novāritu un glīti sakārtotu – mutē citrona gabals, ausis egļu zariņi. Aukstā galdā bija gaļas un zivju receklis, skumbrija, Rēveles "ķilkas" (= ķilavas), šprotes un sardīnes konservu veidā, nēģi ar sinepēm un drusku etiķa, silta siļķu pannīņa, vārīts šķīnkis šķēlēs, paštaisīta aknu pastēte.

Uzēdām bija ananāss, ko tēvs pirka katros svētkos.

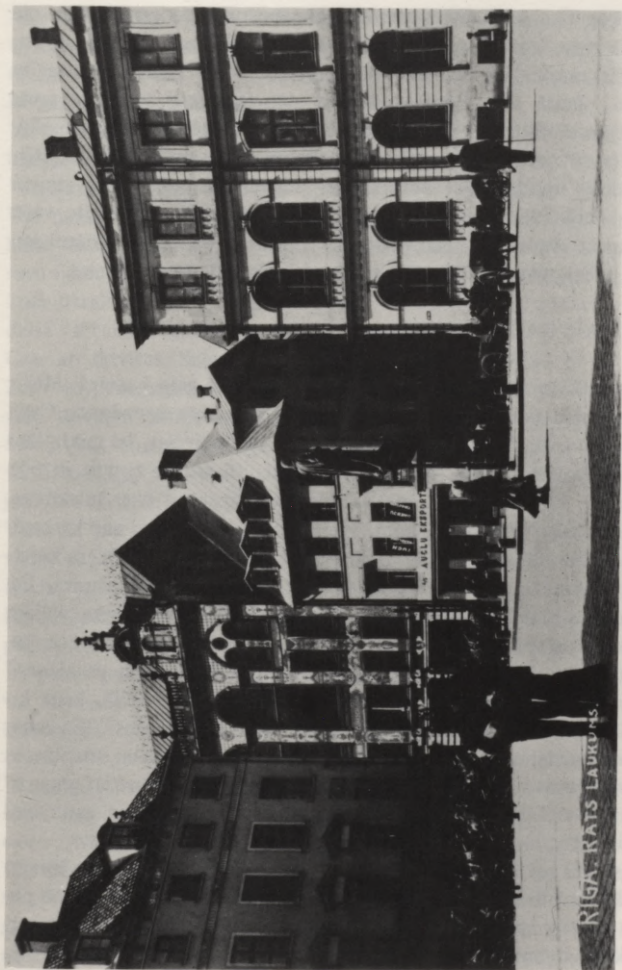
Pēc vakariņām mēs bērni gāzāmies uz mūsu jaunajām rotaļām, spēlēm ar metamiem kauliņiem; pieaugušajiem vajadzēja ar mums spēlēties. Visur bija izlikti šķīvji ar vismaz četrus pasugu riekstiem, piparkūkām un augļiem. Man parasti bija daudz jaunu grāmatu. Es lasīju jau četrus gadu vecumā. Iegrimu grāmatās. Drikstējām būt augsā samērā vēlu un ņemt līdz gultā mīļākās dāvanas. Parasti neticēju, ka ir tiešām eglīte bijusi. Nakti uzmodos un basām kājām zagos zālē, lai pārlicinātos, vai eglīte nav tikai sapnis.

Pirmos svētkos ilgi gulējām. No rīta atnāca viens otrs mūsu mājas irnieks, novēlot "Priecīgus svētkus!" Viņi tika pacienāti ar vīnu un piparkūkām. Pusdienās parasti bija buljons ar gaļas pīrādziņiem, tītara cepetis, uzēdām augļu vīru. Pēcpusdienā dzēra kafiju, ēda svētku maizīti, vakariņās ēda aukstos uzkožamos. Pirmos svētkus pavadīja klusi mājās, svešu ciemiņu nebija. Tā bija ģimenes svētku diena.

Otros svētkos nāca daudzi ciemiņi, tālāki radi, labi draugi. Ēda "auksto", dzēra kafiju. Sēdējām ap eglīti, dziedājām korāļus un svētku dziesmas. Mēs bērni dabūjām skaitīt savus pantiņus lieku reizi. Gājām arī rotaļās.

Trešos svētkos gāja šur tur, arī staigāt, tāpat arī ciemos pie citiem. Manā bērnbībā runāja arī vēl par *ceturtajiem svētkiem*, ja norunāja kādu iešanu. Aizbraucām arī parasti uz jūrmalu. Tur bija maza eglīte mājā, bet arī dārzā augošai eglītei dedzināja svecītes. To es redzēju vairākos dārzos. Aizgājām arī kapos; tur pirms svētkiem uzlika mazas, nepušķotas eglītes uz kopiņām, vai arī vienu lielāku eglīti. Tie man bija bēdīgākie svētki, kad tēvs teica: "Nu tu esi liela meitene un vari šogad pušķot eglīti". Māsiņa bija maziņa, viņa ticēja vēl svētku vecītim un arī nedrikstēja redzēt, kā pušķo eglīti. Es jau vairs neticēju Ziemsvētku vecītim, bet man tomēr bija tik sāpīgi, ka noraudājos.

Pēc svētkiem bija eglīte skolā. Manā laikā skolās nekad nededzināja eglītes pirms svētku eglītes baznīcā un mājās.

RIGA. RATS LAUKUMS.

Svētkos tika apdāvināta sētnieku ģimene un citi, kas strādāja pie mana tēva. Vēlākos gados esmu vismaz desmit reizi bijusi svētku vecītis mūsmājās. Sētnieka paprāvajā dzīvokli sanāca visi mājas bērni, skaitā seši. Eglīti dedzināja pēc tam, kad viņi bija savās ģimenēs svētkus nosvinējuši. Man bija vecīša apģērbs un sejas maska, bet ne arī vienmēr. Pār plecu maiss un rikste rokā. Bērni skaitīja pantiņus un dziedāja. Bērni mani saukāja "Rupraks". No viņiem daži bija lietuvieši. Kā viņi bija sākuši saukt pārgrozīto vācu "Knecht Ruprecht" par "Rupraks", nezinu. Vēlāk, kad bērni jau bija palieli, viņi ļoti žēlojās, ka "Rupraka" nākšana izbeigusies.

JAUNAIS GADS

Jauno Gadu gaidīja mājās. Pēcpusdienā bieži gāja baznīcā. Mājās centās visu uzkoft, nokārtot, lai nekas nepaliktu nepadarīts. Cēpa atkal maizīti. Cepot maizi, bija jābaras un jāķīvējas, lai mīkla labi rūgtu. Vakariņās ēda zivi, parasti karpu, un sausus zirņus, jo bija "jāapēd visas asaras". Cēpa Berlīnes pankūkas un t. s. špickūkas, pēdējās tikai Vecgada vakarā. Viens otram prasīja, vai nav kā nezinot apvainojis, vai pāri nodarījis, un lūdza piedošanu. Dzēra karstvinu ar mandelēm un rozīnēm. Mēs ar brālīti pārģērbāmies. Es, ietinusies tumšos lakatos un segās, gāju lēni šļūcošiem solļem laukā pa durvīm, teikdama: "Es esmu vecais gads, es aizeju un paņemu visas jūsu asaras, bēdas un slimības līdzī. Visu es aiznesu prom šīnī maisā". Pēc tam brālis, tērpts baltā krekļā, kaut ko spožu galvā, klauvēja pie durvīm un ienāca, teikdams: "Es esmu jaunais gads, es nesu jums prieku un laimi, veselību, labu satīcību, es novēlu jums visiem visu labu!" Tad viņš piegāja katram klāt un ar to sarokojās. Teicamais varēja būt dažāds, bet doma un saturs nemainījās.

Vecāgada vakarā mēs varen būrāmies. Lieli un mazi lēja laimes. Ienesa spaini ar ūdeni. Karotē virs sveces izkausēja svinu, vai nu pogas vai arī speciālus stienīšus, ko pirka šim nolūkam. Varēja arī veikalos dabūt svina lodītes no divām daļām: attaisot vaļā, iekšā bija papīrītis ar pareģojumu jaunajam gadam. Labi pareģojumi vien bija!

Izkausēto svinu lēja ūdenī. Radās visādi veidojumi, kurus varēja iztulkot dažādi — kā laivu, pili, jātnieku, grāmatu, riksti utt. Turēja tā gaismā, lai ēna kristu uz sienas, un tad iztulkoja, kas izlējies. Daudzi siki svina gabaliņi ūdenī nozīmēja naudu.

Viens buršanās veids bija šāds: ņēma lielu bļodu ar ūdeni, gar bļodas malu salipināja papīra strēmelītes ar uzrakstiem "nauda", "ceļojums", "laba liecība", "pēriens", "saderināšanās" un tml. Tad ņēma valriekstu čaulu puses, laida tās ūdenī kā mazas laiviņas, katrā čaulā mazs sveces galiņš, ko aizdedzināja. Pēc kārtas katrs savu čaulu ielika bļodas vidū, pamaisīja ar pirkstu un raudzījās, pie kura uzraksta čaula pietās un liesma to sadedzinās. Ja svecite noddzisa vai čaula nogrima, to uzskatīja par ļaunu zīmi.

Cēla arī šķīvišus. Salika uz galda 6-8 šķīvišus ar dibenu uz augšu. Zem šķīvjēm papīri ar uzrakstiem, tāpat kā ūdens bļodā. Varēja arī zem šķīvjēm palikt maizi, naudas gabalu, tramvaja vai citu kādu biļeti (kas nozīmētu "ceļu"), gredzenu, kādu grāmatiņu. Šķīvjus visādi izbīdīja pa galdu, un katram pēc kārtas bija viens jāpaceļ un jāuzzina savs liktenis jaunajā gadā.

Virtuvē, kur bija salikta malka, ar aizsietām acīm bija jāsagrābj viena pagale — tāds izskatīšoties nākamais vai nākamā: iss, garš, slaidis, resns, strups, zarains. Šo burvību izmēģinājās neprecētie. Eglītē dedzināja svecītes, un katrs sev ielāgoja vienu. Skatījās, kura pirmā dzisis, tas pirmais mirs, un tā pa kārtai, kamēr visas izdega. Īsi pirms pusnakts visi palika klusāki, istabā ienesa paplāti ar vīnu vai šampanieti, arī bērniem mazlietiņ ielēja. Pēdējās minūtēs visi klusēja pārdomās. Tad sita istabas pulkstenis, ārā zvanīja baznīcu zvani, ostā un fabrikās pūta sirēnas. Atrāva logu, kaimiņiem sauca: "Laimīgu Jauno Gadu!" Sauca arī pāri ielai viens otram. Gaisā šāvās raķetes, bija dzirdami visādi šāvieni un sprakšķi. Novēlējām viens otram labu Jauno Gadu, apkampāmies un saskūpstījāmies. Tad uzdzēra Jaunajam Gadam visu labu. Ēda piparkūkas un riekstus. Viena riekstu pasuga bija kā mandeles, "krakmandeles". Kad gadījās divi kodoli, sarunāja ar kādu "vilipiņu". Tas nozīmēja, ka, nākošo reizi satiekoties, katrs centīsies pirmais izkliegt "Labdien, Vilipiņ!" Kas pirmais to izteiks, būs uzvarējis, un otrs dāvinās viņam

kādu sikumiņu. "Vilipiņ" bija sagrozītais vācu "Vielliebchen".
Vecgada vakarā dāvāja viens otram kalendārus — bērniem gada-
grāmatas ar stāstiņiem un attēliem, lielajiem — sienas noplēšamos
vai kabatas kalendārus. Nekad nenoplēsa dienas lapiņu jau iepriekšē-
jā dienā, lai jau rītdienas datums būtu saskatāms — tas nozīmētu
nelaimi, jo varēja gadīties, ka nākošo dienu vairs nemaz nepie-
dzīvo . . . Netīši noplēstu lapiņu centās pielimēt atpakaļ vai pie-
spraust ar adatu.

Parasti Vecgada vakaru pavadīja katrs savā ģimenē. Pieaicināja
gan vientuļus ģimenes draugus, vecpuišus vai neprecētas dāmas.
Maciņā katram ielika zivs zviņas, lai būtu nauda visu nākošo gadu.
Tūliņ pēc pusnakts zvanīja arī radiem un draugiem, īsi novēlot
viņiem "Laimīgu Jauno Gadu!"

Rīga. Rātslaukums ap 1935. gadu

SUMMARY IN ENGLISH

The main points of interest in the LITERARY YEAR BOOK "ZARI" (1982) are.

problems of translation, translating from Italian, German and French into Latvian and from Latvian into German;

the reflection of the lives of the poets Aspazija and Rainis gleaned from their correspondence and reference to facts in the works of contemporary authors;

use of place names and personal names in the short prose works of Anna Brigadere in particular, but also in Latvian literature in general;

the Latvian folk-tale of the mare's son Kurbads;

recollections of cultural-historical interest on customs marking festive occasions in Latvian families in Riga in the late nineteenth and early twentieth centuries.

"ZARI" contains two essays which examine the problems of literary translation. The first one by the Latvian poet VERONIKA STRĒLERTE, now living in Stockholm, is based on the lecture she presented at the Stockholm Evening University in December 1969 and concerns her own long-term involvement and experience in translating poetry, prose and drama from Italian, French and German into Latvian.

MARGITA GŪTMANE writes about the general problems encountered by translators and the practical problems she had to solve in translating Veronika Strēlerte's poetry into German, illustrating her arguments with concrete examples of her translations.

MĀRA ROZĪTIS' dramatic montage "Rainis and Aspazija. Illusions" was presented in Stockholm in September 1981 at the Södra Teatern. Alongside an excerpt from the script, there is an interview with the author, photographs of the production by ANDRA LASMANE and an article by MIRDZA KRASTIŅA which analyses how differing generations judged the production.

The Latvian poetess ASPAZIJA (1868–1943) is represented in this issue by her correspondence with the editor JĀNIS KĀRKLIŅŠ (1891–1975) during the period 1930–1936 and includes facsimiles of several letters, which reflect the increasing hardships she suffered after the death of Rainis, her economic situation becoming more acute because of the debts left by him, her conflict with the Latvian Democratic Workers' party, her plans for further literary activity, her concern with the publication of Rainis' Complete Works as well as the construction of Rainis' monument.

VELTA RŪĶE-DRAVIŅA's essay on "Place and Personal Names in Anna Brigadere's (1861–1933) works" is the Latvian version of the paper which was presented at the Sixth Conference on Baltic Studies in Scandinavia at Stockholm on the 7th June 1981. This study explores the forms and functions of Brigadere's use of place and personal names in her prose works. The extent to which this differs from the forms employed by other authors of the same period, but from different dialect regions, as well as from modern authors' usage, shows that Brigadere's individual selection and usage of place and personal names reflects the language of her own district as well as the period in which she wrote.

A Latvian folk-tale which has formed the basis of a number of authors' own works is the tale about Kurbads. It belongs to the cycle of heroic folk-tales in which heroes do battle with a variety of monsters. Kurbads or the Mare's son, was miraculously born as a result of the Mare eating fish. He was bestowed with immense

strength. This motif has been used by Rainis in his unfinished drama "Kurbads", by Turbads (=Valdis Zeps) in his novel "Ķēves dēls Kurbads" ('The Mare's Son Kurbads') and Baņuta Rubesa in her Musical "Varoņdarbi" ('Heroics'). JURIS ROZĪTIS presents an analysis of the plot of this tale and its several variants.

GERDA NAUDIŅA (1903–1981) who was born and grew up in Riga's Old Town, sketches her memories of seasonal celebrations as they were observed by Latvian families in Riga at the end of the last and the beginning of this century. This description of calendar days and feasts is a notable addition to the study of Latvian cultural history, in that the majority of descriptions have up until this point concentrated on rural traditions and do not reflect the traditions which evolved in the city.

On the cover: "Zari" ('Branches') by SARMA DRAVIŅA. Textile.
75 cm x 100 cm.

SATURRĀDIS
Table of Contents

ASPAZIJA	KALNU AVOTS	5
	Mountain Spring	
VERONIKA STRĒLERTE	PAR TULKOŠANAS DARBU	7
	About the Work of Translation	
MARGITA GŪTMANE	TULKOŠANAS PROBLĒMAS	18
	Problems of Translation	
MĀRA ROZĪTE	PAR DRAMATISKO MONTĀŽU	
	"RAINIS UN ASPAZIJA. ILŪ-	
	ZIJAS"	29
	An Interview Concerning the	
	Dramatic Montage "Rainis and	
	Aspazija. Illusions"	
	FRAGMENTS NO MONTĀŽAS	
	PAR RAINI UN ASPAZIJU	34
	An Excerpt from the Play about	
	Rainis and Aspazija	
MIRDZA KRASTIŅA	SKATĪTĀJU DOMAS PAR	
	MĀRAS ROZĪTES MONTĀŽU	38
	Audience Reactions to Māra Rozitis'	
	Montage	
ASPAZIJAS SARAĶSTE AR JĀNI KĀRKLIŅU	1930-1936	42
	Aspazija's Correspondence with Jānis Kārkliņš	
VELTA RŪĶE-DRAVIŅA	VIETU UN PERSONU VĀRDI	
	A. BRIGADERES DARBOS	71
	Place and Personal Names in the	
	Works of A. Brigadere	
JURIS ROZĪTIS	PASAKA PAR ĶĒVES DĒLU	88
	The folk-tale about the Mare's	
	Son Kurbads	
GERDA NAUDIŅA	GADSKĀRTU SVĒTKI RĪGĀ	96
	Seasonable Celebrations in Riga at	
	the Turn of the Century	
SUMMARY IN ENGLISH		117

2. -

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0308071366

2008-3
L 377